

Stichting Pensioenfonds Robeco

Jaarrapport 2016

INHOUDSOPGAVE

Pagina

A	Bestuursverslag	3
	Kerncijfers	4
	Karakteristieken van het pensioenfonds	7
	Bestuursverslag	14
	Financiële informatie	20
	Pensioenparagraaf	26
	Beleggingenparagraaf	28
	Financiële paragraaf	33
	Risicoparagraaf	36
	Toekomstparagraaf	47
B	Verslag van de Raad van Toezicht	48
C	Verslag van het Verantwoordingsorgaan	53

JAARREKENING

1	Balans per 31 december	59
2	Staat van baten en lasten	60
3	Kasstroomoverzicht	62
4	Algemene toelichting	63
5	Toelichting op de balans	70
6	Toelichting op de staat van baten en lasten	92

OVERIGE GEGEVENS

7	Actuariële verklaring	101
8	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	103

BIJLAGEN

1	Verloopstaat deelnemers	107
---	-------------------------	-----

A BESTUURSVERSLAG

KERNCIJFERS

Deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden, ultimo jaar

	2016		2015		2014		2013		2012	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Deelnemers	794	30	764	29	746	29	813	32	891	35
Gewezen deelnemers	1.604	61	1.604	62	1.595	62	1.541	60	1.474	57
Pensioengerechtigden	239	9	231	9	213	8	204	8	201	8
Totaal	<u>2.637</u>	<u>100</u>	<u>2.599</u>	<u>100</u>	<u>2.554</u>	<u>100</u>	<u>2.558</u>	<u>100</u>	<u>2.566</u>	<u>100</u>

Premiebijdragen, kostendeekkende premie en pensioenuitkeringen

(Bedragen x € 1.000)	2016	2015	2014	2013	2012
Premiebijdragen werkgever	11.746	12.358	13.799	20.501	18.297
Premiebijdragen werknemer	1.684	1.273	1.188	708	685
Premie risico deelnemers (*)	1.254	1.548	3.162	1.483	1.326
	<u>14.684</u>	<u>15.179</u>	<u>18.149</u>	<u>22.692</u>	<u>20.308</u>
Vrijwillige bijdrage werkgever	-	-	51.281	-	-
Eenmalige storting premiedepot	-	-	15.000	-	-
	<u>14.684</u>	<u>15.179</u>	<u>84.430</u>	<u>22.692</u>	<u>20.308</u>
Kostendeekkende premie	17.650	18.443	15.870	22.132	20.308
Pensioenuitkeringen	7.922	8.157	7.856	7.425	7.391

(*) De premiebijdrage risico deelnemers is een gecombineerde bijdrage van zowel werkgever als werknemer.

Pensioengegevens

(Bedragen x € 1)	2016	2015	2014	2013	2012
Maximum pensioensalaris (**)	80.193	79.399	79.399	77.086	76.323
Franchise (**)	13.500	13.000	15.206	15.206	15.206
Toeslagen boekjaar					
- actieve deelnemers	0,00%	1,00%	3,00%	0,00%	0,00%
- inactieve deelnemers	0,60%	1,00%	2,50%	0,00%	0,00%
Ultimo 2006=100 (***)					
<u>ACTIEVEN</u>					
Pensioenontwikkeling actieven	112,32	112,32	111,21	107,97	107,97
Loonontwikkeling	116,11	116,11	114,96	111,62	110,51
Cumulatief gemiste toeslagen	3,4%	3,4%	3,4%	3,4%	2,4%
<u>INACTIEVEN</u>					
Pensioenontwikkeling inactieven	109,41	108,76	107,68	105,05	105,05
Prijsinflatie	118,50	117,80	116,63	113,29	110,69
Cumulatief gemiste toeslagen	8,4%	8,4%	8,4%	8,4%	5,5%

(**) Vanaf 2016 geldt het maximum pensioensalaris en de franchise per 1 april in plaats van per 1 januari.

(***) Er wordt steeds 10 jaar terug gekeken.

Technische voorzieningen, stichtingskapitaal en reserves, belegd vermogen en dekkingsgraad

(Bedragen x € 1.000)	ultimo	2016	2015	2014	2013	2012
Technische voorzieningen						
- voor risico pensioenfonds		489.412	437.299	432.791	295.964	317.358
- voor risico deelnemers		51.342	49.372	47.257	39.782	36.694
		<u>540.754</u>	<u>486.671</u>	<u>480.048</u>	<u>335.746</u>	<u>354.052</u>
Algemene Reserve		114.766	99.719	94.025	83.017	33.278
Reserve 'Premiedepot'		21.297	20.134	23.996	-	-
Beleggingen						
- voor dekking technische voorz		606.395	556.420	543.187	384.218	350.761
- voor premiedepot		21.297	20.134	23.996	-	-
- voor risico pensioenfonds		627.692	576.554	567.183	384.218	350.761
- voor risico deelnemers		51.342	49.372	47.257	39.782	36.694
		<u>679.034</u>	<u>625.926</u>	<u>614.440</u>	<u>424.000</u>	<u>387.455</u>
Liquide middelen		849	2.102	3.169	2.016	2.541
Saldo overige activa en passiva		-3.066	-21.504	-19.540	-7.253	-2.666
Totaal belegd vermogen		<u>676.817</u>	<u>606.524</u>	<u>598.069</u>	<u>418.763</u>	<u>387.330</u>
Actuele dekkingsgraad		121,2%	120,5%	119,6%	124,7%	109,4%
Vereiste dekkingsgraad		120,0%	121,0%	116,0%	117,9%	118,1%
Beleidsdekkingsgraad		113,0%	118,3%	128,0%	-	-
Gehanteerde gemiddelde rente ultimo boekjaar (*)		1,18%	1,57%	1,45%	2,73%	2,27%

(*) *Het pensioenfonds hanteert de marktrente gebaseerd op de 1-maands renterijnstructuur (RTS) die is bepaald door het omzetten van swap bid koersen naar DNB zero. De actuele dekkingsgraad op basis van de Ultimate Forward Rate (UFR) - methodiek is 129,8% (2015: 128,3%) en de beleidsdekkingsgraad 123,4% (2015: 130,3%).*

Het pensioenfonds heeft gekozen om vanaf 2009 de dekkingsgraad te berekenen als de verhouding tussen het totaal belegd vermogen (inclusief belegd vermogen risico deelnemers) ten opzichte van de totale technische voorziening (inclusief technische voorziening voor risico deelnemers). Het bestuur is van mening dat deze benadering een realistischer beeld geeft. Dit beleid was niet verplicht in het kader van de Pensioenwet. Berekening inclusief belegd vermogen en voorziening risico deelnemers wordt sinds 31 december 2015 gevraagd door De Nederlandsche Bank. De berekening van de dekkingsgraad is exclusief de beleggingen en bestemmingsreserve voor het premiedepot.

Verdeling beleggingsportefeuille voor risico pensioenfonds

(Bedragen x € 1.000)

	ultimo	<u>2016</u>	<u>2015</u>	<u>2014</u>	<u>2013</u>	<u>2012</u>
Aandelen		273.483	228.124	219.347	162.922	134.207
Vastrentende waarden		345.726	307.016	312.171	213.585	205.404
Derivaten		-1.087	24.877	26.882	-3.006	5.920
Overige beleggingen		<u>6.813</u>	<u>-4.717</u>	<u>-11.499</u>	<u>4.452</u>	<u>2.009</u>
		624.935	555.300	546.901	377.953	347.540
Derivaten met negatieve waarde		<u>2.757</u>	<u>21.254</u>	<u>20.282</u>	<u>6.265</u>	<u>3.221</u>
Beleggingen risico pensioenfonds		627.692	576.554	567.183	384.218	350.761
Beleggingen 'premedepot'		<u>-21.297</u>	<u>-20.134</u>	<u>-23.996</u>	-	-
Beleggingen dekking technische voorzieningen voor risico pensioenfonds		<u>606.395</u>	<u>556.420</u>	<u>543.187</u>	<u>384.218</u>	<u>350.761</u>

Beleggingsrendement risico pensioenfonds

	<u>2016</u>	<u>2015</u>	<u>2014</u>	<u>2013</u>	<u>2012</u>
Beleggingsrendement netto	10,8%	0,3%	22,3%	4,4%	14,0%

Beleggingsopbrengsten

(Bedragen x € 1.000)

	<u>2016</u>	<u>2015</u>	<u>2014</u>	<u>2013</u>	<u>2012</u>
- risico pensioenfonds	62.925	781	98.509	15.488	42.195
- risico deelnemers	1.550	1.529	5.313	2.368	3.670

KARAKTERISTIEKEN VAN HET PENSIOENFONDS

Algemene informatie

Juridische structuur

Stichting Pensioenfonds Robeco ('pensioenfonds'), statutair gevestigd te Rotterdam, is opgericht in Rotterdam. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 002774008. De laatste statutenwijziging was op 31 maart 2017. Stichting Pensioenfonds Robeco is een ondernemingspensioenfonds en is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

Adresgegevens van het pensioenfonds:

Stichting Pensioenfonds Robeco
Weena 850
3014 DA Rotterdam

Statutaire doelstellingen

Het pensioenfonds draagt de verantwoordelijkheid voor een goede uitvoering van de pensioenregelingen voor actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden in overeenstemming met de bestaande wet- en regelgeving. Het pensioenfonds geeft uitvoering aan het pensioenreglement zoals overeengekomen in de, met de aangesloten onderneming overeengekomen, uitvoeringsovereenkomst. Deze uitvoering bestaat uit het beleggen van het beschikbare vermogen, het doen van uitkeringen en het informeren van belanghebbenden.

De rechten en plichten van de bij het pensioenfonds aangesloten werkgever staan beschreven in de statuten en het pensioenreglement van het pensioenfonds.

Het pensioenfonds heeft tot doel het, binnen de grenzen van zijn middelen, verlenen of doen verlenen van pensioenen, uitkeringen en/of andere tegemoetkomingen aan (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en hun nagelaten betrekkingen, die daarvoor in aanmerking komen krachtens de bepalingen van de statuten en reglementen. Het pensioenfonds voert een beleid dat in overeenstemming is met deze doelstelling. Dit beleid is vastgelegd in beleidsdocumenten, waarvan de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota ('ABTN') de belangrijkste is. Deze ABTN is voor het laatst geactualiseerd in januari 2017.

Missie

Het bestuur heeft haar missie als volgt opnieuw geformuleerd:

Stichting Pensioenfonds Robeco is een pensioenfonds van, voor en door (oud-) Robeco-medewerkers. Het belangrijkste doel is het behalen van een zo goed mogelijk pensioenresultaat voor de deelnemers. Dit doen we door optimaal gebruik te maken van kennis binnen Robeco en door een slagvaardige en autonome besluitvorming. We communiceren inzichtelijk en letten uitdrukkelijk op de uitvoeringskosten. Hierbij wordt gekozen voor het uitbestedingsmodel, inhoudende dat diverse taken zijn uitbesteed aan zeer gespecialiseerde uitvoerders. Daarnaast heeft het pensioenfonds expliciet gekozen voor eenvoud en beheersbaarheid door wijzigingen in regelingen zoveel mogelijk voor een ieder te laten gelden.

Samenstelling van het bestuur

Stichting Pensioenfonds Robeco heeft een paritair samengesteld bestuur dat zich terzijde laat staan door een externe actuaire, een externe accountant, enkele commissies, een Verantwoordingsorgaan en een Raad van Toezicht. Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst; alle werkzaamheden (pensioenadministratie, uitbetaling, vermogensbeheer, communicatie, etc.) zijn uitbesteed.

Het bestuur is samengesteld uit drie werkgeversvertegenwoordigers, twee werknemersvertegenwoordigers en een vertegenwoordiger pensioengerechtigden. Daarnaast zijn er twee plaatsvervangende werknemersvertegenwoordigers en een plaatsvervangende vertegenwoordiger pensioengerechtigden.

De samenstelling van het bestuur eind 2016 is als volgt:

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Ivo Frielink	Voorzitter	Werknemer	1976	20-06-2007	01-06-2019
Tom Steenkamp	Plv.voorzitter	Werkgever	1958	19-07-2011	01-07-2019
Machiel Zwanenburg	Lid	Werkgever	1975	23-12-2016	23-12-2020
Martine Snoek	Lid	Werkgever	1974	12-12-2013	01-12-2017
Hans Roodhorst	Lid	Werknemer	1971	19-07-2011	01-06-2019
Harry Horlings	Plv. Lid	Werknemer	1979	10-12-2013	01-06-2017
Wilma de Groot	Plv. Lid	Werknemer	1979	10-12-2013	01-06-2017
Cees van Breugel	Lid	Pensioengerechtigden	1942	19-07-2011	01-07-2019
vacature ¹	Plv. Lid	Pensioengerechtigden			

¹ Wim Moerman heeft in mei 2016 zijn lidmaatschap als plaatsvervangend vertegenwoordiger pensioengerechtigden wegens persoonlijke omstandigheden moeten beëindigen. De heer Anton Fiolet is door de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan voorgedragen als zijn vervanger. De toetsing door DNB is met goed gevolg afgerond op 14 maart 2017.

De bestuursleden zijn voor een periode van vier jaar benoemd. De werkgeversvertegenwoordigers dienen werknemer van de werkgever te zijn en worden voorgedragen door de werkgever, de werknemersvertegenwoordigers worden uit en door de actieve deelnemers gekozen en de vertegenwoordigers pensioengerechtigden worden gekozen door de vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan.

De vacature voor de werkgeversvertegenwoordiger is eind 2016 ingevuld door Machiel Zwanenburg.

Bestuur en bestuursbureau

Het bestuur is verantwoordelijk voor het beheer van het pensioenfonds en het uitvoeren van de door de werkgever toegezegde pensioenregeling, waaronder het doen van pensioenuitkeringen aan pensioengerechtigden en nabestaanden van (niet-actieve) deelnemers. Onderdeel van deze verantwoordelijkheid is het uitvoeren van interne controlemaatregelen gericht op de juiste en volledige registratie van de gegevens van het pensioenfonds. Het bestuur heeft bevoegdheden krachtens de statuten en reglementen alsmede de hiermee verbonden uitvoeringsbesluiten, de uitvoeringsovereenkomst, tot het verrichten van betalingen en het aangaan van contractuele verplichtingen met derden. Het pensioenfonds wordt daarin vertegenwoordigd door het gezamenlijk handelen van een bestuurslid en de directeur van het bestuursbureau of het gezamenlijk handelen van ten minste twee bestuursleden.

Het pensioenfonds heeft een bestuursbureau. Het bestuur benoemt daarvan de directeur. Het bestuursbureau is eindverantwoordelijk voor alle operationele zaken en is het primaire aanspreekpunt voor Syntrus Achmea Pensioenbeheer NV en Robeco Institutional Asset Management BV (RIAM). Tevens is het bestuursbureau verantwoordelijk voor de voorbereiding en de afhandeling van bestuursvergaderingen. Gegeven de formele verantwoordelijkheid blijft het bestuur het aanspreekpunt voor de toezichthouders. In 2016 was Rein Godding directeur van het pensioenfonds en Kirsten de Waard was medewerkster van het pensioenfonds.

Relevante nevenfuncties

Ivo Frielink: voorzitter van het audit committee van Bedrijfstakpensioenfonds Schoonmaak- en Glazenwassersbedrijf.
Tom Steenkamp: hoogleraar beleggingsleer Vrije Universiteit Amsterdam, extern lid BC pensioenfonds Arcadis.
Rein Godding: interim directeur bestuursbureau Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart (tot 1 januari 2017).

Pension Fund Governance

Bestuursmodel

Het beleid van het pensioenfonds is gericht op een integere bedrijfsvoering. De verantwoordelijkheid hiervoor is vastgelegd in artikel 143 van de Pensioenwet. Dit houdt in ieder geval het volgende in:

- het beheersen van bedrijfsprocessen en bedrijfsrisico's,
- integriteit,
- de soliditeit van het pensioenfonds, waaronder wordt verstaan: het beheersen van financiële risico's en het beheersen van andere risico's die de soliditeit van het pensioenfonds kunnen aantasten,
- het beheersen van de financiële positie op de lange termijn door periodiek een haalbaarheidstoets te maken.

Het bestuur heeft op de volgende wijze invulling gegeven aan de governance binnen het pensioenfonds:

- instelling Raad van Toezicht,
- instelling compliance officer,
- Instelling Verantwoordingsorgaan.

Raad van Toezicht

De samenstelling van de Raad van Toezicht eind 2016 is als volgt:

Naam	Functie	Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Fieke van der Lecq	Voorzitter	1966	2014	2018
Fokko Covers	Lid	1958	2014	2017
Sako Zeverijn	Lid	1957	2014	2018

In het kader van de behoefte aan continuïteit binnen de Raad van Toezicht is, mede met oog op het grote aantal wisselingen dat op basis van het rooster van aftreden voorzien wordt de komende jaren, aangevangen met de werving van een nieuw lid. Begin 2017 heeft DNB haar instemming verleend aan de benoeming van Peter Priester. Tevens heeft het bestuur besloten om de termijn van Fokko Covers met een jaar te verlengen tot medio 2017.

De Raad van Toezicht heeft tot taak het functioneren (van het bestuur) van het pensioenfonds kritisch te beoordelen. Daarnaast heeft de Raad van Toezicht diverse goedkeuringsrechten zoals vastgelegd in de statuten en betreft de naleving van de Code Pensioenfondsen en VITP-code bij zijn taak. Tevens fungeert de Raad van Toezicht als klankbord richting het bestuur inzake lopende en toekomstige ontwikkelingen.

Een verantwoording van de Raad van Toezicht over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden (artikel 104 lid 2 PW) is opgenomen op pagina 48.

Relevante nevenfuncties

Ultimo 2016

Fieke van der Lecq

- * Lid RvC Delta Lloyd Groep
- * Lid RvC Syntrus Achmea Real Estate & Finance
- * Voorzitter RvT Pensioenfonds Zoetwarenindustrie
- * Lid RvT Vogelbescherming Nederland
- * Kroonlid SER en voorzitter SCOOR
- * Academic member van de Occupational Pensions Stakeholder Group (OPSG) van de European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA)
- * Lid van de commissie Financiële Verslaggeving en Accountancy van de AFM
- * Lid van de Raad van Advies van de Faculteit Economie en Bedrijfskunde van de Rijksuniversiteit Groningen
- * Hoogleraar Pensioenmarkten aan de Vrije Universiteit Amsterdam
- * Lid van de Raad van Advies van de Vereniging van Beleggers in Duurzame Ontwikkeling
- * Lid van het Sustainable Pensions Investment Lab
- * Voorzitter van de Editorial Board van Netspar

Fokko Covers

- " Directeur Stichting Pensioenfonds Elsevier-Ondernemingen (tot en met 30-6-2016)
- " Bestuurslid Stichting Pensioenfonds Tandartsen en Tandarts-specialisten (vanaf 1-7-2016)
- " Vice-voorzitter Kring van Pensioenspecialisten
- " Lid Intern Toezicht Robeco PPI (tot en met 31-12-2016)
- " Lid Visitatiecommissie Pensioenfonds Witteveen en Bos (tot en met 31-1-2016)
- " Lid Visitatiecommissie Pensioenfonds Equens (vanaf 1-1-2017)
- " Lid Visitatiecommissie Pensioenfonds Nedlloyd (vanaf 1-1-2017)

Sako Zeverijn

- * Vicevoorzitter Stichting Pensioenfonds tandartsen en tandarts-specialisten
- * Lid Raad van Toezicht Bedrijfspensioenfonds medewerkers in het notariaat
- * Voorzitter Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot
- * Voorzitter Stichting Pensioenfonds Xerox (tot en met 31-3-2016)

Compliance officer

Het bestuur van het pensioenfonds heeft Paul Veenhof benoemd als compliance officer binnen de organisatie.

De voornaamste taken van de compliance officer omvatten:

- onafhankelijk toezicht op de naleving van de gedragscode,
- onafhankelijk toezicht op de naleving van wettelijke regelingen.

De taken leiden onder meer tot het toetsen van de naleving van wet- en regelgeving met betrekking tot onder andere koersgevoelige informatie en privé-effectentransacties door het bestuur en de medewerkers van het pensioenfonds.

Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur ten aanzien van het uitgevoerde beleid en over beleidskeuzes voor de toekomst.

Het Verantwoordingsorgaan is ultimo 2016 als volgt samengesteld:

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Arjan van Dongen	Voorzitter	Werknemer	1962	2014	2018
Monique Donga	Plv. voorzitter	Werkgever	1965	2014	2020
Paul van Homelen	Lid	Werknemer	1972	2014	2018
Floris Luiten	Lid	Werkgever	1970	2014	2018
Peter Reinders ¹	Lid	Pensioengerechtigden	1950	2016	2020
Joop Telder ²	Lid	Pensioengerechtigden	1947	2014	2020

¹ Peter Reinders is middels verkiezingen gekozen door de pensioengerechtigden. Anton Fiolet, die bestuurslid is geworden, zat hiervoor in het Verantwoordingsorgaan namens de pensioengerechtigden.

² Joop Telder is door de pensioengerechtigden herkozen als lid van het Verantwoordingsorgaan.

De frequentie van het overleg met het bestuur, de beleidsaangelegenheden en de verantwoordingsstructuur van dit orgaan zijn bij de oprichting vastgesteld.

Tijdens het overleg tussen het bestuur en het Verantwoordingsorgaan, dat elk boekjaar minimaal eenmaal wordt gehouden zijn de volgende onderwerpen behandeld:

- beleid,
- financiële en actuariële analyses,
- waarborgen voor interne beheersing,
- vooruitzichten.

Het Verantwoordingsorgaan heeft in het kader van zijn taakuitoefening kennisgenomen van het bestuursverslag en de jaarrekening.

Daarnaast heeft het Verantwoordingsorgaan het recht advies uit te brengen over:

- het vaststellen en wijzigen van de vergoedingsregeling voor bestuursleden,
- het wijzigen van het beleid ten aanzien van het Verantwoordingsorgaan,
- de vorm, inrichting en samenstelling van het interne toezicht,
- het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure,
- het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid,
- waarborgen voor interne beheersing.

In 2016 is daadwerkelijk advies uitgebracht over de inrichting en samenstelling van de Raad van Toezicht, in verband met een vacature in dit orgaan.

Commissies

Beleggingscommissie

De beleggingscommissie (BC) adviseert het bestuur over het te voeren beleggings- en balansbeheerbeleid, alsmede over de aan lange termijnstudies ten grondslag liggende uitgangspunten. De advisering behelst niet het niveau van ALM-risico dat het bestuur wenst te lopen en evenmin de invulling van aspecten van market timing of tactisch beleggingsbeleid. De beleggingscommissie is in 2016 zeven keer bijeen gekomen.

De beleggingscommissie bestaat eind 2016 uit 6 leden: drie bestuursleden en drie externe leden (waarvan twee niet in dienst van Robeco):

Naam	Functie		Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Tom Steenkamp	Voorzitter	Bestuurslid	1958	2011	2019
Philip Stork	Lid	Extern	1967	2015	2019
Gwen van Tongeren	Lid	Extern	1976	2015	2019
Laurens Swinkels ¹	Lid	Extern, in dienst van Robeco	1976	2016	2020
Martine Snoek	Lid	Bestuurslid	1974	2013	2018
Wilma de Groot	Lid	Bestuurslid	1979	2014	2018

Wim Moerman is in 2016 gestopt als lid van de BC in verband met de beëindiging van zijn lidmaatschap van het bestuur.

¹ Laurens Swinkels heeft de vacature ingevuld naar aanleiding van het vertrek van toenmalig extern lid in dienst van Robeco Robbert Vonk.

Communicatiecommissie

De communicatiecommissie adviseert het bestuur over het te voeren communicatiebeleid en is tevens verantwoordelijk voor de operationele uitvoering van het door het bestuur vastgestelde communicatiebeleid.

De communicatiecommissie is in 2016 vier keer bijeen gekomen.

De communicatiecommissie wordt gevormd door (plaatsvervangende) bestuursleden, bijgestaan door het bestuursbureau. Eind 2016 was de communicatiecommissie als volgt samengesteld:

Harry Horlings

Cees van Breugel

Ivo Frielink

Beloningsbeleid

Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Het pensioenfonds kent de volgende financiële vergoedingen:

- (Plaatsvervangend) bestuurslid namens de pensioengerechtigden: € 6.000 per jaar.
- Lid van de Raad van Toezicht: € 10.000 per jaar.
- Externe deskundige in de beleggingscommissie: € 3.000 per jaar plus € 1.500 per vergadering.

De bedragen zijn te vermeerderen met BTW voor zover van toepassing.

(Plaatsvervangende) bestuursleden namens de werkgever of werknemers ontvangen geen vergoeding voor hun bestuurslidmaatschap, dit vanuit de gedachte dat de uitvoering van hun bestuurstaken met instemming van de werkgever in werktijd kan plaatsvinden. Leden van het Verantwoordingsorgaan ontvangen geen vergoeding.

Uitvoeringsorganisaties

Vermogensbeheerder

Het fiduciair vermogensbeheer is uitbesteed aan Robeco Institutional Asset Management BV (RIAM). De rol van fiduciair beheerder betreft, na het vaststellen van het beleggingsbeleid door het bestuur, het adviseren van het pensioenfonds over de managerselectie. Hiermee wordt invulling gegeven aan het vermijden van mogelijke conflicts of interest gegeven het feit dat de aangesloten werkgever onderdeel uitmaakt van een vermogensbeheerder. Ook al wordt het vermogensbeheer uitbesteed, uitgangspunt blijft dat het bestuur, conform de eisen van de Pensioenwet, verantwoordelijk is voor de juiste uitvoering van de uitbestede taken. In alle handelingen wordt een belangenafweging gemaakt tussen de voornaamste stakeholders.

De beleggingsadministratie van de beschikbare premiereregelingen wordt uitgevoerd door RIAM service flexioen. De deelnemersadministratie van de beschikbare premiereregelingen wordt uitgevoerd door Syntrus Achmea Pensioenbeheer.

Uitvoering pensioenadministratie en financiële administratie

De pensioenadministratie en financiële administratie van het pensioenfonds worden uitgevoerd door Syntrus Achmea Pensioenbeheer. Syntrus Achmea Pensioenbeheer draagt ook zorg voor de aanlevering van de gegevens van het pensioenfonds aan het Nationaal Pensioenregister alsmede De Nederlandsche Bank (DNB) rapportages. Het contract met Syntrus Achmea Pensioenbeheer loopt tot eind 2017.

Actuaris/accountant

Het pensioenfonds vraagt een adviserend actuaris op ad hoc basis advies betreffende actuariële onderwerpen.

De externe accountant van het pensioenfonds is Henk van der Rijst RA van PricewaterhouseCoopers Accountants NV (PwC). De extern accountant is verantwoordelijk voor de certificering van de jaarrekening door middel van een controleverklaring.

De waarmerkend actuaris van het pensioenfonds is Mike Pernot AAG van AON Hewitt Nederland cv. De waarmerkend actuaris is verantwoordelijk voor het verstrekken van een actuariële verklaring op basis van de artikelen 126 t/m 140 PW.

Herverzekering

Het pensioenfonds heeft het overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico verzekerd bij Zwitserleven door middel van een stop loss verzekering waarbij een eigen risico (eigen behoud) is overeengekomen. Deze verzekering loopt tot eind 2019. Daarnaast is de premievrijstelling bij invaliditeit (PVI) verzekerd bij elipsLife. In geval van arbeidsongeschiktheid (AO) van een deelnemer keert elipsLife het verzekerde bedrag uit. Dit bedrag dient ter financiering van de toekomstige pensioenopbouw van een AO deelnemer. De premie van deze verzekering wordt door de aangesloten werkgever separaat gedragen. Deze verzekering loopt tot eind 2019.

BESTUURSVERSLAG

Bestuursvergaderingen

In 2016 heeft het bestuur tien keer vergaderd. De belangrijkste onderwerpen tijdens deze bestuursvergaderingen worden in dit hoofdstuk toegelicht.

Vermogensbeheer

Het bestuur heeft het beleggingsproces opnieuw geformuleerd waarbij de voornaamste processtappen als volgt zijn:

1. ALM:

- beslissen over verdeling return- en matchingportefeuille,
- eenmaal per drie jaar of bij grote wijzigingen in de regeling.

2. Strategische Normportefeuille:

- beslissen over de assetallocatie van de returnportefeuille,
- eenmaal per jaar, als onderdeel van jaarlijks beleggingsplan.

3. Selectie:

- beslissen over de in te huren investment managers voor de return- en matchingportefeuille,
- continu proces.

4. Tactische asset allocatie:

- wijzigen strategische normportefeuille gedurende het jaar alleen bij majeure gebeurtenissen met een horizon langer dan een jaar.

Het bestuur heeft het advies van de BC gevolgd om de adviesmix van UOP (uitgebreid ouderdoms pensioen) - en netto pensioenregeling aan te passen, zodat de belangrijkste valuta beter worden afgedekt. Dat is bereikt via een geleidelijke rebalance door de "open" share class van het Robeco Global Conservative fonds in de adviesmixen te vervangen door de hedged share class van hetzelfde fonds.

Het bestuur heeft besloten de matchingportefeuille onder te brengen in een LDI maatwerkfonds en deze zo liquide mogelijk in te richten in verband met de in een later stadium mogelijke overstap naar een afdekking op basis van swaps en cash. Eventuele toekomstige transactiekosten worden daarmee beperkt. Het voordeel van een maatwerk fonds is dat er op deze manier geen central clearing en geen EMIR rapportages voor het pensioenfonds nodig zijn. Daarnaast is er een bijkomend BTW-voordeel.

RIAM heeft een voorstel gedaan betreffende Flexioen waarbij een deelnemer binnen Volledig Beheer ook de mogelijkheid heeft om -na vaststelling van zijn risicohouding- een offensievere of defensievere glijpad te volgen. Het bestuur heeft nog een compliance check laten doen op de onderliggende vragenlijst en vervolgens ingestemd met dit voorstel.

In verband met de rentegevoeligheid ten opzichte van de nog af te dekken premiestromen van het premiedepot heeft het pensioenfonds begin 2017 een gedeelte van de bestaande positie in het Robeco Euro Core Government 40 fonds verkocht.

Op advies van de BC heeft het bestuur besloten de vrijgekomen middelen te beleggen in een kortlopende Nederlandse staatsobligatie. Deze optie heeft een lage rentegevoeligheid, een laag kredietrisico en tevens lage kosten.

Het bestuur heeft in 2016 een nieuwe ALM-studie gedaan. De uitkomst van de ALM-studie wordt vervolgens gebruikt in een vervolganalyse om binnen het vastgestelde risicobudget de optimale invulling van de matching- en returnportefeuille en de mate van rente- en valuta afdekking vast te stellen. Er zijn naast het vaststellen van de uitgangspunten gevoeligheidsanalyses met betrekking tot de rente aannames, aangenomen correlatie tussen de return- en matchingportefeuille en startdekkingsgraad uitgevoerd.

Op basis van de ALM-studie is de hoogte van het risicobudget vastgesteld op 12%. Hierbij is het risicobudget gedefinieerd als de tracking error (TE) van de beleggingen ten opzichte van de pensioenverplichtingen op marktwaarde. Dit is overeenkomstig met 50% return/50% matching. De beoordeling van een aantal mogelijke varianten is gebeurd op basis van blind tasting, waarbij pas achteraf inzicht is gegeven in de asset mixen die bij de varianten horen. Het bestuur heeft bij de uiteindelijke keuze ingezoomd op de afweging tussen toeslagresultaat en kans op korting. Het bestuur heeft met name ook gekeken naar het pensioenresultaat omdat dit in absolute zin een beter inzicht geeft in de te verwachten pensioenuitkomst. In het beleggingsplan 2017 is hier nader invulling aan gegeven met als uitgangspunt dat de matchingportefeuille een zo gering mogelijk deel van het beschikbare risicobudget gebruikt via cash en swaps en dat het risicobudget in de returnportefeuille zo optimaal mogelijk wordt ingevuld.

Per 1 januari 2017 is het strategisch normgewicht van Private Equity verlaagd naar 1%. Het benchmarkgewicht wordt teruggebracht naar het feitelijk portefeuillegewicht. Het verschil wordt toegevoegd aan de allocatie Aandelen Ontwikkelde markten.

Communicatie

Het bestuur heeft na een uitgebreide RFI en RFP het bedrijf Catapult Creëert geselecteerd als partner voor de communicatie. De verplichte communicatie is uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer.

In 2016 heeft het pensioenfonds met behulp van Catapult Creëert en het testpanel van ons pensioenfonds een nieuwe website gelanceerd. De Wet pensioencommunicatie beoogt de informatieverstrekking over pensioenen te verbeteren. Het doel van pensioencommunicatie is dat de deelnemer weet hoeveel pensioen hij kan verwachten, kan nagaan of dat voldoende is en zich bewust is van de risico's van de pensioenvoorziening. Daarnaast moet pensioencommunicatie de deelnemer laten zien welke keuzemogelijkheden hij heeft. Het bieden van handelingsperspectief is een essentieel element bij het bereiken van de deelnemer. De deelnemer neemt informatie eerder op als hij weet wat hij ermee kan doen.

Op de website van het pensioenfonds is daarom ook de wettelijk verplichte Pensioen 1-2-3 beschikbaar gesteld, waardoor deelnemers gelaagd de voor hen relevante pensioeninformatie kunnen inzien. Het bestuur is verder actief daar waar het de directe interactie met deelnemers betreft. Bij Robeco zijn er bijvoorbeeld inloopsessies wanneer actieve deelnemers keuzes moeten maken aangaande de UOP-regelingen en worden er presentaties gehouden voor nieuwe deelnemers. Met de vereniging van pensioengerechtigden wordt frequent contact onderhouden en aan deze groep geeft de directeur van het pensioenfonds ook jaarlijkse een presentatie.

Voor 2017 staan de verandering van het UPO, digitalisering middels de "Berichtenbox" op "Mijn Overheid" en doorbeleggen na pensionering als communicatiethema's geagendeerd. Tevens wil het bestuur een deelnemersonderzoek houden waarin de uitvraag met betrekking tot duurzaamheid wordt meegenomen.

Uitbesteding

Ten behoeve van de Flexioen dienstverlening had RIAM een aantal taken uitbesteed aan een derde partij, te weten Lohoff & Partner. RIAM heeft de relatie met Lohoff & Partner beëindigd en deze taken eind 2016 ondergebracht bij Inadmin, een dochter van APG die zich specialiseert op administratieve dienstverlening ten behoeve van DC regelingen.

RIAM heeft het bestuur uitgebreid geïnformeerd over de migratie, de aanpak, de mate van evidence en de controles en een auditrapport opgeleverd. Met de overstap naar Inadmin zijn tevens de volgende wijzigingen doorgevoerd:

- het rebalancen van de portefeuilles van alle deelnemers in volledig beheer gaat van jaarlijks naar twee vaste momenten per jaar,
- na het wijzigen van de stortingsmix door de deelnemers zal voortaan de hele portefeuille automatisch in lijn gebracht worden met de nieuwe stortingsmix.

Het bestuur heeft deze wijzigingen getoetst aan de zorgplicht en gezorgd voor een duidelijke communicatie aan deelnemers.

Syntrus Achmea Pensioenbeheer heeft aangegeven te stoppen met de uitvoering van de pensioenadministratie voor bedrijfstakpensioenfondsen. Het raakt de dienstverlening aan ondernemingspensioenfondsen nu niet. Wel is Syntrus Achmea Pensioenbeheer in transitie naar een nieuwe organisatie binnen Achmea, genaamd Oudedagsvoorziening (ODV), waar Achmea ook het Algemene Pensioenfonds van Centraal Beheer gaat administreren. Alle ondernemings- en beroepspensioenfondsklanten van Syntrus Achmea Pensioenbeheer zullen overgezet worden naar ODV. Het huidige administratiesysteem Maia wordt releasematig geüpgraded naar het niveau van de nieuwe administratiestraat die ODV heeft ingericht en die ook als basis de software van Maia heeft. Het bestuur heeft het initiatief genomen om in een vroegtijdig stadium een fit/gap-analyse te verkrijgen zodat de operationele impact duidelijk is. Een eerste analyse heeft een beperkt aantal gaps getoond die overkomelijk zijn. Begin 2017 verkrijgt het pensioenfonds van Syntrus Achmea Pensioenbeheer een stappenplan en inzicht in de financiële impact van de overgang naar ODV. Verder participeert de heer Godding namens het pensioenfonds in de klantenraad van Syntrus Achmea Pensioenbeheer mede om ontwikkelingen nauwgezet te volgen.

Beleid

Het bestuur heeft nader gekeken naar het toeslagenbeleid. Het beleid betreft de zogenaamde "nominale" variant waarbij de berekening wordt gebaseerd op de werkelijk te verlenen indexatiepercentages op basis van de loonronde respectievelijk de prijsinflatie. Het beleid is aangevuld met de bepaling dat een toegekende verhoging niet meer kan zijn dan op basis van de FTK regelgeving toegestaan is. In deze regelgeving wordt gebruik gemaakt van de UFR.

In 2016 zijn voorbereidingen getroffen om de uitvoeringsovereenkomst aan te passen. In het licht van een governancewijziging waarbij Robeco Group NV de rol van een financial holding gaat vervullen, zal vanuit Robeco Nederland een groep medewerkers in dienst treden van Robeco Group NV (RGNV). Het pensioenfonds heeft een risico-inventarisatie gedaan en nadere afspraken gemaakt met Robeco Group NV en Robeco Nederland over de aansluiting van Robeco Group NV bij het pensioenfonds. De voornaamste afspraak is dat het premiebeleid en de inhoud van de regeling gelijk is voor alle aangesloten deelnemers en dat zowel bestaande als nieuwe werknemers van RGNV deelnemen. De aansluiting zal naar verwachting in 2017 zijn beslag krijgen.

Op 13 september 2016 heeft het Koninklijk Actuarieel Genootschap de nieuwe prognosetafels gepresenteerd, de zogenaamde Prognosetafel AG2016. De impact van deze nieuwe prognosetafel heeft op basis van de bestanden per eind augustus 2016 als effect een stijging van de technische voorziening met 0,4%. De inkoopsom op basis van de rente per eind augustus stijgt door de nieuwe Prognosetafel AG2016 met 0,6%. Het bestuur heeft bij de invoering van deze nieuwe Prognosetafel AG2016 ook een nieuw ervaringssterfteonderzoek gedaan betreffende de aanpassing van de leeftijds- en inkomensafhankelijke correctiefactoren op de sterftetekansen per 31 december 2016. Het in het verleden gehanteerde postcodemodel is vervangen door een model gebaseerd op inkomens. Het positieve effect van het ervaringssterfteonderzoek op de technische voorziening is 1,8%. Per saldo nam de technische voorziening dus met 1,4% af, hetgeen de dekkingsgraad positief beïnvloedde.

Wijzigingen in de regeling

In verband met de in 2015 gewijzigde systematiek bij de werkgever worden de parameters van het pensioenfonds voortaan per 1 april gewijzigd in het pensioenreglement in plaats van zoals voorheen per 1 januari. De voornaamste wijzigingen in het pensioenreglement per 1 april 2016 zijn als volgt:

- De franchise is vastgesteld op € 13.500.
- In het pensioenreglement is opgenomen dat het pensioenfonds voortaan het maximumjaarsalaris zoals bepaald in artikel 18ga van de Wet op de loonbelasting als grens voor deelname aan de netto UOP regeling aanhoudt. Deze is per 1 januari 2016 verhoogd naar € 101.519.
- De bruto en netto flexibiliserings-, afkoop- en inkoopfactoren 2016 zijn aangepast.
- Het recht op de pensioenknip is opgenomen.
- Op 9 september 2016 is in een addendum opgenomen dat het bestuur toestaat dat met een DC-tegoed elders een (variabele) pensioenuitkering wordt ingekocht. Deze wijziging is getriggered door de wet variabele pensioenuitkering.

Deskundigheidsbevordering

Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Het bestuur toetst de geschiktheid van de bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Hiertoe is per bestuursfunctie een profielschets opgesteld. Het programma voor permanente educatie van bestuursleden waarborgt dat de geschiktheid van bestuursleden op peil blijft en waar nodig wordt verbreed of ontwikkeld. In het afgelopen jaar is veel aandacht besteed aan de deskundigheidsbevordering van het bestuur door gevolgde individuele opleidingen door bestuursleden en collectieve themadagen, waarvoor ook de leden van het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht uitgenodigd waren.

Tijdens de themadagen heeft het bestuur zich verdiept in onder meer individueel DC beleggen, verantwoord beleggen en in het wetsvoorstel verbeterde premiereregeling en is een SWOT-analyse (sterkte-zwakteanalyse) gemaakt in het kader van de verkenning van de toekomst van het pensioenfonds.

De deskundigheid van het bestuur wordt jaarlijks getoetst via een collectieve zelfevaluatie of via individuele gesprekken voor individuele bestuursleden en het bestuur als geheel. De uitkomsten zijn vastgelegd in de deskundigheidsmatrix. Op basis van de toegewezen aandachtsgebieden wordt jaarlijks bepaald welke acties moeten worden ondernomen om de vereiste deskundigheid te halen respectievelijk te behouden. Het niveau van de toetsing ligt vast in de eindtermen. De deskundigheidseisen zijn ook van toepassing op de leden van het toezichtorgaan. In 2016 heeft het bestuur aan de hand van een zelfevaluatie de effectiviteit van zijn functioneren onderzocht. De samenvatting van de zelfevaluatie is vastgelegd in de competentiematrix en de geschiktheidsmatrix. Het bestuur heeft geconcludeerd dat er voldoende spreiding is in de competenties. Verder heeft het bestuur de aandachtsgebieden per bestuurslid vastgelegd.

Haalbaarheidstoets en de reële dekkingsgraad

Het Financieel Toetsingskader (FTK) schrijft voor dat pensioenfondsen jaarlijks een haalbaarheidstoets uitvoeren. De haalbaarheidstoets behelst een aanvangstoets en een jaarlijkse toets. Voor uitvoering van de haalbaarheidstoets stelt De Nederlandsche Bank (DNB) economische scenario's beschikbaar. Om DNB (nog meer) in staat te stellen te beoordelen dat de reële ambities haalbaar zijn moeten pensioenfondsen verder nog jaarlijks de reële dekkingsgraad gaan melden aan DNB. De haalbaarheidstoets bevordert de vergelijkbaarheid tussen pensioenfondsen, maar hindert de relevantie van de uitkomsten voor een specifiek pensioenfonds. In die berekeningen kan bijvoorbeeld het pensioenfonds haar eigen visies, ambitie en beleid niet kwijt - de cijfers van de haalbaarheidstoets zijn dus geen goede maatstaf voor uitkomsten van het beleid van het pensioenfonds. Dat is daarom ook de reden waarom het pensioenfonds ervoor kiest om de haalbaarheidstoets niet als primair beleidsinstrument te gaan gebruiken.

Naar aanleiding van de haalbaarheidstoets die het pensioenfonds per 1 januari 2016 heeft uitgevoerd heeft het bestuur geconcludeerd dat de 60-jaars prognose binnen de grenzen blijft, op basis van het huidige beleid.

Deze uitkomst geeft echter geen garantie dat pensioen altijd volledig zal worden geïndexeerd. De uitkomst geeft vooral aan dat het pensioenfonds geen te hoge of onrealistische verwachtingen schept. Voor deelnemers betekent dit dat hun pensioen onder normale omstandigheden zal worden geïndexeerd volgens de overeengekomen ambitie.

Code pensioenfondsen

Op 1 januari 2014 is de Code Pensioenfondsen in werking getreden als document van zelfregulering van de sector. De Code gaat in op het besturen van een pensioenfonds, het intern toezicht daarop en over het afleggen van verantwoording over wat het pensioenfonds doet, wat een pensioenfonds gepland en gerealiseerd heeft. Per 1 juli 2014 is de Code ook wettelijk verankerd in de Pensioenwet. De Code is gebaseerd op het 'pas toe, of leg uit'-beginsel. Het volledig volgen van alle normen uit de Code is dus niet verplicht. Wel wordt ieder pensioenfonds geacht aan te kunnen geven waarom ze bepaalde afwijkende keuzes hebben gemaakt.

Het bestuur is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving door het pensioenfonds.

Het pensioenfonds wijkt af van de Code op het onderdeel diversiteit. Het bestuur onderschrijft het belang van diversiteit, maar wenst dat niet vorm te geven op de wijze zoals de Code Pensioenfondsen in artikel 67 en 68 dat voorschrijft. In de praktijk wordt, zij het op informele wijze, al invulling aan diversiteit gegeven. Per eind 2016 kent het bestuur zeven (plaatsvervangende) bestuursleden waarvan twee vrouwen en twee leden jonger dan 40 jaar. Het Verantwoordingsorgaan bestaat eind 2016 uit zes leden waarvan een vrouw. De Raad van Toezicht bestaat eind 2016 uit drie leden waarvan een vrouw.

Verantwoord beleggen

Het bestuur heeft haar beleid ten aanzien van Verantwoord Beleggen opnieuw geformuleerd naar aanleiding van een uitgebreide behandeling van dit onderwerp tijdens een themadag. Het bestuur is ervan overtuigd dat de inzet van niet financiële data in het beleggingsproces tot betere beleggingsbeslissingen kan leiden. Het bestuur is er ook van overtuigd dat in de afweging van financieel rendement en duurzaamheid het uitsluiten van sectoren, landen of individuele bedrijven een 'measure of last resort' is. Het verdient namelijk de voorkeur om eerst de moeite te doen (al dan niet vanuit een collectief) om de (potentiële) beleggingen duurzamer te laten presteren. De uitvoering van het Verantwoord Beleggen beleid is uitbesteed aan de fiduciair beheerder die zich daarover verantwoordt aan het bestuur. In haar keuze voor externe managers verzoekt het bestuur aan RIAM om met haar criteria op het gebied van Verantwoord Beleggen rekening te houden.

De keuze voor de managers gebeurt minimaal op basis van de UNPRI ondertekening (of vergelijkbaar), geïntegreerd ESG (Environmental, Social and Governance)-beleid, en minimale uitsluitingen.

Partijen die de UNPRI hebben ondertekend committeren zich aan:

- 1) Het meenemen van factoren in het beleggingsbeleid op het gebied van milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen.
- 2) Het actief invloed uitoefenen op het beleid van ondernemingen waarin wordt belegd door gebruik te maken van stemrecht ('voting') of door middel van dialoog ('engagement').
- 3) Het bevorderen van transparantie van ondernemingen met betrekking tot ESG onderwerpen.

Stembeleid

Het pensioenfonds belegt via beleggingsfondsen en heeft stemrecht als participant van een fonds. De fiduciair beheerder is gemachtigd om namens het pensioenfonds dit stemrecht uit te oefenen. Als het beleggingsfonds van Robeco betreft kiest de fiduciair beheerder ervoor om het pensioenfonds zelf de mogelijkheid te bieden te stemmen, met het oog op eventuele belangenverstrengeling.

Boetes en dwangsommen

In het verslagjaar zijn aan het pensioenfonds geen dwangsommen of boetes opgelegd. Door DNB zijn geen aanwijzingen aan het pensioenfonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het pensioenfonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

Verslag compliance officer

De compliance officer heeft op 10 maart 2017 aan het bestuur zijn bevindingen gerapporteerd over het jaar 2016. In deze rapportage kwam naar voren dat alle in aanmerking komende betrokkenen hebben verklaard de gedragscode van het pensioenfonds te hebben ontvangen en te zullen naleven. Er waren de compliance officer geen overtredingen bekend van de gedragscode van het pensioenfonds waarbij een bestuurslid, RvT-lid of de directeur van het pensioenfonds betrokken was, dan wel één van de commissieleden van de BC. Over 2016 is geen overtreding door betrokkenen van de Regeling privé beleggingstransacties, waarnaar verwezen wordt in de gedragscode van het pensioenfonds, geconstateerd. Op 12 mei 2016 heeft in het kader van de periodieke themasessies van het pensioenfonds een compliance-awareness presentatie plaatsgevonden. Naast een algemene inleiding over de relatie tussen het pensioenfonds en compliance is langer stilgestaan bij compliance risico's zoals integriteit en conflicts of interest.

In 2016 is de integriteitsrisicoanalyse van het pensioenfonds opnieuw uitgevoerd. Hiertoe is gebruik gemaakt van de in augustus 2015 door DNB in haar 'good practices' document beschreven methodologie.

De uitkomsten van deze analyse is in de bestuursvergadering van november 2016 aan het voltallige bestuur gepresenteerd. Voornaamste conclusie was dat de onderkende integriteitsrisico's van het pensioenfonds adequaat gemitigeerd zijn door de getroffen beheersingsmaatregelen. Het meest relevante restrisico loopt het pensioenfonds op het gebied van de belangenverstrengeling. Dit restrisico valt echter binnen de als acceptabel gestelde marges.

In april en mei 2016 is het periodieke onderzoek naar belangenverstrengeling, de zogenaamde 'petten-APK' uitgevoerd bij de bestuursleden, de directeur van het bestuursbureau, de leden van de Raad van Toezicht, de leden van de Beleggingscommissie en de leden van het Verantwoordingsorgaan. Uit de gevoerde gesprekken en de beantwoorde inventarisaties is gebleken dat betrokkenen zich stuk voor stuk voldoende bewust zijn van de risico's die verbonden zijn aan mogelijke verstrengeling van belangen. Er zijn dan ook geen belangenverstrengelingen geconstateerd.

In maart 2016 heeft het pensioenfonds een self-assessment questionnaire van DNB inzake de European Market Infrastructure Regulation (EMIR) ingevuld en geretourneerd, deze heeft geen aanleiding gegeven tot reactie van DNB.

Op 4 mei 2016 is een melding datalek gedaan aan de autoriteit Persoonsgegevens. Dit naar aanleiding van het bericht van Syntrus Achmea Pensioenbeheer dat mogelijk het bsn-nummer zichtbaar is geweest in het adresvenster van brieven met bruto-netto specificaties aan pensioengerechtigden.

In 2016 hebben geen gesprekken met de toezichhouders plaatsgevonden waarbij Compliance betrokken is geweest. Er is geen aanleiding tot specifieke aanvullende compliance activiteiten/projecten in 2017.

FINANCIËLE INFORMATIE

Het pensioenfonds heeft meegedaan aan twee verschillende benchmarkstudies met als voornaamste doel de kosten van het pensioenfonds te benchmarken ten opzichte van relevante peergroups. Uitkomst uit beide onderzoeken was dat de kosten van pensioenfonds Robeco lager liggen dan bij het gemiddelde van de peergroups.

Het bestuur heeft vastgesteld dat de berekening van de voorziening en liquiditeiten ten behoeve van de beleidsdekkingsgraad is opgenomen in de 'ISAE3402 type 2'- rapportage van de pensioenadministrateur. De berekening van de marktwaarde van de beleggingen wordt door Northern Trust gedaan en valt onder hun 'SOC 1'-verklaring, met uitzondering van het niet-liquide deel van de portefeuille (minder dan 1%).

De risico's en onzekerheden die van invloed zijn op de betrouwbaarheid van de financiële verslaglegging, zoals waarderingsvraagstukken en de inrichting van het financiële verslagleggingssysteem worden als volgt beheerst:

- Er is een beschrijving van de financiële verslaglegging met marktwaardering voor liquide beleggingen en andersoortige waarderingsmethoden voor niet liquide beleggingen.
- Kwaliteitskeurmerken worden nageleefd om tot een betrouwbare vaststelling te komen van waarderungen.
- De waardering van de verplichtingen valt onder de ISAE3402 type 2-rapportage van de pensioenadministrateur.

IBNR

In 2009 is een IBNR (incurred but not reported) voorziening gevormd ten behoeve van arbeidsongeschiktheidsrisico's. Deze voorziening heeft betrekking op het arbeidsongeschiktheidspensioen en niet op de premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid. In 2016 is de IBNR bijgesteld naar € 2,610 miljoen (2015: € 1,956 miljoen). Jaarlijks vindt een dotatie plaats op basis van de bruto herverzekeringpremie waarop een korting van 30% is toegepast. In 2016 was deze dotatie € 0,654 miljoen. Er heeft géén onttrekking in 2016 plaats gevonden. De minimale omvang van de voorziening is twee maal de bruto premie. Een eventuele bovengrens moet nog worden vastgesteld.

Beleggingen Premiedepot

Als onderdeel van de financieringsafspraken met de werkgever is een premiedepot gevormd dat kan worden gebruikt om de opbouw van actieve deelnemers aan te vullen indien de van de werkgever ontvangen premie niet voldoende is. Indien er meer premie wordt ontvangen dan nodig is voor de opbouw van de actieve deelnemers (de kostendekkende premie) dan wordt het meerdere toegevoegd aan het premiedepot. Van de totale doorsneepremie van 33,2% is 29,2% beschikbaar voor pensioenopbouw en 4% voor kosten, risicokoopsom DC en solvabiliteitsopslag over UOP-stortingen.

Het beleggingsbeleid van het premiedepot is gebaseerd op het afdekken van het renterisico dat wordt gelopen bij de bepaling van de premie. Dit renterisico wordt veroorzaakt door het feit dat de RTS (rentetermijnstructuur) per 31 december van een gegeven jaar bepalend is bij de bepaling van de kostendekkende premie. Kort gezegd: een daling van de rente resulteert in een stijging van de benodigde premie en vice versa. Er is geen cap gezet op de maximale omvang van het premiedepot, wel zal in 2019 een evaluatie plaatsvinden.

Het premiedepot wordt niet meegenomen in de berekening van de dekkingsgraad. Deze scheiding zal zo strikt mogelijk worden doorgevoerd. Op grond daarvan kan het premiedepot ook niet worden aangewend ter algemene verbetering van de dekkingsgraad. De stand van het premiedepot was eind 2015 € 20,134 miljoen. Over 2016 is € 3,539 miljoen aan het premiedepot onttrokken. Het behaalde beleggingsrendement minus kosten bedraagt € 4,702 miljoen in 2016. De stand van het premiedepot was eind 2016 € 21,297 miljoen.

Toeslagverlening / indexatie

De toeslagverlening binnen het pensioenfonds is afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds. De toeslagverlening is voorwaardelijk en het besluit tot toeslagverlening wordt jaarlijks door het bestuur genomen. Het bestuur besluit jaarlijks in januari of de pensioenen per 1 februari geïndexeerd kunnen worden. Voor gewezen en gepensioneerde deelnemers wordt gerefereerd aan het bruto CPI, gemeten over een 12 maandgemiddelde. Voor een besluit tot indexatie van actieve deelnemers wordt door het bestuur teruggekeken naar de laatste salarisronde. Uitgaande van het toeslagbeleid, waarbij gekeken wordt naar de marktwaarde van de verplichtingen, was de dekkingsgraad voldoende om per 1 februari 2016 een volledige toeslag duurzaam toe te kennen van 0,6% aan de gewezen en gepensioneerde deelnemers en van 0%, in lijn met de initiële salaris aanpassing per 1 april in 2015 die nul was, aan de actieve deelnemers.

Het bestuur heeft in januari 2017 besloten om per 1 februari 2017 de inactieve deelnemers een toeslag toe te kennen van 0,28% en de actieve deelnemers van 0,94%. Het CPI was 0,3% en de laatste salarisronde 1,0%.

Kosten

Kostentransparantie

De aandacht voor kosten is de laatste jaren sterk toegenomen. Dat is een goede zaak, immers elke euro die wordt uitgegeven aan kosten is niet beschikbaar voor pensioen. Een eenduidige en eenvoudige regeling kan bijdragen aan de kostenbeheersing echter feit is dat door de toegenomen eisen aan de bedrijfsvoering van een pensioenfonds juist ook extra druk wordt gezet op de kosten. Kosten van pensioen en vermogensbeheer hebben een grotere focus gekregen in de afgelopen jaren. Het pensioenfonds rapporteert op jaarbasis aan DNB gedetailleerd welke kosten het fonds heeft gemaakt voor de verschillende onderdelen. Tevens adviseert de Pensioenfederatie over de wijze waarop kosten op een inzichtelijke wijze in het jaarverslag kunnen worden gepresenteerd. In deze paragraaf worden de belangrijkste kostencomponenten toegelicht. De Richtlijn van de Pensioenfederatie adviseert om de kosten op te breken in verschillende categorieën waarvan de opdeling in kosten van pensioenbeheer en vermogensbeheer de meest relevante scheiding is. Kosten van pensioenbeheer representeren alle kosten voor het voeren van een adequate deelnemersadministratie inclusief advies- en bestuurskosten. Deze kosten zijn vrijwel allemaal direct terug te herleiden uit de financiële administratie van het pensioenfonds. Kosten van vermogensbeheer geven inzicht in de kosten die aan vermogensbeheer kunnen worden toegerekend en deze zijn deels gebaseerd op kosten die rechtstreeks aan het pensioenfonds worden doorbelast maar hierin zitten ook kosten die indirect aan vermogensbeheer kunnen worden toegerekend omdat ze door een beleggingsfonds zijn betaald.

Onderstaand overzicht geeft de relevante kengetallen weer over de jaren 2014 tot en met 2016.

Kengetallen Kosten	2016	2015	2014
Uitvoeringskosten per deelnemer	€ 692,99	€ 616,51	€ 637,01
Uitvoeringskosten in % van de kostendekkende premie	4,1%	3,3%	3,9%
Vermogensbeheerkosten (in bps)	33 bps	33 bps	36 bps
Transactiekosten (in bps)	9 bps	13 bps	6 bps
Bewaren en fiduciair beheer (in bps)	11 bps	12 bps	12 bps
Portefeuille rendement	10,8%	0,3%	22,7%

Kosten van het pensioenbeheer

De kosten van de uitvoering van de regeling bedragen in 2016 € 692,99 per deelnemer (2015: € 616,51).

Het aantal deelnemers dat hiervoor is gebruikt, is de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden (normdeelnemers volgens de Pensioenfederatie). De pensioenbeheerkosten bestaan voornamelijk uit kosten voor administratieve verrichtingen (pensioentoekenningen, betalen uitkering, verwerken waardeoverdrachten, etc.), controle- en advieskosten, bestuurskosten en overige kosten (o.a. heffingen van de toezichthouders, website-kosten, drukwerk UPO's).

Wanneer de pensioenbeheerkosten over het totaal aantal deelnemers verdeeld wordt, inclusief gewezen deelnemers, zijn de uitvoeringskosten per deelnemer in 2016 € 271,47 (2015: € 236,02).

Onderstaand is een tabel opgenomen met daarin de ontwikkeling van de relevante kostensoorten en het aantal deelnemers per jaar. Deze tabel geeft een verklaring voor de daling/stijging van de kosten per categorie. De kosten zijn in 2016 ten opzichte van 2015 over de hele linie toegenomen. Belangrijkste verklaring is te vinden in een aantal éénmalige uitgaven zoals voor de bouw van een nieuwe website en de wervingskosten voor een nieuw lid RvT. Tevens zijn er een aantal posten opgenomen die niet ieder jaar voorkomen zoals de opleidingskosten voor nieuwe bestuursleden en de kosten voor een ALM-studie. Ook zijn de administratie kosten licht toegenomen vanwege de implementatie van nieuwe richtlijnen en regelingen.

In grote lijnen is er dus op alle onderdelen een lichte toename te zien waarbij de communicatiekosten een duidelijke uitschieter zijn.

Overzicht tabel uitvoeringskosten:

Uitvoeringskosten (per deelnemer)	2016	2015	2014
Bestuurskosten (x € 1.000)	94	71	75
Administratiekosten (x € 1.000)	399	370	378
Controle- en advieskosten (x € 1.000)	130	123	107
Communicatiekosten (x € 1.000)	54	15	16
Overige kosten (x € 1.000)	39	34	35
Totale uitvoeringskosten (x € 1.000)	716	613	611
Aantal deelnemers (actieve en gepensioneerde deelnemers)	1.033	995	959
Kosten per deelnemer	€ 692,99	€ 616,51	€ 637,01

Verklaring bestuurskosten

Verreweg de meeste bestuursleden en de directeur staan op de loonlijst van de aangesloten werkgever. Zolang kosten niet ten laste gaan van het pensioenfondsrendement maar betaald worden door de werkgever worden die niet als kosten meegenomen in deze vergelijking. Wel wordt bijgehouden hoeveel tijd grosso modo door de bestuurders wordt besteed aan het invullen van hun functie. Het bestuurslid, en diens plaatsvervanger, namens de pensioengerechtigden staan niet op de loonlijst van de aangesloten werkgever. Zij ontvangen van het pensioenfonds elk een vergoeding van € 6.000 per jaar. Deze kosten zijn meegenomen onder bestuurskosten evenals de vergoeding die aan de leden van de Raad van Toezicht wordt betaald en de vacatieregeling voor beleggingscommissieleden die niet bij werkgever in dienst zijn.

Kosten vermogensbeheer

Het pensioenfonds volgt de adviezen van de Pensioenfederatie bij het transparant maken van de kosten voor vermogensbeheer en de transactiekosten. Indien aanwezig en tegen redelijke inspanning te verkrijgen wordt gebruik gemaakt van de werkelijke kosten en anders worden schattingen gebruikt op basis van ervaringscijfers of adviezen van de Pensioenfederatie. Ieder jaar wordt een volledige uitsplitsing gemaakt naar de verschillende beleggingscategorieën zoals voorgeschreven door DNB.

De vermogensbeheerkosten van het pensioenfonds bedragen 0,54% (2015: 0,58%) van het gemiddeld belegd vermogen. Deze totale kosten zijn te splitsen in

- beheerskosten, kosten voor de belegging in de beleggingsportefeuilles 0,34% (2015: 0,33%),
- de directe en indirecte transactiekosten 0,09% (2015: 0,13%) en
- de kosten voor bewaring en fiduciair management 0,11% (2015: 0,12%).

De hoogte van de vermogensbeheerkosten worden voor een groot deel bepaald door de spreiding van het vermogen, de zogenaamde asset allocatie, over de verschillende beleggingscategorieën. Bij het vaststellen van de kosten is gebruik gemaakt van de contractuele afspraken, prospectussen en facturen om een zo volledig mogelijk beeld te verkrijgen. Onderstaande tabel geeft inzicht in de vermogensbeheer kosten per asset categorieën in relatie tot het feitelijk en relatieve rendement van die categorie.

Verklaring dalingen / stijgingen 2016-2015

De beheervergoeding zijn over de gehele linie stabiel ten opzichte van 2015. Voor equity is er sprake van een daling wat veroorzaakt wordt door een hogere allocatie naar developed equity waardoor het gemiddelde van de fee daalt en door lagere overige kosten binnen de fondsen. Het pensioenfonds heeft in 2016 ook prestatie gerelateerde vergoedingen betaald uit hoofde van beleggingen in Private Equity en Hedgefunds. In totaal betrof dit gemiddeld zo'n 85 bps. Het absoluut rendement op deze beleggingen (vier fondsen) varieerde tussen de -3,2% en 7,9% over 2016.

Daar waar mogelijk zijn ook de transactiekosten van de indirecte beleggingen meegenomen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de transactiekosten zoals vermeld door Blackrock trademanager, opgave portefeuillemanager of schattingen zoals die door de Pensioenfederatie zijn gecommuniceerd. De focus ligt hierbij op de in- en uitstap vergoedingen die het pensioenfonds moet betalen voor indirecte beleggingen. De gemiddelde transactiekosten voor 2016 bedragen 0,09%:

0,02% voor in- en uitstapvergoedingen van het fonds, daarnaast is er ook een schatting gemaakt van de indirecte transactie kosten in de fondsen als gevolg van actief beleid wat uitkomt op 0,07%. De transactiekosten zijn gedaald ten opzichte van 2015 (13bps) wat met name komt omdat er vanaf mei 2016 wordt gewerkt met een maatwerk LDI fonds wat door de lagere turnover minder transactiekosten genereert. Daarnaast zijn de transactiekosten voor vastrentende beleggingsproducten als geheel ook iets lager ingeschat (bid-offer spreads).

Vermogensbeheer- kosten per beleggingscategorie	2016			2015			2014		
	Beheer- kosten (%)	Feitelijk rendement (%)	Exces return (%)	Beheer- kosten (%)	Feitelijk rendement (%)	Exces return (%)	Beheer- kosten (%)	Feitelijk rendement (%)	Exces return (%)
Aandelen	0,25	10,80	0,20	0,28	11,20	0,30	0,26	22,00	1,60
Vastrentend (inclusief duration overlay)	0,23	11,80	0,60	0,24	-0,80	0,60	0,30	8,30	-1,00
Private Equity (incl.performance fee)	3,66	0,80	-14,90	3,02	16,40	3,00	4,00	32,80	-
Hedgefonds (incl.performance fee)	2,21	5,90	3,00	1,98	-1,20	-4,30	4,00	23,30	19,90
Subtotaal gemiddelde vermogensbeheer- kosten	0,34 (excl. 0,09 trx kosten)	10,80	0,40	0,33 (excl. 0,13 trx kosten)	0,20	-0,30	0,36 (excl.0,06 trx kstn)	22,70	n.a.

De fiduciaire kosten en overige kosten fonds (voornamelijk bewaar- en administratievergoeding)

De fiduciaire kosten en overige kosten	2016	2015	2014
	0,09% fiduciair en 0,02% bewaarloon	0,10% fiduciair en 0,02% bewaarloon	0,10% fiduciair en 0,02% bewaarloon

Aansluiting kosten bestuursverslag en jaarrekening

De kosten van het pensioenbeheer zijn rechtstreeks te relateren aan de verantwoorde kosten in de jaarrekening op pagina 95 onder de rubriek "15. Uitvoeringskosten" .

De kosten van vermogensbeheer zijn niet rechtstreeks uit de jaarrekening te halen omdat het fonds grotendeels gebruik maakt van fondsen waarin de management fee rechtstreeks uit de NAV wordt betaald.

Onderstaande tabel toont de verbijzondering van de totale vermogensbeheerkosten à € 3,328 miljoen die overeenkomen met het genoemde percentage van 0,54% in de kostenparagraaf van het bestuursverslag. Tevens worden de in de jaarrekening verantwoorde kosten vermogensbeheer à € 1,608 miljoen gespecificeerd. Deze kosten zijn verantwoord op pagina 93 onder de rubriek "11. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen". De kolommen verschillen en verklaringen laten zien waar de verschillen uit bestaan ten opzichte van de kosten verantwoord in het bestuursverslag.

(x € 1.000)	bestuursverslag	jaarrekening	verschil	verklaringen
-------------	-----------------	--------------	----------	--------------

Directe kosten vermogensbeheer

* beheerkosten	1.882	902	980	# 1 #
* performance gerelateerde kosten	167	-	167	# 2 #
* transactiekosten	573	-	573	# 3 #
subtotaal	2.622	902	1.720	

Overige vermogensbeheerkosten

* fiduciair beheer	546	546	-	
* bewaarloon	95	95	-	
* advieskosten vermogensbeheer	51	51	-	
* overige kosten	14	14	-	
subtotaal	706	706	-	

Totale kosten vermogensbeheer	3.328	1.608	1.720	
--------------------------------------	--------------	--------------	--------------	--

1 # Het verschil betreft fondsen die de fee rechtstreeks ten laste van het onderliggende fonds brengen en die niet apart factureren.

2 # en # 3 # Deze kosten zijn direct ten laste van het onderliggende fonds gebracht.

Kosten vermogensbeheer risico deelnemers

De kosten voor het portefeuillebeheer voor risico deelnemers zijn sterk afhankelijk van de gekozen beleggingsmix.. Deelnemers hebben namelijk de keuze om zelf hun eigen portefeuille samen te stellen. Het merendeel van de deelnemers (80%) kiest voor de leeftijdsafhankelijk adviesmixen die naarmate de leeftijd hoger wordt minder in zakelijke waardes en meer in vastrentende waardes beleggen. De adviesmixen beleggen in fondsen van Robeco en hiervoor heeft het pensioenfonds vaste fees afgesproken per fonds. De totale kosten van deze mixen bedragen tussen 0,19% en 0,45%. Het betreft hier dan de zogenaamde total expense ratio (TER) en bevat naast management fees ook service fees en overige kosten. Kortom alle kosten die de deelnemer betaalt om te beleggen in de beschikbare premie-regelingen van het pensioenfonds.

Benchmark studie

Het bestuur heeft als beleid dat iedere twee jaar wordt meegedaan aan een kosten vergelijking. Deze vergelijkingen worden door verschillende partijen aangeboden en leveren inzicht hoe de kosten van pensioenfondsen Robeco zich verhoudt tot andere pensioenfondsen in Nederland. Uit het laatste onderzoek over 2015 blijkt dat de kosten van pensioenfondsen Robeco in lijn zijn met de kosten van andere pensioenfondsen met een vergelijkbare grootte qua aantal deelnemers. Het gaat dan met name over de kosten van vermogensbeheer. Bij de kosten van het pensioenbeheer is geconstateerd dat de kosten van het pensioenfonds Robeco over 2015 beduidend lager uitvallen dan het gemiddelde van de peer group. Dit is voornamelijk het gevolg van lagere advieskosten.

PENSIOENPARAGRAAF

Regelingen

Binnen het pensioenfonds bestaan de volgende regelingen:

1. Pensioenregeling (basis);
2. Vroegpensioenregeling;
3. Individueel aanvullende regeling.

De regeling is een getrapte regeling; tot een bepaald inkomensniveau is er sprake van een vaste ambitie (defined benefit), boven dit inkomensniveau stelt de werkgever een premie beschikbaar (defined contribution) voor de bruto of netto opbouw van een pensioenkapitaal.

Per 31 december 2016 zijn de volgende kenmerken van de regeling van toepassing:

- Middelloonregeling tot een maximum van salarisschaal 100 (2016: € 80.193).
- Boven het maximum van schaal 100 geldt een beschikbare premie die echter ook als loon kan worden uitbetaald.

Conform een fiscale staffel stelt de werkgever een percentage van het salaris dat uitstijgt boven schaal 100 (de excedentgrondslag) aan premie voor de opbouw van excedentpensioen beschikbaar. De premie kan, voor zover fiscaal toegestaan, worden gestort op een zogenaamde 'bruto UOP (Uitgebreid Ouderdoms Pensioen) - rekening' of worden toegevoegd aan het bruto salaris. Voor het salaris boven € 101.519 (2016) kan gestort worden op een zogenaamde 'netto UOP-rekening'.

- Pensioenrichtleeftijd: de eerste dag van de maand waarin de 67 jarige leeftijd wordt bereikt. De deelnemer heeft de mogelijkheid om het pensioen eerder of, in overleg met de werkgever, later in te laten gaan.
- Pensioengevend inkomen: 12 maal het vaste maandsalaris, vermeerderd met de vakantietoeslag tot het gemaximeerde bedrag van einde schaal berekend op full time basis. Een eventueel van toepassing zijnde 13de maand is met ingang van 2014 onderdeel van het pensioengevend inkomen.
- Franchise: € 13.500.
- Opbouwpercentage ouderdomspensioen: 1,875%.
- Partnerpensioen (opbouw) 70% van het ouderdomspensioen.
- Wezenpensioen (risico) 14% van het ouderdomspensioen.
- Het pensioenfonds kent een voorwaardelijke toeslagambitie van 90% van de inflatie op langere termijn.
- De financiering is sinds 2014, gebaseerd op CDC (Collective Defined Contribution). Daarbij is, bij een ongewijzigde opbouw, de premie voor een periode van 5 jaar gefixeerd. Daarnaast heeft de aangesloten werkgever een premiedepot gestort waaruit kan worden geput indien de kostendeckende premie hoger is dan de ontvangen premie, zodat de kans dat toch de gewenste pensioenopbouw kan plaatsvinden wordt vergroot.

In de opbouwfase ligt bij de beschikbare premiereregeling het beleggingsrisico geheel bij de (gewezen) deelnemer. Door het aanbieden van life cycling kan de deelnemer het beleggingsbeleid laten invullen door het pensioenfonds. Er wordt dan deelgenomen in het beleggingsbeleid zoals dat door het pensioenfonds wordt geadviseerd. Hierbij wordt het beleggingsrisico voor de deelnemer teruggebracht naarmate zijn resterende beleggingshorizon korter wordt. De deelnemer kan ervoor kiezen om zelf het beleggingsbeleid in te vullen, in dit geval draagt de deelnemer de verantwoordelijkheid voor de gemaakte beleggingskeuzes. De deelnemer dient dan wel een doelrisicoprofiel in te vullen. RIAM zal dan de portefeuille monitoren en de deelnemer informeren.

Ontwikkelingen op het gebied van wet- en regelgeving

Per 1 september 2016 is de wet verbeterde premiereregeling van kracht geworden die deelnemers in een DC pensioenregeling in staat stelt door te beleggen na de pensioendatum. De deelnemer ontvangt dan een variabele pensioenuitkering die afhankelijk is van de ontwikkeling van het kapitaal na pensioendatum als gevolg van het doorbeleggen. Hiermee krijgen deelnemers additionele mogelijkheid voor de inkoop met hun DC kapitaal op pensioendatum.

Deze wettelijke wijziging is ook in het reglement verwerkt.

Beleid ten aanzien van toeslagverlening/indexatie

Het toeslagbeleid is gebaseerd op toekomstbestendige toeslagverlening. De hoogte van de toeslag is afhankelijk van de beleidsdekkingsgraad en de toeslagambitie. Voor de deelnemers is de maatstaf gelijk aan de algemene loonontwikkeling van de werkgever zoals in de loonronde per april in het voorafgaande jaar is verrekend; voor de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden is de maatstaf gelijk aan de niet geschoonde CBS-consumentenprijsindex alle huishoudens, waarbij het voortschrijdend gemiddelde inflatiecijfer van de laatste 12 maanden van het afgelopen kalenderjaar als uitgangspunt dient. Op basis van verschillende studies heeft het bestuur vastgesteld dat een indexatie-ambitie van 90% realistisch is voor de komende jaren.

De toeslag wordt toegekend volgens de volgende methodiek:

In lijn met het FTK zal in het toeslagbeleid niet vastgehouden worden aan een vaste bovengrens voor volledige indexatie. De achterliggende gedachte is dat de doorgevoerde indexatie onder het FTK naar verwachting toekomstbestendig moet zijn. De ondergrens voor indexatie is een beleidsdekkingsgraad van 110% op markttrente. Als de beleidsdekkingsgraad tussen de 110% en de indexatiedekkingsgraad in ligt zal pro rata worden geïndexeerd. De toegekende verhoging kan niet meer zijn dan op basis van de FTK regelgeving toegestaan is. In deze regelgeving wordt gebruik gemaakt van de UFR.

Premiebeleid

Met de werkgever is een vaste premie voor een periode van 5 jaar overeengekomen, ingaande 1 januari 2014.

Vanaf 1 januari 2014 is de premie vastgesteld op 37% van de pensioengrondslag. Hiervan is 4% ter dekking van overige elementen zoals de risicokoopsom voor het excedent-UOP, de opslag over inleg in de bruto UOP- regeling en een opslag voor kosten.

De premie is exclusief de beschikbare premieregeling, de premie voor voortzetting opbouw gedurende de arbeidsongeschiktheid (elipsLife-premie) en de kosten voor invoering en onderhoud van de Netto UOP-regeling.

Gedurende de 5 jaar periode kan een aanpassing van de hoogte van de pensioenpremie alleen plaatsvinden indien het per 1 januari 2014 geldende fiscale maximum van 2,15% opbouw verder wordt verlaagd als gevolg van wettelijke wijzigingen. Het pensioenfonds zal in dat geval een aangepaste pensioenpremie berekenen aan de hand van de uitgangspunten in de uitvoeringsovereenkomst.

Deze situatie heeft zich in 2015 voorgedaan. Het maximale opbouwpercentage in de basisregeling is aangepast tot het wettelijk maximum van 1,875%. Voor 2015 tot en met 2018 geldt dat uitgaande van gelijkblijvende omstandigheden de premie uitkomt op 33,2%.

BELEGGINGENPARAGRAAF

Het bestuur vraagt ieder jaar aan de deskundigen van de uitvoerder RIAM om een verslag op te stellen. Het bestuur beoordeelt deze paragraaf alvorens hij wordt opgenomen als integraal onderdeel van het jaarverslag.

Terugblik economie en financiële markten

Het jaar 2016 heeft vele gezichten laten zien. In een woelig jaar nam de mondiale economische activiteit desondanks met 3,3% toe, nipt hoger dan in 2015. Het jaar startte in mineur op de beurzen door zorg omtrent een aanstaande recessie in de Verenigde Staten, aangewakkerd door een teleurstellende groei in het eerste kwartaal.

Opleving in het beurs sentiment was echter waarneembaar na de overwinning van de Republikeinse presidentskandidaat Trump. Ook een versnelling in de loongroei van Amerikaanse werknemers was waarneembaar, die bijdroeg aan een stijging van het consumentenvertrouwen. Elders in de wereld leek in de tweede helft van 2016 ook een kantelpunt te zijn bereikt te zijn in de groei en inflatie-dynamiek, geholpen door het herstel in de olieprijs.

De keuze van de Britten om de EU te verlaten in het referendum van 22 juni leidde tot een sterke daling van het Britse pond hetgeen de negatieve implicaties van toegenomen onzekerheid onder investeerders in het Verenigd Koninkrijk goeddeels heeft opgevangen.

Centrale banken behielden hun constructieve rol in het achterliggende jaar, maar wel wordt gaandeweg steeds duidelijker dat de inspanningen om de economie via hogere beurskoersen aan te jagen in effectiviteit afnemen. Deze ontwikkeling leidde er ook toe dat de aandacht in het economiedebat is verschoven van monetair beleid naar fiscaal beleid als te hanteren beleidsinstrument. De centrale bank van de Verenigde Staten (Fed) besloot tot slechts één renteverhoging in december, die breed was geanticipeerd door de financiële markten gezien het krachtige herstel in de arbeidsmarkt met een werkloosheidsgraad die daalde naar 4,7%. De Europese centrale bank (ECB) breidde haar opkoopprogramma verder uit in 2016, zowel in omvang als samenstelling, maar kondigde in december een reductie van het maandelijkse aankoopbedrag aan van Euro 80 miljard naar 60 miljard per maand tot december 2017. De Japanse centrale bank (BOJ) zette een nieuw beleidsinstrument in met het handhaven van een 0% rente op de 10-jaars Japanse staatsobligatie. Neveneffect is dat de Japanse overheid meer speelruimte krijgt voor fiscale stimulering. De centrale bank van China (PBOC) lijkt meer comfortabel met het huidige pad van gecontroleerde yuan depreciatie.

Beleggers schuwden risicovolle beleggingen gedurende de start van 2016 toen de malaise op de oliemarkt zich verdiepte en het recessiegevaar acuut leek. Een vervlakkende rentecurve en oplopende opslagen voor kredietrisico in de markt voor bedrijfsobligaties wezen eveneens deze richting uit. Het gebrekkige optreden van Chinese autoriteiten op lokale handelsverstoringen versterkte het negatieve sentiment. Het spreekwoordelijke "zoals januari gaat, zo gaat de rest van het jaar" ging in 2016 echter niet op. De MSCI World All countries index liet een rendement van 10,7% in euro's noteren, een bovengemiddeld rendement vanuit een langjarig perspectief. Opkomende markten lieten nog betere cijfers zien met een totaal rendement van 14,5% in euro's, na vier jaar te zijn achtergebleven bij ontwikkelde markten. Brazilië en Rusland bleken winnaars binnen opkomende markten.

De 20-jaars euro swaprente startte het jaar op 1,6% en vertoonde een vrij gestage daling tot op 30 augustus 2016 de laagste jaarstand werd bereikt van 0,66%. De neerwaartse beweging in de eerste helft van het jaar werd bevorderd door risico-aversie onder beleggers, tegenvallende groeicijfers en uitbreiding van het opkoopprogramma van de ECB. In de zomer werd echter een kentering bereikt in het sentiment op de obligatiemarkt. Europese groei- en inflatiecijfers verrasten steeds minder negatief, waarmee de angst voor aanhoudende deflatie en stagnatie afnam. De swaprente steeg vervolgens en eindigde het jaar op 1,2%. Het verschil tussen de 20-jaars euro swaprente en de 20-jaars Nederlandse staatsobligatie is gedurende 2016 per saldo met 17 basispunten opgelopen, een reflectie van ECB aankopen en mogelijke voorkeur van beleggers voor liquide obligaties.

Performance

De hieronder gepresenteerde performancecijfers zijn de netto performancecijfers, dat wil zeggen de performance cijfers zijn verminderd met beheerfees en andere kosten zoals bewaarloon. In termen van absoluut beleggingsrendement was 2016 een goed jaar. De portefeuille behaalde (na kosten) een rendement van bijna 10,8%. Dit was 0,1% meer dan het benchmarkrendement. De matchingportefeuille leverde een belangrijke bijdrage aan de outperformance. Deze is echter iets vertekend wegens het effect van een feestdag op 2 januari 2017, waardoor de waardering van het LDI-fonds niet op hetzelfde moment heeft plaatsgevonden als de benchmark. De allocatie naar opkomende markten droeg relatief goed bij aan de outperformance.

Over de afgelopen 3 jaar bedroeg het rendement 10,8% op jaarbasis, circa 0,3% meer dan de benchmark. De afgelopen 3 jaar waren met name de resultaten van het Robeco Quant Developed Markets aandelenfonds zeer goed. De allocatie leverde een belangrijke bijdrage aan het totale selectieresultaat van 0,8% (cumulatief). De strategische keuze om het valutarisico af te dekken heeft de afgelopen jaren negatief uitgepakt op het rendement; de volatiliteit is echter wel verminderd. Het bestuur constateert dat de track records na kosten van bijna alle managers over de afgelopen 3 jaar goed zijn.

De genoemde cijfers in deze paragraaf betreffen alleen de performance cijfers voor de portefeuille voor risico pensioenfondsen, exclusief de beleggingen premiedepot.

Totale portefeuille (netto rendementen)

In het jaar 2016 was het rendement op de portefeuille 10,8%, de benchmark rendeerdde 10,7%.

	Belegd vermogen (per ultimo in € mio)	Portefeuille- rendement (%)	Benchmark- rendement (%)
2016	603,7	10,8	10,7
2015	536,0	0,3	0,2
2014	522,4	22,3	21,7
2013	377,7	4,4	5,1
2012	347,6	14,0	15,9

De outperformance van het fondsrendement ten opzichte van de benchmark komt in 2016 voornamelijk op het conto van de portefeuille Emerging Markets (aandelen en obligaties), Quant Developed Aandelen, Hedgefondsen en de matchingportefeuille. De beleggingen in laag-risico aandelen en Private Equity bleven achter bij de door het pensioenfondsen gehanteerde benchmarks voor deze allocaties.

5YR track record	Portefeuille- rendement	Benchmark- rendement
Cumulatief 2012-2016	61,8	64,5
Gemiddeld per jaar	10,1	10,5

Zakelijke waarden

Onderstaand is een overzicht opgenomen van de rendementen (na kosten) van de beleggingen die onder de categorie zakelijke waarden vallen.

Fonds	Rendement	Benchmark	Benchmarknaam
Robeco Quant Developed Markets Equities	12,0%	10,8%	MSCI World
Robeco Inst. Conservative Equity Fonds	8,7%	10,3%	MSCI World MinVol
Lazard Emerging Equity Fonds	24,3%	14,7%	MSCI Emerging Equities
Robeco Emerging Conservative Equity Fonds	11,7%	7,0%	MSCI Emerging Equities MinVol
Hedgfund Omnitrend EUR	7,9%	2,9%	EONIA +3,25%
GMO – Systematic Global Macro	4,5%	2,9%	EONIA +3,25%

Private Equity

De beleggingen in Private Equity vonden plaats via drie fondsen. De in 2016 gerealiseerde rendementen van de drie afzonderlijke fondsen staan vermeld in onderstaande tabel. De allocatie als geheel rendeerdde 0,8%. In 2016 zijn de resultaten van deze beleggingscategorie afgezet tegen de MSCI Wereld Small/Mid-Cap Index met een opslag van 2%. De benchmark rendeerdde in 2016 16,0%.

Private Equity Fondsen	Rendement
Robeco Institutional Global Private Equity NL Fund	-3,2%
Robeco Institutional Global Private Equity II NL Fund	2,6%
Robeco Global Private Equity Fund III	1,6%

Vastrentende waarden

Onderstaand is een overzicht opgenomen van de rendementen (na kosten) voor de beleggingen die onder de categorie vastrentende waarden vallen.

Fonds	Rendement	Benchmark	Benchmarknaam
Robeco LDI Core Government 40 Fonds (*) (**)	25,1%	25,1%	Barclays LDI Benchmark Core Govt Bond 40
Robeco Customized LDI Fund II (*) (***)	-1,5%		(***)
Robeco All Strategy Euro Bonds (**)	3,0%	3,1%	Barclays Euro Aggregate Bonds
Robeco All Strategy Euro Bonds, inflation-hedged (**)	1,8%	3,1%	Barclays Euro Aggregate Bonds
Robeco Euro Credit Fonds	5,2%	4,7%	Barclays Euro Aggregate Corporate Bonds
Standard Life Euro Credit Fonds	5,6%	4,7%	Barclays Euro Aggregate Corporate Bonds
Robeco Global High Yield Fonds	14,0%	15,1%	Barclays US HY + Pan European HY Bonds, 2.5% issuer cap ex Financials (EUR hedged)
PIMCO Emerging Debt Fonds	13,8%	13,2%	JPMorgan GBI-EM Global Diversified Bond Index

(*) Deze beleggingsfondsen beleggen in langlopende AAA staatsobligaties en Interest Rate Swaps (IRS). De allocatie naar deze fondsen zijn bedoeld ter afdekking van de risico's die het pensioenfonds loopt als gevolg van de marktwaardewaardering van haar verplichtingen.

(**) Tot eind mei.

(***) Vanaf eind mei. Het fonds wordt alleen gebruikt voor rentematching en kent geen benchmark.

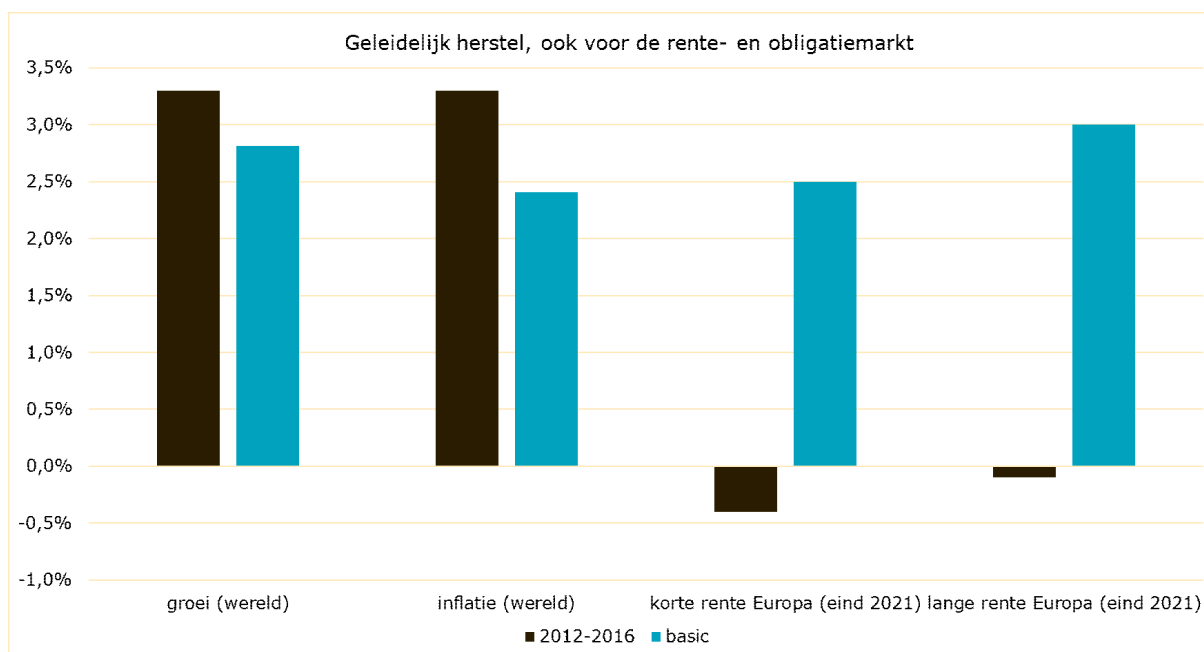
Vooruitzichten

Bij het opstellen van de jaarlijkse beleggingsplannen gebruikt het bestuur de publicatie van de expected returns van de fiduciair beheerder RIAM als input.

RIAM werkt met verschillende scenario's waarbij thans een scenario van geleidelijk herstel het meest waarschijnlijk wordt geacht.

In dit scenario wordt de aanname gedaan dat de wereldeconomie de komende vijf jaar langzaam maar zeker weet te herstellen. Hoewel de BBP-groei de afgelopen jaren is tegengevallen, is er desondanks sprake geweest van een gestage verkrapping op de arbeidsmarkt. De werkloosheid in de grotere economieën als de VS, VK, Duitsland en Japan is gestaag gedaald en dit zal zich vroeger (VS) of later (Duitsland) vertalen in hogere lonen. Met name de Amerikaanse consument staat er momenteel gunstig voor: schulden zijn afgebouwd, reële lonen zitten in de lift en de lagere olieprijs hebben het besteedbare inkomen per saldo ondersteund. In dit scenario wordt een groei van de wereldeconomie van gemiddeld 2,75% en een inflatie van gemiddeld 2,50% gezien. Europa loopt wat dat betreft duidelijk achter bij de VS. De grootste onzekerheid in dit scenario wordt door China gevormd. Het land heeft de afgelopen dertig jaar een onwaarschijnlijk sterke groei doorgemaakt, maar gedurende de laatste tien jaar is dit hand in hand gegaan met een expansie van de schuld van het bedrijfsleven. Met die ontwikkeling in het achterhoofd lijkt de periode van sterke groei aldaar voor de komende vijf jaar onhoudbaar geworden.

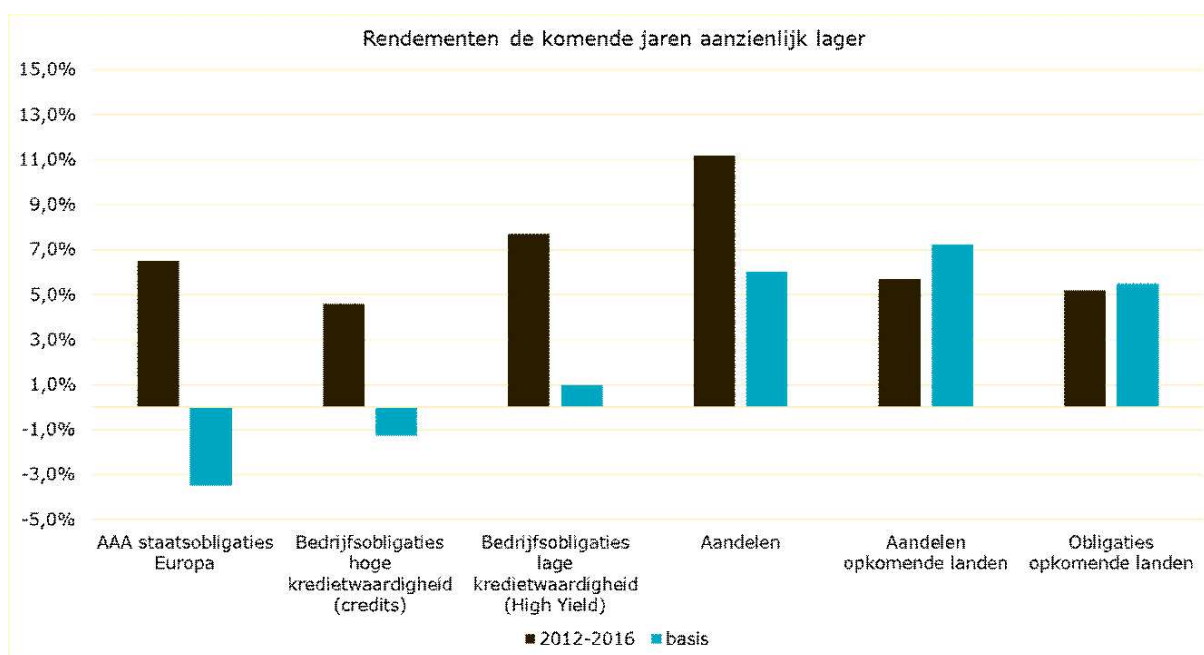
Onderstaande grafiek toont links de gerealiseerde wereldwijde economisch groei en inflatie (op jaarbasis) in de periode 2012-2016 (zwarte balkjes). De blauwe balkjes tonen de verwachte wereldwijde economische groei en inflatie (op jaarbasis) voor de periode 2017-2021 in ons basisscenario. In de rechterhelft van de grafiek wordt het niveau van de korte en lange rente weergegeven, zowel eind 2016 (zwart) als de verwachting voor eind 2021 (blauw), eveneens in ons basisscenario.

Bron: Robeco Expected Returns 2017-2021

Financiële markten

De huidige overwaardering van de staatsobligaties trekt de komende jaren naar verwachting een zware wissel op de te behalen resultaten voor alle obligatiebeleggingen. In het scenario van geleidelijke normalisatie zal de ECB op een goed moment de rente weer gaan verhogen, waarmee de kapitaalmarktrente zal oplopen tot een niveau van 3%. Hoewel een dergelijk renteniveau momenteel onwaarschijnlijk hoog klinkt, moet bedacht worden dat een dergelijk niveau in 2011 nog als de absolute bodem voor de kapitaalmarkt werd beschouwd. Gecombineerd met de extreem lage huidige kapitaalmarktrentes, resulteert dit in een uitgesproken negatieve verwachting ten aanzien van de Duitse staatsobligaties. Voor Credits en High Yield zijn de vooruitzichten -mede op basis van de verbeterde waardering- iets gunstiger, maar ook hier ontkomt men niet aan de negatieve gevolgen van de stijging van de kapitaalmarktrente, dat in feite de basis voor de bedrijfsobligaties vormt.

Bron: Robeco Expected Returns 2017-2021

De vooruitzichten voor de meer riskante beleggingen (aandelen en vastgoed) zijn duidelijk minder negatief, waarbij wel moet worden opgemerkt dat de verwachting is dat de rendementen de komende vijf jaar niet boven de lange termijn gemiddelden uit zullen komen. Met name voor het kapitaal-intensieve vastgoed geldt dat de stijging van de kapitaalmarktrente tot lagere rendementen leiden.

Conclusie

Hoewel de rendementen de komende 5 jaar naar verwachting lager uit zullen komen dan het langjarig gemiddelde, hoeft dit volgens RIAM niet persé slecht nieuws te zijn voor het pensioenfonds. Het verwachte negatieve rendement voor de vastrentende waarden portefeuille is het resultaat van een -naar verwachting- oplopende rente. Omdat het pensioenfonds het renterisico niet volledig heeft afgedekt, zal dit een positief effect hebben op de dekkingsgraad. Daarnaast is het rendement waartegen de verplichtingen worden gewaardeerd ook laag, waardoor de lat voor het beleggingsrendement ook niet hoog ligt.

FINANCIËLE PARAGRAAF

Samenvatting van de financiële positie van het pensioenfonds en de ontwikkelingen gedurende het jaar (x € 1.000):

Dekkingsgraden

Het pensioenfonds gaat bij de berekening van de dekkingsgraad uit van de marktrente en niet van de UFR. Het pensioenfonds baseert de dekkingsgraad namelijk ook op de marktwaarde van de beleggingen en bezittingen. Het bestuur vindt het daarbij belangrijk dat de beleidsdekkingsgraad op marktrente wordt berekend op basis van juiste tussentijdse financiële informatie.

Pensioenfondsen moeten vanaf 2015 hun beleidsbeslissingen baseren op de zogenaamde beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als een voortschrijdend 12-maands gemiddelde van de actuele dekkingsgraad. Deze beleidsdekkingsgraad is leidend voor besluiten omtrent kortingen, toeslagenbeleid, herstelplan en een tekortsituatie. Bij het vaststellen van de beleidsdekkingsgraad wordt ook gebruik gemaakt van de marktrente. De beleidsdekkingsgraad is in 2016 gedaald van 118,3% naar 113,0%. De voornaamste reden voor de daling is de gedaalde rente in 2016 ten opzichte van 2015.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds ligt eind 2016 onder de vereiste dekkingsgraad gesteld als vereist eigen vermogen. Deze beleidsdekkingsgraad, op basis van marktrente, is weliswaar lager dan de vereiste dekkingsgraad maar op basis van de DNB-normen (123,4%) is eind 2016 geen sprake van een reservetekort en daarom is ook geen sprake van een herstelplan. Per jaareinde 2016 is derhalve sprake van een toereikende solvabiliteit.

De beleidsdekkingsgraad, de vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad zijn per jaareinde als volgt:

Ultimo jaar:	2016	2015	2014	2013	2012
	%	%	%	%	%
Beleidsdekkingsgraad RTS	113,0	118,3	119,6	124,7	109,4
Vereiste dekkingsgraad RTS	120,0	121,0	116,0	118,2	118,8
Actuele dekkingsgraad RTS	121,2	120,5	119,6	124,7	109,4
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,0	104,5	104,4	104,5	104,4
Beleidsdekkingsgraad UFR	123,4	130,3	128,0		
Vereiste dekkingsgraad UFR	119,8	120,7	117,2	118,2	118,2
Actuele dekkingsgraad UFR	129,8	128,3	138,8	129,3	117,2

De dekkingsgraad is de verhouding tussen het totaal belegd vermogen (inclusief belegd vermogen risico deelnemers) ten opzichte van de totale technische voorziening (inclusief technische voorziening voor risico deelnemers). Dit beleid was tot en met 2014 niet verplicht in het kader van de Pensioenwet, maar was een keuze van het bestuur sinds 2009.

Vanaf ultimo 2015 moeten pensioenfondsen de dekkingsgraad berekenen en rapporteren inclusief de beleggingen en voorzieningen voor risico deelnemers.

Het bestuur was al eerder van mening dat deze prudente benadering een reëler beeld geeft van de wettelijke dekkingsgraad.

Vanaf 2015 moet de reële dekkingsgraad per jaareinde worden gerapporteerd aan De Nederlandsche Bank. In de reële dekkingsgraad wordt de verwachte stijging van de prijzen meegenomen als pensioenverplichting. De reële dekkingsgraad ultimo 2016 bedraagt 100,3% (2015: 103,7%).

Ontwikkeling dekkingsgraad

	Pensioen- vermogen	Technische voorzieningen	Dekkings- graad
Stand 31 december 2015 inclusief beleggingen en voorziening risico deelnemers	586.390	486.671	120,5%
Beleggingsresultaten	64.475	52.853	
Premiebijdragen	17.451	14.263	
Uitkeringen	-7.922	-7.919	
Overige	-4.874	-5.114	
Stand 31 december 2016 inclusief beleggingen en voorziening risico deelnemers	655.520	540.754	121,2%

Ultimo 2016 bedraagt de gemiddelde marktrente 1,18% (2015: 1,57%), uitgaande van de looptijd van de verplichtingen van het pensioenfonds. De gemiddelde rente van 1,18% is gebaseerd op de 1-maands RTS die is bepaald door het omzetten van swap bid koersen naar DNB zero.

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat:

- het pensioenfonds in het boekjaar 2016 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd;
- het pensioenfonds in het boekjaar 2016 geen aanwijzing als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet is gegeven;
- in het boekjaar 2016 geen bewindvoerder als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet is aangesteld.

Actuariële analyse van het resultaat

De samenstelling van het resultaat over 2016 en 2015 en de wijzigingen daarin blijken uit het volgende overzicht (x €1.000):

	2016	2015
Wijziging rentetermijnstructuur	-53.119	7.171
Resultaat op interest/beleggingen	63.191	77
Resultaat op premie	-180	-109
Resultaat op uitkeringen	-	1
Resultaat op waardeoverdrachten	12	-7
Toeslagverlening	-1.624	-4.473
Resultaat op overige kanssystemen	1.181	-1.331
Wijziging actuariële grondslagen	6.697	490
Andere oorzaken	52	13
Resultaat	16.210	1.832

De kostendeekkende en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2016	2015
Kostendeekkende premie	17.650	18.443
Feitelijke premie	14.684	15.179

De samenstelling van de kostendeekkende premie is als volgt (x €1.000):

	2016	2015
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	14.263	14.843
Uitvoeringskosten	478	368
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	2.909	3.232
	<u>17.650</u>	<u>18.443</u>

De samenstelling van de feitelijke premies is als volgt (x € 1.000):

	2016	2015
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	14.263	14.843
Uitvoeringskosten	478	368
Financiering toeslagambitie	2.909	3.232
Premiemarge	-2.966	-3.264
	<u>14.684</u>	<u>15.179</u>

In 2016 is een premietekort van € 3.539 aan het premiedepot onttrokken. In 2015 is een premietekort van € 3.782 aan het premiedepot onttrokken.

In de nieuwe financieringsafspraken met de werkgever, ingegaan op 1 januari 2014, is afgesproken;

- Indien de vaste premie van de werkgever onvoldoende is voor de opbouw in een bepaald jaar, zal dit tekort worden aangevuld uit het premiedepot van het pensioenfonds.
- Is er sprake van een premieoverschot dan wordt dit toegevoegd aan het premiedepot.

Oordeel van de externe actuaris op de financiële positie

De vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Robeco is uitgaande van de wettelijke maatstaven goed, omdat het aanwezig eigen vermogen hoger is dan het vereist eigen vermogen.

Dit oordeel over de vermogenspositie is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen.

RISICOPARAGRAAF

Introductie

Risicobeheersing is van groot belang voor een pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft dit onderkend en houdt hier op meerdere manieren rekening mee bij de uitvoering van haar activiteiten. Het feit dat risico's onontbeerlijk zijn voor een goed en betaalbaar pensioen, dwingt tot een hoge mate van risicobewustzijn en een geavanceerde risicobeheersing.

De risicoparagraaf is bedoeld om informatie te geven over risico's door te communiceren over doelstellingen en strategie, risicohouding en -bereidheid, potentiële en opgetreden risico's en het risicomangement van het pensioenfonds. Achtereenvolgens beschrijven we het integraal risicomangementbeleid van het pensioenfonds, de kaders en definities en staan we stil bij de diverse risicocategorieën.

Voor de periode 2017-2018 zijn door het bestuur diverse acties gedefinieerd op het gebied van risicomangement. Deze verbeteracties kunnen als volgt gegroepeerd worden:

- Eén overkoepelend beleidsdocument op het gebied van risicomangement opstellen, wat in de plaats komt van de diverse bestaande beleidsdocumenten.
- Up-to-date brengen van risicomangement documentatie. De beleidsdocumenten op het gebied van risicomangement dateren van 2015. Tevens zullen we dit aangrijpen om ook de beschrijving van rollen en verantwoordelijkheden met betrekking tot risicomangement te expliciteren, als ook een overzicht te maken van bestaande risicomangement rapportages.
- Herijken van risico-tolerantie. De risicotolerantie is voor de financiële risico's helder gedefinieerd, en ook herbevestigd bij de recent uitgevoerde ALM-analyse. Voor de niet-financiële risico's zien we hier ruimte voor verbetering.
- Periodieke uitvoering van risico identificatie. In 2017 zal door het bestuur van het pensioenfonds een integrale risico analyse uitgevoerd worden. Op basis van de resultaten zal het bestuur de belangrijkste risico's opnieuw vaststellen.
- Opstellen integrale risicorapportage. Momenteel wordt het bestuur via diverse rapportages geïnformeerd over de (toetsing van) beheersmaatregelen van de geïdentificeerde risicocategorieën. Wens is om in de toekomst gebruik te maken van integrale risicomangement dashboards voor enerzijds financiële risico's en anderzijds niet-financiële risico's.

Integraal risicomangementbeleid

Het pensioenfonds heeft een integraal risicomangementbeleid. Risico's worden vastgesteld en gewogen en periodiek geëvalueerd en bijgesteld. Of er worden nieuwe beheersmaatregelen genomen, waardoor het netto risico verandert.

Het pensioenfonds wil met hoge mate van zekerheid de nominale aanspraken kunnen uitkeren en streeft naar volledige een loon- en prijsindexatie. Het pensioenfonds heeft de ambitie om deze loon- en prijsindexatie op lange termijn voor 90% te realiseren. De doelstelling die het pensioenfonds heeft ten aanzien van de loon- en prijsindexatie is een resultaat van de arbeidsvoorwaarde afspraken tussen werkgever en werknemers. De risicohouding van het pensioenfonds, die is afgestemd met de werkgever en OR, het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht, is gebaseerd op:

- de randvoorwaarden (vaste premie, geen bijstortverplichting, opbouwpercentage, premiedepot) waaronder het pensioenfonds opereert,
- afspraken met werkgever en OR dat het pensioenfonds op lange termijn streeft naar het vergoeden van 90% van de (loon)inflatie,
- risicoparameters zoals gebruikt bij de laatste ALM-studie,
- het in 2015 gehouden risicobereidheidsonderzoek onder deelnemers van het pensioenfonds.

De pensioentoezegging is een ambitie die niet zonder risico's kan worden waargemaakt. De realisatie van de ambitie is door onzekerheden omgeven. De missie, visie en strategie zijn de kapstok voor de risicohouding.

Doelstelling van het integraal risicomanagement beleid is dat het pensioenfonds inzicht heeft in de risico's die deze doelstellingen kunnen bedreigen en maatregelen te nemen om deze risico's afdoende te beheersen. Het pensioenfonds heeft voor de identificatie van de risico's de FIRM indeling gehanteerd, die ook door DNB wordt gebruikt voor de beoordeling van risico's van onder meer pensioenfondsen, waarbij het onderscheid is gemaakt naar financiële en niet-financiële risico's.

Het pensioenfonds geeft kaders mee aan de uitbestedingsrelaties ten aanzien van risicobereidheid en risicomanagement. Het pensioenfonds is een relatief klein pensioenfonds dat er voor gekozen heeft om een groot deel van haar taken uit te besteden. Het betreft dan voornamelijk de operationele uitvoering van activiteiten want het bestuur blijft in alle gevallen verantwoordelijk voor de beleidsbepaling en bedrijfsvoering van het pensioenfonds.

Het risicomanagement proces richt zich op het beheersen van risico's die de realisatie van de doelstellingen en ambities van het pensioenfonds negatief kunnen beïnvloeden.

Voor het integraal beheersen van de risico's zijn de volgende aspecten van belang:

- de risicobereidheid van het pensioenfonds in het licht van de nominale pensioentoezeggingen en de ambities ten aanzien van toeslagverlening,
- identificeren en beheersen van risico's,
- versterken van de beslissingen ten aanzien van de reactie op risico's,
- vermindering operationele verrassingen en verliezen,
- robuuste risico-informatie ten behoeve van de optimale inzet van het belegd vermogen.

Risico- en beheersingsbeleid

Voor het rapporteren over de risico's sluiten we aan bij de risicocategorieën zoals onderkend in de FIRM methodiek (<http://www.toezicht.dnb.nl/binaries/50-212103.pdf>), aangevuld met dekkingsgraadvolatiliteit.

Risicocategorieën

Financiële risico's	Niet-financiële risico's
Dekkingsgraadvolatiliteit	Omgevingsrisico
Matching- / renterisico	Operationeel risico
Marktrisico	Uitbestedingsrisico
Kredietrisico	IT-risico
Liquiditeitsrisico	Integriteitsrisico
Inflatierisico	Juridisch risico
Verzekeringstechnisch risico	

Hierna beschrijven we de diverse risico's waar het pensioenfonds mee te maken heeft. Per risico geven we een definitie, de risicobereidheid en een evaluatie. Het bestuur heeft daarnaast de beheersmaatregelen gedefinieerd. Deze beheersmaatregelen zijn terug te vinden in het integraal risicomanagementbeleid van het pensioenfonds. Dit document is een integraal onderdeel van de ABTN.

De belangrijkste risico's die het pensioenfonds onderkent zijn de financiële risico's en het uitbestedingsrisico. De financiële risico's kunnen er toe leiden dat het fonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. Daarnaast onderkent het bestuur de risico's die uitbesteding met zich mee brengen. Het pensioenfonds werkt volgens het uitbestedingsmodel waarbij de meeste taken zijn uitbesteed aan gespecialiseerde dienstverleners. Dit introduceert het potentiële risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van uitbestede werkzaamheden niet afdoende gewaarborgd is.

Hierna wordt één en ander toegelicht.

Dekkingsgraadvolatiliteit

Definitie

Dekkingsgraadvolatiliteit is het risico op een verandering van de dekkingsgraad als gevolg van een verschil in volatiliteit van de hoogte verplichtingen versus de volatiliteit van de waarde van de beleggingen. Het pensioenfonds meet de omvang van dit risico in de vorm van de tracking error van de verplichtingen ten opzichte van de beleggingen.

De dekkingsgraad van het pensioenfonds is gevoelig voor de verandering van marktfactoren en de relatieve positionering van beleggingen en verplichtingen versus deze factoren, en wordt dan ook gedreven door een combinatie van matching-/renterisico en marktrisico.

De belangrijkste drijvers van dekkingsgraad volatiliteit zijn:

- de mate waarin het renterisico is afgedekt,
- de samenstelling van de beleggingsportefeuille en met name de verhouding tussen vastrentende beleggingen en zakelijke waarden.

In onderstaande tabel is te zien hoe de dekkingsgraad (marktwaarde) binnen het huidige beleggingsbeleid verandert als de belangrijkste twee risicofactoren veranderen, te weten de marktwaarde (horizontale as) en het rendement van de return portefeuille (verticale as). De tabel geeft de situatie weer per ultimo december 2016.

		Verandering in de rentecurve						
		-1,50%	-1,00%	-0,50%	0,00%	0,50%	1,00%	1,50%
Rendement return portefeuille	-30%	86%	91%	96%	102%	107%	113%	119%
	-20%	91%	96%	102%	108%	114%	121%	127%
	-10%	95%	101%	107%	114%	121%	129%	136%
	0%	99%	106%	113%	121%	128%	137%	145%
	10%	104%	111%	119%	127%	136%	144%	154%
	20%	108%	116%	124%	133%	143%	152%	162%
	30%	113%	121%	130%	140%	150%	160%	171%

Tabel per ultimo december 2016: Prognose dekkingsgraadontwikkeling op basis van marktwaardering als gevolg van renteveranderingen en rendementen van de returnportefeuille binnen het huidige beleggingsbeleid.

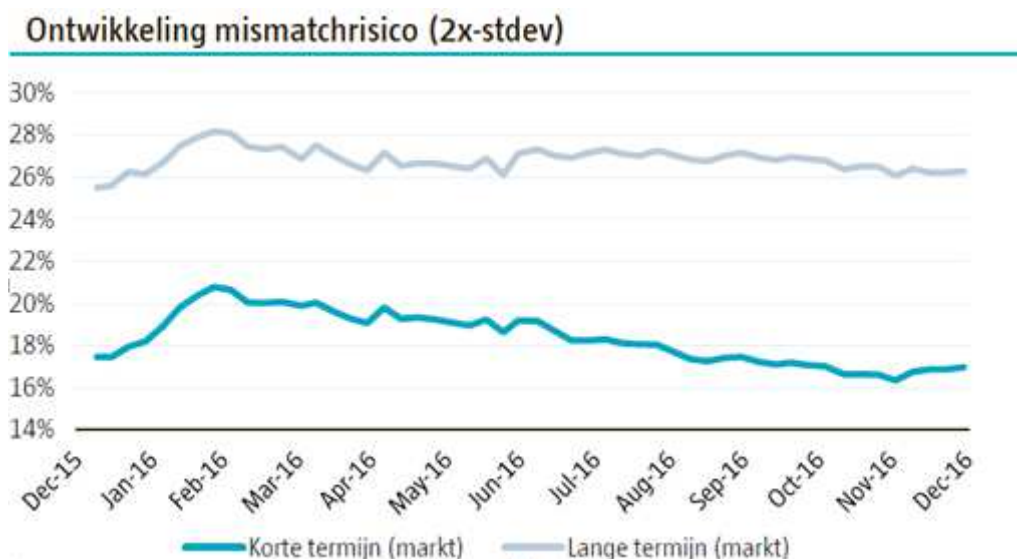
Risicobereidheid

Het pensioenfonds heeft in 2016 een ALM-studie uitgevoerd. Naar aanleiding hiervan heeft het bestuur de hoogte van het risicobudget vastgesteld op 12%. Hierbij is het risicobudget gedefinieerd als de tracking error van de beleggingen ten opzichte van de pensioenverplichtingen op marktwaarde, waarbij de tracking error van de matchingportefeuille op 0% wordt verondersteld. Dit is overeenkomstig met een 50%/50% verdeling tussen de matching- en de returnportefeuille.

Uit het risicobereidheidsonderzoek uitgevoerd in 2015 volgt dat met de gemiddelde gemeten risicobereidheid het passend zou zijn om voor actieve deelnemers meer in zakelijke waarden te beleggen en voor pensioengerechtigden is de huidige beleggingsmix optimaal. De uitkomst van het onderzoek laat echter een grote spreiding zien in risicobereidheid tussen de verschillende deelnemers. Daarom past voorzichtigheid bij het gebruiken van de 'gemiddelde' risicobereidheid als maatstaf voor alle deelnemers.

Evaluatie

Hieronder tonen we de inschatting van het risico zoals dit door de fiduciair beheerder Robeco gemeten wordt. Het dekkingsgraadrisico wordt door Robeco berekend op basis van historische rendementen en correlaties. Het 'korte termijn' risico wordt berekend met een 5-jaars historie, waarbij recente observaties een zwaarder gewicht krijgen. Deze maatstaf reageert daardoor sneller op veranderende marktomstandigheden. Het 'lange termijn' risico gebruikt 10 jaar historie met gelijkgewogen data. Een vergelijking tussen beide risico's laat zien dat de korte termijnrisico's relatief laag worden ingeschat ten opzichte van het meer lange termijn (strategisch) risico.

Matching- / renterisico

Definitie

Het renterisico is het risico op een verandering van de dekkingsgraad van het pensioenfonds als gevolg van een verandering van de rente.

Risicobereidheid

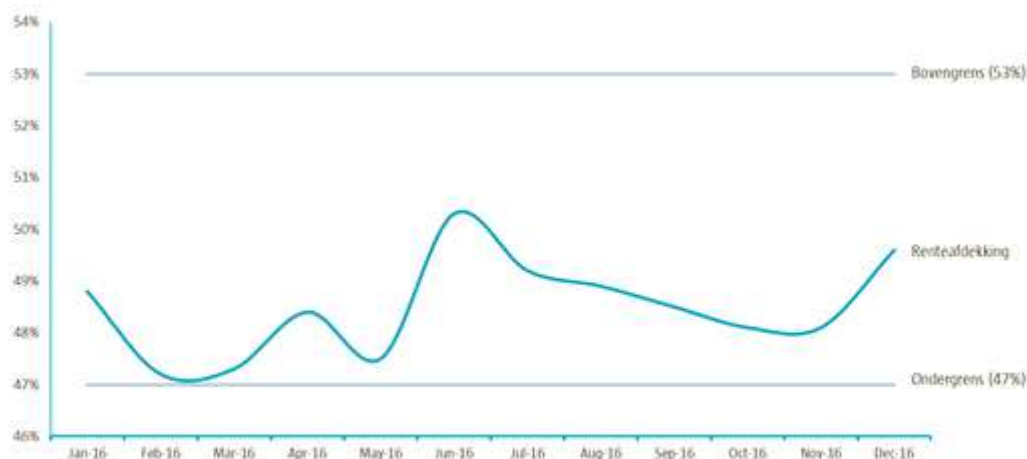
Het pensioenfonds heeft er strategisch voor gekozen om het renterisico voor 50% af te dekken. Er wordt renterisico afgedekt om het korte termijn risico van de nominale dekkingsgraad te beperken. Het nominale renterisico wordt niet volledig afgedekt. Aangezien rentestijgingen en een toename van inflatie vaak samengaan, zou het inflatierisico toenemen wanneer het renterisico volledig wordt afgedekt. Het mitigeren van het inflatierisico is op lange termijn van belang voor een waardevast pensioen. Dit beleid van renteafdekking wordt ondersteund door de in 2013 uitgevoerde ALM-studie. Dit wordt herbevestigd door de uitgevoerde ALM-studie in 2016 en is ook in lijn met de uitkomsten van het in 2015 uitgevoerde risicobereidheidsonderzoek.

De afdekking is 50% met een bandbreedte van +/- 3%-punten. De looptijdverdeling van de beleggingen mag per looptijdsegment niet meer dan 5% afwijken van de norm.

Evaluatie

In juni 2016 is het pensioenfonds gebruik gaan maken van een maatwerk LDI-fonds. Hierdoor is de splitsing tussen matching- en de returnportefeuille verder doorgevoerd. Het LDI-fonds bestaat uitsluitend uit obligaties met een laag kredietrisico, aangevuld met swaps. Door het gebruik van het LDI-fonds kan de verdeling over de curve beter worden afgestemd op het verplichtingenprofiel van het pensioenfonds.

De onderstaande figuur geeft inzicht in het verloop van de renteafdekking over 2016. De renteafdekking heeft zich in de bandbreedte van 47% - 53% bewogen.

Valutarisico

Definitie

Valutarisico is het risico dat de waarde van een belegging in een vreemde valuta wijzigt als gevolg van de verandering in de waarde van de vreemde valuta ten opzichte van de euro.

Risicobereidheid

De valuta-exposure in GBP, JPY, AUD en USD zijn op benchmarkniveau gedurende het jaar volledig afgedekt naar de euro, waarbij een bandbreedte van +/- 1%-punt is gehanteerd. De contributie van valutarisico aan het dekkingsgraadrisico is daarmee beperkt. In gevallen dat de exposure buiten de bandbreedte is getreden, is actie ondernomen om de exposure te verlagen. Actieve valuta afwijkingen van de beleggingen in de portefeuille versus de benchmark worden niet afgedekt.

Evaluatie

De valuta-exposure in GBP, JPY, CHF, AUD en USD zijn gedurende het jaar voor 100% afgedekt naar de euro, waarbij een bandbreedte van +/- 1%-punt is gehanteerd. De contributie van valutarisico aan het dekkingsgraadrisico is daarmee verwaarloosbaar. In gevallen dat de exposure buiten de bandbreedte is getreden, is actie ondernomen om de exposure te verlagen.

Liquiditeitsrisico

Definitie

Liquiditeitsrisico is het risico dat het pensioenfonds niet kan voldoen aan haar korte termijnverplichtingen. Het pensioenfonds kent een aantal bronnen van korte termijn verplichtingen:

- Betaling van de pensioenuitkeringen.
- Onderpandverplichtingen als gevolg van derivaten. Dit concentreert zich met name rondom de valutaposities, aangezien andere derivaten altijd als onderdeel van een institutioneel beleggingsfonds worden aangehouden. Liquiditeitsmanagement vindt dan binnen het beleggingsfonds plaats.
- Capital calls voortkomend uit commitments in het licht van Private Equity beleggingen.

Het pensioenfonds heeft een positief saldo van ontvangen premies versus pensioenuitkeringen (2016: € 13,4 miljoen premie versus € 7,9 miljoen pensioenuitkeringen).

Risicobereidheid

Het pensioenfonds probeert te allen tijde te voorkomen dat het een (tijdelijk) kastekort heeft.

Evaluatie

In 2016 heeft het liquiditeitsrisico zich enkel voorgedaan doordat cash beschikbaar gemaakt moest worden voor de afrekening van valuta termijn contracten. Dit heeft plaatsgevonden binnen de bandbreedtes van de asset allocatie van de portefeuille.

Per ultimo 2016 werd meer dan 80% van de portefeuille als zeer liquide geclassificeerd.

Inflatierisico

Definitie

Het inflatierisico is het risico dat het pensioenfonds als gevolg van (hoge) inflatie niet in staat is (volledig) invulling te geven aan haar indexatieambities. Het pensioenfonds heeft de ambitie om een waardevast pensioen te bieden in reële termen. Om dit te kunnen, moet het pensioenfonds in staat zijn om jaarlijks de pensioenen te indexeren, voor alle groepen. Met name bij oplopende inflatie kan het voor het pensioenfonds moeilijk zijn om voor de volledige inflatie te kunnen indexeren.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds heeft geen expliciete risicotolerantie vastgesteld voor inflatierisico. Inflatierisico - en dan in het bijzonder het risico dat niet - of slechts gedeeltelijk - geïndexeerd kan worden, is een integraal onderdeel van de ALM-studie die periodiek wordt uitgevoerd. Hierbij wordt het (beleggings)beleid zodanig ingevuld dat gestreefd wordt naar een loon- en prijsindexatie van 90%.

Evaluatie

In 2016 was de indexatie voor actieve deelnemers 0%, bij een stijgen van de salarissen van 0%. Voor inactieven is geïndexeerd met 0,6%, bij een inflatie van 0,6%. Hiermee is voor 100% geïndexeerd over 2016.

Marktrisico

Definitie

Marktrisico is het risico dat de waarde van beleggingen in de portefeuille verandert als gevolg van veranderingen in de marktwaarde van de betreffende beleggingen. Dit risico heeft enkel betrekking op niet-rentedragende beleggingen (rentedragende beleggingen vallen onder Renterisico).

Risicobereidheid

Het pensioenfonds gelooft in de toegevoegde waarde van actief beleggingsbeleid. Kenmerk van deze actieve managers is dat zij in hun beleggingsbeleid mogen afwijken van de strategische benchmark om daarmee extra rendement te behalen. Dit betekent dat (actief) risico wordt toegevoegd aan de portefeuille. De ruimte voor de manager om actieve keuzes te maken wordt beperkt door het hanteren van een tracking error-limiet. De tracking error is gedefinieerd als de standaarddeviatie van de actieve return minus de benchmark return van de normportefeuille.

Het pensioenfonds heeft het actief risico voor de totale portefeuille gemaximeerd op 3%.

Evaluatie

Het daadwerkelijk aanwezige actieve risico op portefeuilleniveau wordt berekend aan de hand van de feitelijke allocaties naar de individuele managers en een inschatting van de maximale tracking error per manager. De inschatting is gebaseerd op conservatieve aannames, waarbij onder andere wordt gekeken naar de tracking error limiet per manager, de ex-post tracking errors, het beleggingsbeleid en mogelijke staartrisico's. Per manager kan op die manier de bijdrage aan de tracking error op totaal portefeuilleniveau worden berekend. Vervolgens kunnen deze bijdragen - onder een veronderstelde correlatie van 1 - bij elkaar worden opgeteld. Op deze manier is het actieve risico per ultimo 2016 berekend op 2,1% (2015: 2,6%).

In de opdracht aan RIAM als integraal vermogensbeheerder is het maximale actief risico vastgelegd. Hierover wordt op kwartaalbasis gerapporteerd. Het actieve risico is gedurende het jaar niet boven de limiet gekomen.

Kredietrisico

Definitie

Het kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissementen of betalingsonmacht van tegenpartijen. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst en marktpartijen waarmee derivatenposities worden aangegeven.

Het pensioenfonds belegt voornamelijk via beleggingsfondsen. Het juridisch eigendom van de onderliggende beleggingen wordt gehouden door een bewaarder die juridisch onafhankelijk is van de beheerder. Daarmee loopt het pensioenfonds geen risico op de beheerder.

Het tegenpartijrisico verbonden aan de inzet van afgeleide financiële instrumenten wordt op marktconforme wijze beheerd door het storten van onderpand bij bepaalde marktbevingen. Dit tegenpartijrisico doet zich voor bij het aangaan van "over the counter" derivatentransacties zoals bij het LDI-fonds en de valutatermijn transacties. Bij LDI wordt het risico beperkt doordat de afgesloten swaps via Central Clearing worden aangehouden en er gewerkt wordt met onderpand. Daarnaast wordt op pensioenfondsniveau het valutarisico afgedekt. Hiervoor maakt het pensioenfonds gebruik van valutatermijncontracten die op naam van het pensioenfonds worden afgesloten. Het tegenpartijrisico wordt gemitigeerd door te handelen met verschillende tegenpartijen en het dagelijks uitwisselen van onderpand.

Binnen enkele fondsen waarin het pensioenfonds belegt, wordt gebruik gemaakt van securities lending via Robeco Securities Lending (RSL). RSL houdt onderpand aan voor de uitgeleende posities om het tegenpartijrisico te beperken. In de overige fondsen waar het pensioenfonds belegt wordt geen gebruik gemaakt van securities lending.

Risicobereidheid

Het kredietrisico dat voortvloeit uit de allocatie naar vastrentende waarden wordt meegenomen in het actieve risico beschreven onder 'Marktrisico'. Tegenpartijrisico is een 'niet gezocht' risico en wordt waar mogelijk gemitigeerd.

Evaluatie

In 2016 hebben zich geen verliezen voorgedaan wegens tegenpartijrisico en zijn de beheersmaatregelen voldoende geweest om het kredietrisico te beheersen.

Verzekeringstechnisch risico

Definitie

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat uitkeringen (nu, dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/of beleggingsinkomsten als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen bij de premiestelling. Onder dit risico is ook het langlevensrisico en het risico van arbeidsongeschiktheid begrepen.

Het pensioenfonds is een gefixeerde premie overeengekomen met de werkgever voor een periode van 5 jaar. Deze premie bestaat uit een deel dat zuiver wordt aangewend voor de nieuwe opbouw in een jaar (inclusief risicokoopsommen) voor de actieve deelnemers en een deel dat bedoeld is voor overige elementen in de premie zoals uitvoeringskosten, risicopremie voor het inkomen vanaf de DC grens en de buffer voor DC.

Door toepassing van de Prognosetafel AG2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Als gevolg van de gewijzigde financiering en de invoering van het premiedepot beschikt het pensioenfonds niet meer over enig premiestuur. De dekkingsgraad wordt geheel bepaald door de ontwikkelingen van de beleggingen, toeslagverlening en de actuariële ontwikkelingen ten aanzien van het deelnemersbestand.

Risicobereidheid

De risicobereidheid voor verzekeringstechnische risico's is beperkt. De kans en impact van het langlevensrisico wordt beperkt door gebruik te maken van up-to-date prognosetabellen van het Koninklijk Actuarieel Genootschap. De overige risico's worden beperkt door gebruik van een 'slecht scenario' dekking.

Evaluatie

De inschatting van de levensverwachting gebeurt door toepassing van recente prognosetafels voor de gehele bevolking zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap. Deze prognosetafel is middels inkomenscorrectie specifiek gemaakt voor ons deelnemersbestand. Uit de nieuwe Prognosetafel AG2016 blijkt dat de levensverwachting voor mannen vrijwel gelijk is gebleven ten opzichte van de vorige prognosetafel (AG2014), terwijl de levensverwachting voor vrouwen wel verder is gestegen. Hiermee dient door pensioenfondsen rekening gehouden te worden bij de vaststelling van de technische voorzieningen. De impact van de nieuwe prognosetafel is onder meer afhankelijk van de samenstelling van de pensioenfondspopulatie (jong/oud, man/vrouw) en het moment van overgang.

Tevens is het pensioenfonds in 2016 overgestapt van leeftijds-correctiefactoren op de sterftেকansen naar inkomensafhankelijke correctiefactoren.

Voor het pensioenfonds heeft de toepassing van de Prognosetafel AG2016 gezamenlijk met de aanpassingen van de correctiefactoren geleid tot een afname van de technische voorzieningen met 1,4%.

Omgevingsrisico

Definitie

Omgevingsrisico omvat de risico's en onzekerheden die een belemmering vormen om de strategie te realiseren en invloed hebben op de lange termijn doelstellingen. Omgevingsrisico is het risico als gevolg van buiten de instelling of groep komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat. Het belangrijkste risico dat het pensioenfonds hier onderkent is de afhankelijkheid van de aangesloten werkgever. Dit risico is inherent hoog, gegeven het feit dat het pensioenfonds een ondernemingspensioenfonds is en de correlatie die het heeft met de werkgever. De maatregelen die het pensioenfonds kan nemen richten zich met name op open communicatie met de werkgever en de ondernemingsraad van de aangesloten werkgever.

Daarnaast kan in algemene zin worden gesteld dat de beeldvorming en daarmee reputatie van de pensioensector in de afgelopen periode onder druk staat. Dit wordt onder meer veroorzaakt door (aanhoudende) berichtgeving over beleggingsresultaten, mogelijk afstempelen en de deskundigheid van pensioenfondsbesturen.

Het pensioenfonds kan de algemene beeldvorming ten aanzien van de pensioensector nauwelijks beïnvloeden. Het pensioenfonds heeft een communicatieplan dat voorziet in communicatie met de verschillende doelgroepen van het pensioenfonds (deelnemers, pensioengerechtigden en slapers). Langs deze weg wil het pensioenfonds er voor zorgen dat de verschillende doelgroepen op de hoogte zijn over de ontwikkelingen binnen het pensioenfonds.

Evaluatie

Het pensioenfonds opereert in een omgeving die aan verandering onderhevig is. Dit geldt zowel in termen van het pensioenstelsel en de maatschappelijke context als ook de veranderingen bij de aangesloten werkgever. Het is dan ook wenselijk om van tijd tot tijd op een gestructureerde manier stil te staan bij de toekomst van het pensioenfonds. In 2016 is een aanpak gepresenteerd voor een analyse van de toekomst van het pensioenfonds. Hierbij is het uitgangspunt dat gekozen wordt voor een praktische insteek waarbij de verschillende stakeholders betrokken worden bij de analyse. Deze analyse zal in 2017 uitgevoerd worden door het bestuur.

Operationeel risico

Definitie

Operationeel risico is het risico samenhangend met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting dan wel procesuitvoering. Het pensioenfonds werkt volgens het uitbestedingsmodel waarbij de meeste taken zijn uitbesteed aan gespecialiseerde dienstverleners. Het pensioenfonds voert zelf de facto geen operationele processen uit. Risico's gerelateerd aan uitbesteding zijn uitbesteding- en IT-risico's. Onder het operationeel risico valt ook de deskundigheid en beschikbaarheid van, in het geval van het pensioenfonds, de bestuursleden.

Risicobereidheid

Het is lastig om een risk appetite te formuleren voor operationeel risico. Bij financiële risico's zijn risico en rendement nauw met elkaar verbonden en bestaat een duidelijke relatie tussen risk appetite en opbrengsten. Bij operationele risico's streeft het pensioenfonds daarentegen naar het zoveel mogelijk beperken van de risico's. Operationeel risico leent zich derhalve nauwelijks voor het zetten van limieten, echter ontwikkelingen en trends dienen zorgvuldig gevolgd te worden.

Evaluatie

Er zijn over 2016 twaalf nieuwe incidenten toegevoegd aan het incidentenregister. Hiervan hebben er zeven betrekking op diensten van de Syntrus Achmea Pensioenbeheer, twee hebben betrekking op de diensten van Flexioen, die de UOP-regelingen uitvoert, en twee hebben betrekking op de diensten van RIAM. Eén incident heeft betrekking op het pensioenfonds zelf. Alle incidenten hebben opvolging gekregen in 2016 en zijn gesloten. In enkele gevallen heeft dit geleid tot aangescherpte processen bij de betreffende dienstverlener. In één geval was in formele zin sprake van een datalek en is als zodanig gemeld aan de Autoriteit Persoonsgegevens.

Uitbestedingsrisico

Definitie

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van aan derden (al dan niet aan de sponsor) uitbestede werkzaamheden niet afdoende gewaarborgd zijn. In de Pensioenwet zijn voorschriften opgenomen voor de uitbesteding van werkzaamheden door pensioenfondsen. Hiermee moet de beheersbaarheid van uitbestede activiteiten gewaarborgd zijn.

In het geval van de pensioenadministratie, de integraal manager en de DC administratie is er sprake van uitbesteding.

Risicobereidheid

Voor het bestuur is het van cruciaal belang dat het in control is van uitbestede activiteiten. De beheersmaatregelen die gedefinieerd zijn, komen voort uit deze eis.

Evaluatie

Er is in 2016 één klacht ontvangen van een deelnemer betreffende zijn onjuist vastgestelde pensioenuitkering.

Het pensioenfonds heeft een aantal activiteiten uitbesteed aan verschillende uitvoerders. Dit betreft onder meer het vermogensbeheer dat wordt uitgevoerd door RIAM BV en de UOP regeling uitgevoerd door RIAM service flexioen. Daarnaast is de pensioenadministratie uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer NV en de beleggingsadministratie aan Northern Trust. Deze uitvoerders verstrekken een ISAE3402 (SOC 1) rapportage aan hun klanten. Deze rapportage geeft inzicht in de interne controle processen van de uitvoerder beoordeeld door een onafhankelijke accountant. De control verklaringen van Syntrus Achmea Pensioenbeheer, RIAM service flexioen, RIAM Integrated Asset Management, Northern Trust, en de vermogensbeheerders RIAM, Pimco en Standard Life over 2016 zijn in 2017 beoordeeld en afdoende bevonden.

Daarnaast zijn de directeur en de verantwoordelijke bestuursleden periodiek in gesprek met de belangrijkste uitbestedingsrelaties, zijnde geen vermogensbeheerders, over de afhandeling van incidenten, voortgang lopende zaken en projecten en de afgesproken service levels.

IT risico

Definitie

IT risico is het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continue of onvoldoende beveiligd worden ondersteund door IT. Het pensioenfonds heeft geen eigen IT systemen of processen.

Evaluatie

De IT risico's van de uitvoeringsorganisaties vallen onder uitbestedingsrisico. In de ISAE-verklaringen van de uitbestede relaties wordt integraal gerapporteerd over het IT risico. Door de pensioenadministrateur wordt daarbij op kwartaalbasis over niet-financiële risico's en specifiek over het IT-risico gerapporteerd.

In het risico management jaarplan voor 2017 van het pensioenfonds is opgenomen dat het beleid voor IT risico nader uitgewerkt zal worden.

Integriteitsrisico

Definitie

Integriteitsrisico is het risico van aantasting van de reputatie van een pensioenfonds als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers dan wel van de leiding in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door de instelling opgestelde normen.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds hecht een groot belang aan een goede beheersing van integriteitsrisico's.

Evaluatie

In 2015 is een separate risicoanalyse naar belangenverstremgeling uitgevoerd. In 2016 is onder leiding van de compliance officer van het pensioenfonds een integrale integriteitsanalyse uitgevoerd waarbij naar voren komt dat de onderkende integriteitsrisico's adequaat worden gemitigeerd door de getroffen beheersmaatregelen. De risicoanalyse is in november 2016 door het bestuur vastgesteld.

Juridisch risico

Definitie

Juridisch risico is het risico samenhangend met (veranderingen in- en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van haar rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn.

Evaluatie

In 2016 is gezocht naar een plaatsvervangend bestuurslid met als aandachtsgebied relevante wet- en regelgeving. De benoeming van de heer Anton Fiolet is in maart 2017 geëffectueerd na afronding van de toetsing door DNB.

TOEKOMSTPARAGRAAF

Het bestuur van het pensioenfonds heeft eind 2016 en begin 2017 nader gekeken naar de sterktes en zwaktes van het pensioenfonds en haar missie. Deze analyse toont geen noodzaak om ingrijpende wijzigingen voor te staan vanuit het perspectief van het pensioenfonds. De financiële positie is goed, de kosten zijn beheersbaar, de bestuurlijke bezetting en continuïteit is geborgd en de deelnemers zijn positief over het pensioenfonds. Dit beeld wordt in 2017 nader gedeeld met de stakeholders. Het bestuur constateert wel dat een aanhoudend lage rente een fors stijgend effect heeft op de kostendekkende premie, die eind 2018 voor een nieuwe periode van vijf jaar vastgelegd dient te worden met de aangesloten werkgever. De gesprekken over de kostendekkende premie zullen tijdig opgestart worden.

In 2017 geeft het pensioenfonds nader invulling aan de matching- en returnportefeuille op basis van de in 2016 uitgevoerde ALM-studie. Qua beleid staat op de agenda dat nader te onderzoeken is hoe omgegaan wordt met de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd naar 68 jaar per 1 januari 2018. Verder zal het bestuur nader afstemming hebben met de voornaamste stakeholders over de uitkomsten van de SWOT-analyse die het bestuur heeft gedaan. En zal het bestuur zich richten op de wijzigingen die bij Syntrus Achmea gaande zijn betreffende de overgang naar ODV en zal de impact van de invoering van de wet verbeterde premieregeling onderzocht worden.

Rotterdam, 15 mei 2017

Het bestuur:

Ivo Frielink

Wilma de Groot

Harry Horlings

Hans Roodhorst

Martine Snoek

Tom Steenkamp

Cees van Breugel

Machiel Zwanenburg

Anton Fiolet

B VERSLAG VAN DE RAAD VAN TOEZICHT

VERSLAG VAN DE RAAD VAN TOEZICHT

De Raad van Toezicht (RvT) ziet terug op een jaar waarin het pensioenfonds zich kon richten op diverse verbeteringen in de reguliere gang van zaken. Hierbij hadden de nieuwe werkwijze bij de pensioenadministrateur Syntrus Achmea (CDC-regeling) en de overgang naar de nieuwe administrateur Inadmin (IDC-excedentregeling) de bijzondere aandacht.

Taken

In 2016 heeft de Raad van Toezicht zich gericht op de toezichtstaken uit art. 5c van de statuten:

- Het beoordelen van beleids- en bestuursprocedures en -processen en de checks en balances binnen de stichting;
- Het beoordelen van de wijze waarop de stichting wordt aangestuurd; en
- Het beoordelen van de wijze waarop door het bestuur wordt omgegaan met de risico's op de langere termijn zodat adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging zijn gewaarborgd.

Daarnaast heeft de Raad van Toezicht drie eigen toezichtthema's geformuleerd:

- De toekomst van het pensioenfonds binnen de veranderde Robeco-organisatie en de landelijke ontwikkelingen inzake hervorming van het pensioenstelsel;
- Duurzaamheid in beleggen en uitvoering; en
- Robuustheid van de pensioenfondsorganisatie: vervanging en opvolging.

Ook heeft de RvT diverse goedkeuringsrechten, zoals bepaald in art. 5c van de statuten. Daarnaast fungeert de RvT als klankbord richting het bestuur inzake lopende en toekomstige ontwikkelingen.

Samenstelling

Gedurende het hele jaar bestond de Raad van Toezicht uit Fokko Covers, Sako Zeverijn en Fieke van der Lecq (voorzitter). Alle leden van de RvT zijn lid van de Vereniging Intern Toezichthouders Pensioenfondsen (VITP). Zij hanteren bij hun werk de VITP-code. Deze bijdrage aan het jaarverslag dient tevens als verslag van werkzaamheden, conform art. 6.2 ad toelichting e. van de VITP-code.

Deskundigheid/geschiktheid

De leden van de RvT dragen zelf zorg voor het verwerven en onderhouden van hun deskundigheid. Direct na afloop van het verslagjaar heeft de RvT een zelfevaluatie gehouden. Het verslag hiervan is, zoals gebruikelijk, aangeboden aan het bestuur en aan het Verantwoordingsorgaan.

Vergaderingen

Met ingang van het verslagjaar heeft de RvT viermaal tussentijdse bijeenkomsten gehouden om onderling van gedachten te wisselen over de situatie van het pensioenfonds en de te agenderen onderwerpen. Deze tussentijdse overleggen hebben de effectiviteit van de kwartaalvergaderingen met het bestuur verhoogd.

De Raad van Toezicht komt ieder kwartaal bijeen met het bestuur, om de gang van zaken in het pensioenfonds door te nemen. Verder wordt jaarlijks gesproken met het Verantwoordingsorgaan, de beleggingscommissie, de accountant en actuaris, alsmede de belangrijkste overige dienstverleners. De RvT woont de bestuursvergadering bij waarin het jaarverslag wordt vastgesteld en is zo mogelijk aanwezig bij de themadagen van het bestuur.

Via email en telefonisch is er op gezette tijden contact met de voorzitter en de directeur van het pensioenfonds. Hierdoor kan snel worden geschakeld, bijvoorbeeld bij voorgenomen benoemingen.

Daarnaast zijn er reguliere contacten met bestuursleden, de beleggingscommissie (BC) en het Verantwoordingsorgaan (VO). De RvT streeft er naar ten minste eens per jaar elk van de bestuursleden separaat te spreken. Dit geldt eveneens voor nieuwe leden van de BC en het VO.

Hieronder worden thematisch de activiteiten en bevindingen samengevat.

Toezichtthema's

Voor 2016 had de RvT drie toezichtthema's. Ze zijn alle drie in 2016 niet volledig afgerond.

- a. De toekomst van het pensioenfonds: het bestuur heeft dit thema naar 2017 doorgeschoven.
- b. Duurzaamheid: met betrekking tot vermogensbeheer is dit thema grondig opgepakt (o.a. themasessie). De implementatie door de BC is nog gaande. Er lijkt nog geen aandacht te zijn besteed aan duurzaamheid in de operaties.
- c. De robuustheid van de organisatie is ten aanzien van het bestuur geregeld: voor iedereen is er een vervanger en er wordt tijdig naar opvolgers omgezien. Ten aanzien van het bestuursbureau lijken vervanging en opvolging nog niet te zijn geregeld.

De RvT heeft alle drie deze toezichtthema's dan ook meegenomen naar 2017. Toezichtthema c. is in begin 2017 alsnog afgerond, met de bespreking van een notitie van het bestuur terzake. Bij het schrijven van dit verslag staan er daarom nog 2 thema's open.

Daar komt een extra toezichtthema 2017 bij:

- d. De robuustheid van de pensioenadministratie. Dit betreft enerzijds de aandachtspunten die DNB dit jaar in het toezicht heeft en anderzijds de tijdige implementatie van maatregelen om het pensioenfonds 'AVG-bestendig' te maken. AVG staat voor de Algemene Verordening Gegevensbescherming. De deadline hiervoor is 1 mei 2018.

Beleggingsbeleid

In het verslagjaar heeft de beleggingscommissie goed kunnen functioneren, dankzij een vrijwel complete bezetting en soepele opvolging in een ontstane vacature. De externe leden droegen in belangrijke mate bij aan de kwaliteit van de discussies. In de loop van het verslagjaar is gebleken dat één van hen moet aftreden wegens een mogelijke onverenigbaarheid met een functie elders. Gelukkig heeft het bestuur snel kunnen voorzien in een gekwalificeerde opvolger. De formele communicatie tussen het bestuur en de BC blijft een aandachtspunt, met name het informeren van de externe leden in de BC. Ook valt op dat beleggingsdossiers een relatief lange doorlooptijd kennen, terwijl niet altijd duidelijk is of dit tot betere resultaten leidt.

In het licht van de aanhoudend volatiele markten heeft de RvT in 2016 extra aandacht besteed aan de monitoring van de rentedekking. Hierover zijn constructieve gedachteswisselingen met het bestuur gevoerd, ook terzake van de rapportages door RIAM.

Pensioenadministratie

Het werken met een incidentenregister is goed bevallen. Helaas waren er diverse incidenten bij pensioenuitvoerder Syntrus Achmea te melden. Daarnaast is er vanuit Syntrus Achmea een transitie ingezet naar de nieuwe uitvoeringscontext SA Oudedagsvoorzieningen. Deze heeft de aandacht van bestuur, directeur en RvT. De uitvoering van de excedentregeling is van Lohoff naar Inadmin gemigreerd. De RvT stelt met genoeg vast dat dit zonder grote incidenten is gebeurd.

Communicatie

In het verslagjaar heeft het bestuur een indrukwekkende ambitie en daadkracht getoond in het maken respectievelijk uitvoeren van het communicatiebeleid. Ook is goede voortgang geboekt met de communicatie in het Pensioen 1-2-3 kader. Het pensioenfonds is hiermee weer geheel bij de tijd.

Externe toezichthouders

In de relaties met de externe toezichthouders hebben zich geen bijzonderheden voorgedaan.

Verantwoordingsorgaan

De RvT overlegt jaarlijks met het Verantwoordingsorgaan. In afgelopen jaar is hierbij de gang van zaken binnen het pensioenfonds doorgenomen. Ook heeft de RvT kennisgemaakt met enkele nieuwe leden van het Verantwoordingsorgaan. De wederzijdse voorzitters hebben de respectievelijke bijdragen aan het jaarverslag besproken. De RvT en het VO zijn voornemens om in 2017 halfjaarlijks in plaats van jaarlijks de wederzijdse indrukken uit te wisselen.

Bestuur

Het bestuur was kwalitatief goed op sterkte. Dit was te merken aan de realisatie van doelstellingen en de zorgvuldigheid waarmee besluiten tot stand kwamen en werden gedocumenteerd. Mede hierdoor kon aandacht worden geschonken aan enkele meer strategische thema's, zoals hierboven genoemd.

Bestuursbureau

In het verslagjaar heeft directeur Rein Godding waardevolle bijdragen geleverd aan de organisatie van de pensioenfondswerkzaamheden. De RvT is verheugd dat medewerker Kirsten de Waard - IJsselsteijn haar werkzaamheden geleidelijk weer kon hervatten. De bezetting van het bestuursbureau kwam hiermee zowel kwantitatief als kwalitatief in het verslagjaar weer op peil.

Ten slotte

In de tweede helft van 2016 is een zoekproces afgerond naar iemand die - indien nodig - Sako Zeverijn zou kunnen opvolgen. Na het verslagjaar (februari 2017) is Peter Priester toegetreden tot de Raad van Toezicht. De RvT is buitengewoon verheugd dat genoemde opvolging vooralsnog niet aan de orde lijkt te zijn en dankt het pensioenfondsbestuur voor de genereuze en solide RvT-bezetting.

Zoals reeds in het vorige jaarverslag is gemeld, zal Fokko Covers medio 2017 aftreden, wegens het ruimschoots bereiken van zijn zittingstermijn. De Raad is Fokko erkentelijk voor zijn bereidheid een jaar extra aan te blijven en voor al zijn inzet gedurende vele jaren, ten behoeve van het Intern Toezichtorgaan en - naderhand - de Raad van Toezicht. De werving van zijn opvolger is inmiddels gestart.

Fokko Covers, Fieke van der Lecq, Peter Priester, Sako Zeverijn
Maart 2017

REACTIE VAN HET BESTUUR

Het bestuur dankt de Raad van Toezicht voor haar constructieve bijdrage en is verheugd dat het verwachte vertrek van Sako Zeverijn zich niet heeft voorgedaan. Met de komst van Peter Priester en de tijdelijke bezetting van de RvT van vier leden, is de RvT goed op sterkte.

Het bestuur erkent dat de thema's die door de RvT als thema zijn benoemd niet allen volledig zijn afgerond in 2016. Terzake de toekomst van het pensioenfonds is een start gemaakt voorafgaand aan en tijdens een kennisdeelsessie in december. Het bestuur spreekt in 2017 met de stakeholders over de toekomst van het pensioenfonds. Begin 2017 is hiertoe een SWOT-analyse afgerond. Het beleid ten aanzien van Verantwoord Beleggen is inmiddels opgenomen in de ABTN. Dit impliceert dat een stevigere nadruk op ESG integratie bij concrete managerselectieverzoeken aan de orde zal zijn. Voor wat betreft de communicatie tussen de beleggingscommissie en het bestuur wordt vanaf 2017 periodiek terugkoppeling van relevante bestuursbesluiten aan de externe leden van de Beleggingscommissie gegeven.

Het bestuur continueert graag de constructieve samenwerking met de Raad van Toezicht.

Het bestuur

C VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN

VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN

Het Verantwoordingsorgaan van Stichting Pensioenfonds Robeco is ingesteld door het bestuur van het pensioenfonds. Het bestuur legt periodiek verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd. Het Verantwoordingsorgaan heeft verder adviesrechten. Het Verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, het door het bestuur uitgevoerde beleid alsmede over beleidskeuzes voor de toekomst.

Dit verslag is een weergave van de belangrijkste activiteiten en adviezen in 2016 en dient tevens als vastlegging van het oordeel van het Verantwoordingsorgaan. Het bestuur heeft desgewenst het recht op dit oordeel te reageren.

Het Verantwoordingsorgaan heeft gedurende het jaar 2016 vier maal formeel overleg gevoerd met een vertegenwoordiging van het bestuur. Voorafgaand aan dit overleg vergadert het Verantwoordingsorgaan separaat. Tijdens deze reguliere vergaderingen worden relevante notities besproken zoals bijvoorbeeld de notulen van de vergaderingen van het pensioenfondsbestuur en de beleggingscommissie.

Het Verantwoordingsorgaan is uitgenodigd bij de zogenaamde kennisdeelsessies georganiseerd door het bestuur, waarbij naast het Verantwoordingsorgaan ook de Raad van Toezicht uitgenodigd is. Hier zijn relevante onderwerpen met wat meer diepgang bediscussieerd. In 2016 is het Verantwoordingsorgaan bij 3 kennisdeelsessies uitgenodigd en aanwezig geweest; over individueel DC beleggen, over verantwoord beleggen en over het wetsvoorstel verbeterde premieregeling. Verder heeft het Verantwoordingsorgaan overleg gevoerd met de Raad van Toezicht van het pensioenfonds. Tot slot heeft het bestuur het Verantwoordingsorgaan uitgenodigd om bij de formele vastlegging van het jaarverslag, waar dit verslag onderdeel van uitmaakt, aanwezig te zijn.

Samenstelling van het VO

Het Verantwoordingsorgaan bestond per eind 2016 uit:

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Einde huidige zittingsduur	Einde maximale zittingsduur
Arjan van Dongen	Voorzitter	Werknemers	2018	2026
Monique Donga ¹	Plv. voorzitter	Werkgever	2020	2024
Paul van Homelen	Lid	Werknemers	2018	2026
Floris Luiten	Lid	Werkgever	2018	2026
Peter Reinders ²	Lid	Pensioengerechtigden	2020	2028
Joop Telder ²	Lid	Pensioengerechtigden	2020	2024

¹ Monique Donga is per 1 juli 2016 herbenoemd namens de werkgever.

² Gekozen tijdens de verkiezingen onder pensioengerechtigden en herbenoemd per december 2016.

Het Verantwoordingsorgaan heeft een rotatieschema vastgesteld waarin elke 2 jaar de helft van de leden aftreden om de continuïteit te borgen. Op basis van dit rotatieschema zijn in 2016 de vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden en 1 vertegenwoordiger van de werkgever afgetreden. Anton Fiolet was tot de verkiezingen vertegenwoordiger namens de pensioengerechtigden en heeft zich niet herkiesbaar gesteld in verband met zijn voorgenomen benoeming in het bestuur van het pensioenfonds. Namens de pensioengerechtigden heeft Joop Telder zich herkiesbaar gesteld en is herkozen. Peter Reinders is gekozen als nieuw lid namens de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan. Monique Donga, vertegenwoordiger namens de werkgever, is afgetreden en herbenoemd.

Na de verslagperiode heeft Arjan van Dongen besloten het voorzitterschap van het Verantwoordingsorgaan neer te willen leggen. In de loop van 2017 zal Arjan eveneens het Verantwoordingsorgaan verlaten. Renier Brenninkmeijer zal conform de statuten van het Verantwoordingsorgaan namens de werknemers de plek van Arjan innemen.

Het Verantwoordingsorgaan heeft uit haar midden Paul van Homelen als een nieuwe voorzitter gekozen.

Het Verantwoordingsorgaan bedankt Arjan voor zijn jarenlange, grote inzet en betrokkenheid bij het pensioenfonds, de laatste jaren als voorzitter van het Verantwoordingsorgaan.

Besproken onderwerpen

Het Verantwoordingsorgaan heeft als speerpunten gedefinieerd evenwichtige belangenafweging, beleggingsbeleid en communicatie. Deze speerpunten zijn in algemene zin in elke vergadering besproken. Specifiek zijn de volgende onderwerpen in 2016 besproken:

Indexatiebeleid

Het bestuur heeft in het verleden een duidelijk beleid vastgesteld ten aanzien van de indexatie. Het Verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat dit beleid in 2016 is toegepast met als gevolg een 0% indexatie voor actieve en 0,6% indexatie voor de niet actieve deelnemers. Als gevolg van de wijziging bij de aangesloten werkgever in de jaarlijkse salarisverhogingscyclus die start per 1 april van ieder jaar is speelt er een vertragingseffect voor de niet actieve deelnemers en is de methodiek complex. Dit is het bestuur niet aan te rekenen.

De mogelijkheden voor indexatie kan bepaald worden aan de hand van een specifieke methodiek, de nominale of de maatstaf methodiek. Het bestuur heeft de mogelijkheden zorgvuldig geëvalueerd. De uiteindelijke keuze heeft mogelijk impact op de toekomstige te verlenen indexatie. Eind 2016 is een definitieve keuze gemaakt om de nominale variant te behouden met een kleine toevoeging dat deze getoetst wordt aan het FTK-maximum. Gelet op het belang voor de deelnemers en de complexiteit van de methodiek, zal het Verantwoordingsorgaan in de nabije toekomst het gekozen beleid monitoren.

Premiebeleid

Het pensioenfonds heeft de jaarlijkse premie met de werkgever in het verleden in het kader van de overgang naar CDC voor 5 jaar vastgesteld. Een premiedepot is op dat moment ingericht om te zorgen dat de totale premie in enig jaar aansluit bij de opbouw van de pensioenrechten bij afwijkingen tussen de betaalde en de kostendeekkende premie. In 2016 was de kostendeekkende premie hoger dan de ontvangen premie als gevolg van de relatief lage rente, hetgeen opgevangen is door het premiedepot. In dit depot is het beleggingsbeleid zo ingericht dat de waarde stijgt in geval van dalende rente, dus juist wanneer het nodig is. Het Verantwoordingsorgaan constateert dat dit depot derhalve zijn rol goed vervult.

Personele wijzigingen binnen diverse organen van het pensioenfonds

Het jaar 2016 kende relatief veel personele wijzigingen binnen de diverse organen van de stichting. De nieuwe directeur was het hele jaar 2016 in functie, binnen de Raad van Toezicht is één nieuw lid toegevoegd en zijn twee bestaande leden herbenoemd en ook het bestuur en de beleggingscommissie kende een aantal nieuwe leden. Het Verantwoordingsorgaan heeft uitgebreid met het bestuur van mening gewisseld over gemaakte keuzes, zowel qua invulling als qua proces. In het bijzonder heeft het bestuur specifieke keuzes gemaakt ten aanzien van de samenstelling van de Raad van toezicht. Het Verantwoordingsorgaan is van mening dat het bestuur zorgvuldig en correct gehandeld heeft: niet een vooraf bepaalde procedure is leidend geweest, maar terecht is met gezond verstand gehandeld daar waar gepast.

Het Verantwoordingsorgaan heeft over de profielschets en de benoeming van een nieuw lid van de Raad van toezicht een positief advies gegeven.

Wettelijke taken Verantwoordingsorgaan

De wettelijke taken van het Verantwoordingsorgaan zijn in 2016 iets aangepast. Het Verantwoordingsorgaan heeft vastgesteld dat deze wijziging geen invloed hebben op de bestaande praktijk aangezien reeds invulling werd gegeven aan alle nieuwe taken dan wel dat ze niet aan de orde zijn geweest.

Communicatie

Het Verantwoordingsorgaan is geïnformeerd over de verandering ten aanzien van de communicatie door het pensioenfonds. Een nieuwe website is geïntroduceerd die aan de nieuwe verplichtingen ten aanzien van pensioen 1-2-3 voldoet. Aan de eerder gemaakte opmerking over de beschikbaarheid van het volledige pensioenreglement is gevolg gegeven en deze is nu prima te vinden via de website. Naar het oordeel van het Verantwoordingsorgaan verloopt de communicatie met de actieve deelnemers heel goed, ook via de afdeling HR van de werkgever en via inloopsessies met deelnemers. Communicatie met gewezen deelnemers blijft lastig, temeer deze daartoe zelf weinig bereidheid tonen. Praktische verbeteringen voor de communicatie met pensioengerechtigden zijn met het bestuur besproken.

Beleggingsbeleid

Het Verantwoordingsorgaan heeft het beleggingsplan van het pensioenfonds uitvoerig besproken, zowel intern als in een overleg met daarin onder andere de voorzitter van de beleggingscommissie, tevens bestuurslid. De beperkte wijzigingen in het beleid zijn naar het oordeel van het Verantwoordingsorgaan helder onderbouwd. Ook is aandacht geweest voor mogelijke toekomstige veranderingen en hoe daarop te anticiperen. Het Verantwoordingsorgaan heeft na deze bespreking intern het beleggingsplan uitgebreid doorgenomen onder leiding van één van de leden die hier beroepsmatig vertrouwd mee is. Het valt het Verantwoordingsorgaan wel op dat sommige inhoudelijke discussies lang duren voordat een besluit genomen wordt.

Verantwoord beleggen is in breed verband besproken. Eind 2016 heeft het bestuur het beleid opnieuw vastgesteld en dit is in 2017 met het Verantwoordingsorgaan gedeeld.

De aanpak en de uitkomsten van de ALM-studie zijn met het Verantwoordingsorgaan besproken en zij kan zich vinden in de door het bestuur gekozen richting.

Voorgenomen aansluiting additionele werkgever

In het verslagjaar heeft Robeco intern organisatorische veranderingen doorgevoerd. Robeco heeft de intentie uitgesproken dat in de toekomst een beperkt deel van de huidige werknemers van Robeco Nederland, de aangesloten werkgever, bij een andere, gelieerde entiteit in dienst zullen treden. Graag zou ook deze nieuwe werkgever de pensioenregeling blijvend willen laten uitvoeren door Pensioenfonds Robeco. Het bestuur van het pensioenfonds heeft zorgvuldig, met oog voor de belangen van bestaande deelnemers, een start gemaakt met gesprekken waaronder dit toekomstbestendig gefaciliteerd kan worden. Deze discussie zal na de verslagperiode doorlopen.

Administratieve wijzigingen

Het bestuur heeft het Verantwoordingsorgaan geïnformeerd over 2 administratieve wijzigingen. De pensioenuitvoering bij Syntrus Achmea zal worden overgebracht naar een nieuwe omgeving. Het bestuur kiest hier, gegeven de relatieve eenvoud van de regeling, om onderdeel te zijn van de eerste groep van pensioenfondsen op dit nieuwe systeem. Het Verantwoordingsorgaan begrijpt deze motivatie.

De administratieve omgeving voor de DC regeling is per eind 2016 door RIAM overgebracht. Het bestuur heeft zich goed laten voorlichten over dit migratietraject en constateert dat de migratie goed is verlopen.

Concluderend

Het Verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur in 2016 een paar duidelijke stappen voorwaarts heeft kunnen zetten. De vooruitgang op het gebied van communicatie valt daarbij positief op. Voorts is het bestuur naar het oordeel van het Verantwoordingsorgaan op zorgvuldige wijze met een aantal uitdagingen omgegaan zoals de personele wijzigingen in de organen en het verzoek een additionele werkgever aan te sluiten. Het Verantwoordingsorgaan is bij gemaakte keuzes goed geïnformeerd en waardeert de open en toegankelijke houding van het bestuur, daarbij in belangrijke mate vertegenwoordigd door de voorzitter en de directeur van het pensioenfonds. Daar waar gepast heeft het Verantwoordingsorgaan formeel en informeel advies gegeven waarbij is aangesloten op de visie van het bestuur.

Arjan van Dongen, Monique Donga, Paul van Homelen, Floris Luiten, Peter Reinders, Joop Telder
Mei 2017

REACTIE VAN HET BESTUUR

Het bestuur heeft met genoegen kennisgenomen van het positieve oordeel van het Verantwoordingsorgaan. Het bestuur herkent dat een aantal bestuurlijke besluitvormingsprocessen rondom het vermogensbeheer grondig en doordacht doorlopen worden hetgeen impact heeft op het tijdsbeslag. Het bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan voor de goede samenwerking in het afgelopen jaar en ziet wederom uit naar een voortzetting van de bestendige samenwerking.

Het bestuur

JAARREKENING

1 BALANS PER 31 DECEMBER

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(x € 1.000)

	2016	2015
ACTIVA		
Beleggingen voor risico pensioenfonds (1)	627.692	576.554
Beleggingen voor risico deelnemers (2)	51.342	49.372
Vorderingen en overlopende activa (3)	146	194
Overige activa (4)	849	2.102
	<u>680.029</u>	<u>628.222</u>
PASSIVA		
Stichtingskapitaal en reserves (5)		
Reserve 'Premiedepot'	21.297	20.134
Algemene reserve	114.766	99.719
	<u>136.063</u>	<u>119.853</u>
Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds (6)	489.412	437.299
Voorziening voor risico deelnemers (7)	51.342	49.372
Overige schulden en overlopende passiva (8)	3.212	21.698
	<u>680.029</u>	<u>628.222</u>

(*) De nummering verwijst naar de toelichting

2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

		2016	2015
BATEN			
Premiebijdragen van werkgever en werknemers	(9)	13.430	13.631
Premiebijdragen voor risico deelnemers	(10)	1.254	1.548
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	(11)	62.925	781
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	(12)	1.550	1.529
Overige baten	(13)	52	13
		<u>79.211</u>	<u>17.502</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(14)	7.922	8.157
Uitvoeringskosten	(15)	716	613
Mutatie technische voorzieningen voor risico fonds	(16)		
Pensioenopbouw		12.664	12.896
Toeslagen		1.624	4.473
Rentetoevoeging		-266	704
Onttrekking voor pensioenuitkeringen		-7.922	-8.158
Toevoegingen voor uitvoeringskosten		107	114
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		657	790
Wijziging marktrente		53.119	-7.171
Wijziging actuariële uitgangspunten		-6.697	-
Overige wijzigingen		-1.173	860
		<u>52.113</u>	<u>4.508</u>
Mutatie voorziening voor risico deelnemers	(17)	1.970	2.115
Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds	(18)	-669	-783
Saldo overdrachten van rechten voor risico deelnemers	(19)	834	962
Herverzekeringen	(20)	115	98
		<u>63.001</u>	<u>15.670</u>
Saldo van baten en lasten		<u><u>16.210</u></u>	<u><u>1.832</u></u>

	2016	2015
Bestemming van het saldo van baten en lasten		
Mutatie algemene reserve	15.047	5.694
Mutatie reserve 'premiepot'	1.163	-3.862
	<u>16.210</u>	<u>1.832</u>

3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2016	2015
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen risico pensioenfonds	13.400	14.590
Ontvangen premiebijdragen voor risico deelnemers	1.254	1.548
Betaalde/ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	669	757
Betaalde/ontvangen waardeoverdrachten voor risico deelnemers	-834	-962
Betaalde pensioenuitkeringen	-7.926	-8.154
Betaalde/ontvangen herverzekeringen	-149	-83
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-693	-529
Diverse ontvangsten en uitgaven	52	13
	<u>5.773</u>	<u>7.180</u>
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	265.092	104.970
Betaald inzake aankopen beleggingen	-277.712	-113.270
Directe beleggingsopbrengsten	5.607	2.882
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	1.526	-1.279
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-1.539	-1.550
	<u>-7.026</u>	<u>-8.247</u>
Mutatie liquide middelen	<u><u>-1.253</u></u>	<u><u>-1.067</u></u>
Samenstelling geldmiddelen		
	2016	2015
Liquide middelen per 1 januari	2.102	3.169
Mutatie liquide middelen	-1.253	-1.067
Liquide middelen per 31 december	<u><u>849</u></u>	<u><u>2.102</u></u>

4 ALGEMENE TOELICHTING

Inleiding

Het doel van Stichting Pensioenfonds Robeco, statutair gevestigd te Rotterdam - Weena 850 (KVK-nummer 41126139), is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan pensioengerechtigden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van Robeco Nederland B.V.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. Het bestuur heeft op 15 mei 2017 de jaarrekening opgemaakt.

Vergelijking met voorgaand jaar

Het pensioenfonds heeft besloten om met ingang van verslagjaar 2016 de financiële verslaggeving te baseren op de direct op de balans staande beleggingen. Het 'look-through' principe zal uitsluitend worden toegepast in de risicoparagraaf.

In de beginbalans 2016 zijn de beleggingscategorieën gereclassificeerd. In de vergelijkende cijfers 2015 is de specificatie van aandelen, vastrentende waarden, derivaten en overige beleggingen aangepast aan deze presentatiewijziging. Deze wijziging heeft geen consequenties voor de balans per 1 januari 2016.

Marktrente versus Ultimate Forward Rate (UFR)

September 2012 heeft DNB de rentetermijnstructuur aangepast, door de introductie van de Ultimate Forward Rate (UFR). Het hanteren van de UFR houdt in dat voor ver in de toekomst liggende verplichtingen (20 jaar tot 60 jaar) een aangepaste rentecurve wordt gehanteerd.

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Robeco heeft in 2012 besloten de UFR methodiek niet over te nemen en de jaarrekening op te stellen en de dekkingsgraad te blijven berekenen op basis van de marktrente.

Het bestuur is van mening dat met de UFR pensioenverplichtingen niet op werkelijke waarde wordt gewaardeerd. Belangrijke afwegingen hierbij zijn:

- Het is onduidelijk of de (lange) rente op dit moment onrealistisch laag is.
- Het is onwenselijk om rendement dat nog niet gerealiseerd is door het pensioenfonds, wel al "in te boeken" bij de berekeningen van de verplichtingen.
- De waarde in het economisch verkeer (marktwaarde) is van toepassing bij het overdragen van pensioenverplichtingen naar een andere pensioenuitvoerder.
- De renteverwachting staat los van de keuze tot waardering van de huidige verplichtingen.

De gehanteerde rentetermijnstructuur in 2012 tot en met 2016 is de marktrente waarbij geen rekening is gehouden met de UFR en eveneens, tot en met 2014, geen 3-maands middeling is toegepast. De rentetermijnstructuur is bepaald door de swap bid koersen om te zetten naar DNB zero.

Door het toepassen van de marktrente in plaats van de UFR is het saldo van baten en lasten € 6.208 lager in 2016 (2015: € 36.891 hoger resultaat).

Schattingswijziging: grondslagen

Vanaf boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016 zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). De algemene sterftেকansen die volgen uit de Prognosetafel AG2016 worden voor het fonds gecorrigeerd in verband met ervaringssterfte. De ervaringssterfte is in 2016 aangepast; correctiefactoren conform het Mercer-model 2016 Hoog (2015: Postcodemodel van AON Hewitt). Dit heeft geleid tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichting van € 6,697 miljoen. Bestaande uit een verhoging met € 2,057 miljoen vanwege de nieuwe prognosetafel en een verlaging met € 8,754 miljoen vanwege de nieuwe correctiefactoren ervaringssterfte. Dit resultaat is via de Staat van Baten en Lasten als "Wijzigingen actuariële uitgangspunten" in het verslagjaar verantwoord.

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders aangegeven.

Beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op marktwaarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd op de geamortiseerde kostprijs, tenzij anders is vermeld.

Voor zover noodzakelijk, wordt op activa een voorziening voor oninbaarheid in mindering gebracht.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Securities lending

De beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds belegt nemen deel aan een securities lending programma, waarbij bepaalde effecten voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. Beleggingen die in het kader van een securities lending contract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor beleggingen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen e.d., worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar de rapporteringsvaluta euro tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
US dollar	1,055	1,114
Britse pond	0,854	0,708
Japanse yen	123,021	136,339
Australische dollar	1,457	1,450
Canadese dollar	1,414	1,391
Zwitserse frank	1,072	1,041

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Overlopende activa en passiva alsmede liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Het verschil tussen reële waarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen.

Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Aandelen

Aandelen worden gewaardeerd tegen reële waarde. Van beursgenoteerde aandelen is dit de beurswaarde. Voor niet beursgenoteerde participaties in aandelenfondsen is dit de handelskoers (in- en uitstapkoers), die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde inclusief opgelopen rente. Van beursgenoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum inclusief opgelopen rente. Voor niet ter beursgenoteerde participaties in vastrentende waardenfondsen is dit de handelskoers (in- en uitstapkoers), die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen.

Derivaatcontracten met een negatieve waarde worden in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Onder overige beleggingen worden opgenomen die beleggingen die niet als een van de hiervoor opgesomde beleggingen geassocieerd kunnen worden. Tevens worden onder overige beleggingen opgenomen nog af te wikkelen beleggingstransacties en liquide middelen die beheerd worden door de vermogensbeheerder.

De af te handelen transacties worden gewaardeerd tegen marktwaarde, de liquide middelen tegen nominale waarde.

Overige mutaties

Mutaties van liquide middelen onder beheer bij de vermogensbeheerder zijn op nominale waarde opgenomen.

Beleggingen voor risico deelnemers

Beleggingen voor rekening en risico deelnemers zijn middelen die aangehouden worden op rekeningen ten behoeve van deelnemers die zelf het beleggingsrisico dragen in het kader van de beschikbare premieregeling.

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen die voor rekening van het pensioenfonds worden aangehouden.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid.

Overige activa

Onder meer worden hieronder de liquide middelen opgenomen voor zover dit banktegoeden betreft welke onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

De algemene reserve houdt rekening met de financiële positie en de aard en omvang van de risico's die het pensioenfonds loopt. De algemene reserve is bedoeld voor het opvangen van de verzekeringstechnische risico's en beleggingsrisico's. Het jaarresultaat zal, na de mutatie van de reserve 'premedepot', toegevoegd of onttrokken worden aan de algemene reserve.

Reserve 'premi depot'

Vanaf 2014 is er sprake van een reserve 'premi depot'. Dit is een beklemde reserve die niet meegenomen wordt in de berekening van de dekkingsgraad. De reserve 'premi depot' is een bestemmingsreserve en biedt bescherming tegen het risico op onvolledige opbouw voor actieve deelnemers.

Sinds 1 januari 2014 is er sprake van een vaste pensioenpremie. Wanneer de jaarpremie lager is dan de kostendekkende premie, en daarbij ontoereikend kan zijn om voor de actieve deelnemers de volledige opbouw te financieren, wordt er premie onttrokken aan de reserve 'premi depot'. Wanneer in een jaar de ontvangen premie hoger is dan de kostendekkende premie dan wordt het meerdere aan de reserve 'premi depot' gedoteerd.

De werkgever heeft in 2014 bij de start van het premi depot een eenmalige storting gedaan. Er geldt geen minimum of maximum voor deze reserve.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op marktwaarde. De voorziening pensioenverplichtingen is gelijk aan de contante waarde van de per balansdatum gefinancierde pensioenaanspraken, volgens de opgebouwde rechtenmethode. Dit wil zeggen dat de gefinancierde aanspraken overeenkomen met de per balansdatum tijdsevenredig verworven pensioenaanspraken. De contante waarde is berekend op basis van navolgende actuariële grondslagen:

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of op de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagverlening kan worden toegepast. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van de toekomstige opbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

Rekenrente

De gehanteerde renterijnstructuur is de marktrente waarbij geen rekening is gehouden met de UFR. De renterijnstructuur is bepaald door de swap bid koersen om te zetten naar DNB zero.

Overlevingsgrondslagen

Volgens de Prognosetafel AG2016 startkolom 2017 met leeftijd- en geslachtsafhankelijke correctiefactoren conform het Mercer-model 2016 Hoog (2015: AG2014 met startkolom 2016 en Postcodemodel van Aon Hewitt).

Partnerschap

Voor alle niet-pensioengerechtigden wordt het onbepaald partnersysteem gehanteerd. De partnerfrequentie is voor alle leeftijden gelijkgesteld aan 100%. Voor pensioengerechtigden wordt uitgegaan van het bepaalde partnersysteem (feitelijke burgerlijke stand).

Leeftijdsverschil man-vrouw

De partner van de mannelijke deelnemer wordt 3 jaar jonger verondersteld.

De partner van de vrouwelijke deelnemer wordt 3 jaar ouder verondersteld.

Leeftijdsbepaling

De leeftijdsbepaling geschiedt in maanden nauwkeurig.

Voorziening voor toekomstige excassokosten

Opslag voor excassokosten: 3,0% van de voorziening.

Wezenpensioen

Aangenomen wordt dat het wezenpensioen moet worden uitgekeerd tot de 27-jarige leeftijd en voor ingegaan wezenpensioen wordt geen sterfte verondersteld.

Voorziening voor toekomstige pensioenopbouw arbeidsongeschikten (schadereserve)

Voor de (gewezen) deelnemers die arbeidsongeschikt zijn, wordt de contante waarde van de toekomstige pensioenopbouw in rekening gebracht bij de werkgever, waarbij wordt uitgegaan van een correctie voor revalidatie/overlijden van 20%.

Met ingang van oktober 2014 heeft het pensioenfonds dit risico in de vorm van kapitalen verzekerd bij elipsLife. De werkgever voldoet de premies.

IBNR

In 2009 is een IBNR (incurred but not reported) voorziening gevormd ten behoeve van arbeidsongeschiktheidsrisico's. Deze voorziening heeft betrekking op het arbeidsongeschiktheidspensioen en niet op de premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico is verzekerd met een stop loss verzekering. De ondergrens van de IBNR is tweemaal de fictieve jaarpremie bij volledige herverzekering. De minimale IBNR is per ultimo 2016 vastgesteld op € 2.610 (2015: € 1.956).

Voorziening voor risico deelnemers

De waardering van de voorziening voor risico van deelnemers wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van werkgever en werknemers

Onder premiebijdragen van werkgever en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de gerealiseerde waardeveranderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Uitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Premies herverzekering

De risico's, voortvloeiend uit overlijdens- en arbeidsongeschiktheidstoezeggingen, zijn herverzekerd bij Zwitserleven (Stop-loss).

De werkgever heeft het risico voor toekomstige pensioenopbouw bij arbeidsongeschikte deelnemers verzekerd bij elipsLife.

Overige baten en lasten

De overige baten en lasten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico pensioenfonds

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 31 december 2015	228.124	307.016	24.877	-4.717	555.300
Aanpassing doorkijk 2015	398	9.357	-20.876	11.121	-
Aangepaste stand per 1 januari 2016	228.522	316.373	4.001	6.404	555.300
Aankopen	28.574	219.508	27.838	-	275.920
Verkopen	-4.100	-233.799	-26.238	-	-264.137
Overige mutaties	-821	-1.079	-35	409	-1.526
Waardemutaties	21.308	44.723	-6.653	-	59.378
Stand per 31 december 2016	273.483	345.726	-1.087	6.813	624.935

Bij: Derivaten met een negatieve waarde

2.757

627.692

In 2016 is het pensioenfonds overgestapt van het beleggingsfonds Robeco - Inst. Liability Driven Euro Core Govt Bond 40 naar Robeco - Customized Liability-driven Fund III. Dit verklaart de hoge bedragen bij aankopen en verkopen bij vastrentende waarden.

	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2015	219.347	312.171	26.882	-11.499	546.901
Aankopen	16.076	56.220	38.614	-	110.910
Verkopen	-29.406	-54.923	-19.254	-	-103.583
Overige mutaties	-232	3.526	-8.797	6.782	1.279
Waardemutaties	22.339	-9.978	-12.568	-	-207
Stand per 31 december 2015	228.124	307.016	24.877	-4.717	555.300

Bij: Derivaten met een negatieve waarde

21.254

576.554

Derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva.

De overige mutaties hebben betrekking op mutaties liquide middelen onder beheer bij de vermogensbeheerder, de mutaties in de lopende intrest en de mutatie van de beleggingsdebiteuren en beleggingscrediteuren.

PREMIEDEPOT

De beleggingen risico pensioenfonds bevatten ultimo 2016 € 21.297 (2015: € 20.134) aan beleggingen in het kader van het premiedepot. Dit bedrag is in 2016 als volgt ontstaan:

	<u>Beleggingen voor premiedepot</u>
Stand per 1 januari 2015	23.996
Premietekort 2015	-3.782
Indirect beleggingsresultaat 2015	-7
Directe beleggingskosten 2015	-62
Vordering op vermogensbeheerder	<u>-11</u>
Stand per 31 december 2015 / 1 januari 2016	20.134
Premietekort 2016	-3.539
Indirect beleggingsresultaat 2016	4.764
Directe beleggingskosten 2016	-50
Vordering op vermogensbeheerder	<u>-12</u>
Stand per 31 december 2016	<u><u>21.297</u></u>

Het premiedepot heeft een duidelijk ander (verplichtingen)profiel dan de pensioenverplichtingen van het pensioenfonds. Het gevoerde beleggingsbeleid voor het premiedepot wijkt daarom ook af van het algemeen gevoerde beleggingsbeleid. In 2016 is het premiedepot, even als in 2015 en 2014, volledig belegd geweest in het Robeco Inst. Liability Driven EURO Core Govt Bond 40 fonds.

Begin 2017 heeft het pensioenfonds een gedeelte van de bestaande positie in het Robeco Euro Core Government 40 fonds verkocht en de vrijgekomen middelen belegt in een kortlopende Nederlandse staatsobligatie. Deze optie heeft een lage rentegevoeligheid, een laag kredietrisico en tevens lage kosten.

Het verloopoverzicht beleggingen voor risico pensioenfonds kan als volgt uitgesplitst worden:

	Beleggingen voor premiedepot	Beleggingen voor risico pensioenfondsen	Totale beleggingen
Stand per 1 januari 2016	20.134	535.166	555.300
Aankopen	-	275.920	275.920
Verkopen	-3.539	-260.598	-264.137
Overige mutaties	-137	-1.389	-1.526
Waardemutaties	4.764	54.614	59.378
Stand per 31 december 2016	21.222	603.713	624.935
Schuld / vordering	75	-75	-
Totaal beleggingen	21.297	603.638	624.935
Stand per 1 januari 2015	23.996	522.905	546.901
Aankopen	-	110.910	110.910
Verkopen	-5.124	-98.459	-103.583
Overige mutaties	389	890	1.279
Waardemutaties	-7	-200	-207
Stand per 31 december 2015	19.254	536.046	555.300
Schuld / vordering	880	-880	-
Totaal beleggingen	20.134	535.166	555.300

In de loop van 2016 is vanuit de beleggingen voor risico pensioenfondsen € 880 onttrokken en toegewezen aan de beleggingspool voor het premiedepot. Hiermee is de schuld/vordering verhouding, die op 31 december 2015 ontstaan is, vereffend.

In de loop van 2017 zal er vanuit de beleggingen voor risico pensioenfondsen € 75 onttrokken worden en toegewezen aan de beleggingspool voor het premiedepot. Hiermee is de schuld/vordering verhouding, die op 31 december 2016 ontstaan is, vereffend.

Reële waarde

De waardering van de beleggingen vindt plaats tegen reële waarde. Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het pensioenfonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor de beleggingen van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde beleggingen zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

- Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden en banktegoeden.
- De netto contante waarde methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende markttrent. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- Intrinsieke waarde: de marktwaarde ontleent aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers. Deze rapportages worden door een onafhankelijke accountant gecontroleerd. Wanneer de periode van deze rapportages niet synchroon loopt met het boekjaar van het pensioenfonds, wordt er jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt.

	Genoteerde marktprijzen	Contante waarde berekening	Intrinsieke waarde	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2016					
Aandelen	250.784	-	22.699	-	273.483
Vastrentende waarden	326.193	-	19.533	-	345.726
Derivaten	-	-1.087	-	-	-1.087
Overige beleggingen	701	-	6.112	-	6.813
Totaal	577.678	-1.087	48.344	-	624.935
	Genoteerde marktprijzen	Contante waarde berekening	Intrinsieke waarde	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2015					
Aandelen	204.260	-	23.864	-	228.124
Vastrentende waarden	290.438	-	16.578	-	307.016
Derivaten	87	24.790	-	-	24.877
Overige beleggingen	5.427	-	-10.144	-	-4.717
Totaal	500.212	24.790	30.298	-	555.300

Aandelen

De aandelen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

Specificatie naar soort:	31-12-2016		31-12-2015	
	In %	In %	In %	In %
Robeco Global Private Equity funds I, II, III	8.117	3,0	10.092	4,4
Hedgefonds: Transtrend - OmniTrend	6.134	2,2	5.687	2,5
Hedgefonds: GMO - Systematic Global Macro	8.448	3,1	8.085	3,5
Robeco Quant Developed Markets Equities	147.471	53,9	120.264	52,7
Robeco Conservative Equity Fonds	80.810	29,5	65.628	28,9
Lazard Emerging Equity Fonds	12.171	4,5	9.186	4,0
Robeco Emerging Markets Conservative Equity	10.332	3,8	9.580	4,2
Aanpassing doorkijk 2015 per 1 januari 2016	-	-	-398	-/-0,2
	273.483	100,0	228.124	100,0

Alle geselecteerde beleggingsfondsen voldoen aan het beleid ten aanzien van securities lending. Het bestuur heeft daarvoor beleidsregels opgesteld en opgelegd aan RIAM. Voor fondsen van Robeco wordt dit uitgevoerd door Robeco Securities Lending (RSL). Door RSL wordt een marge van 105% voor ontvangen staatsobligaties en 108% voor ontvangen aandelen aangehouden. Onderpand margins per tegenpartij zijn flexibel en kunnen worden aangepast indien dit nodig wordt geacht door de risico management afdeling van Robeco.

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

Specificatie naar soort:	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Robeco Customized LDI Fund II	208.839	60,4	-	-
Robeco Euro Credit Bonds	34.600	10,0	29.703	9,7
Standard Life Euro Credit Fonds	41.277	11,9	39.859	13,0
Robeco Global High Yield Fonds	20.295	5,9	17.832	5,8
PIMCO Emerging Debt Fonds	19.533	5,7	16.578	5,4
Robeco LDI Core Government 40 Fonds	21.182	6,1	137.730	44,9
Robeco All Strategy Euro Bonds	-	-	49.308	16,1
Robeco All Strategy Euro Bonds, inflation-hedged	-	-	25.363	8,3
Aanpassing doorkijk 2015 per 1 januari 2016	-	-	-9.357	-/3,2
	<u>345.726</u>	<u>100,0</u>	<u>307.016</u>	<u>100,0</u>

Derivaten

Specificatie naar soort:	31-12-2016	31-12-2015
Valutaderivaten	-1.087	4.001
Aanpassing doorkijk	-	20.876
	<u>-1.087</u>	<u>24.877</u>

Negatieve derivatenposities worden opgenomen onder de kortlopende schulden.

Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van de volgende financiële instrumenten:

- Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.

Binnen de beleggingsfondsen wordt er ook gebruik gemaakt van:

- Renteswaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.
- Credit Default Swaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij één van beide contractpartijen de verplichting aangaat tot het vergoeden van het verlies op een (mandje van) obligatie(s) indien (één van de) emittent (en) van de obligatie(s) het geleende geld niet kan terugbetalen ('default'). De andere contractpartij betaalt gedurende de looptijd van het contract een vaste vergoeding.
- Futures: dit betreft gestandaardiseerde beursgenoteerde contracten waarvan de waarde kan worden afgeleid uit de prijs van een onderliggende waarde (bijvoorbeeld staatsobligaties of aandelen indices). Op de einddatum van het contract verplicht de (ver)koper zich om de onderliggende waarde te (ver)kopen tegen een vooraf vastgestelde prijs, of het prijsverschil direct af te rekenen.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2016:

Type contract	Activa	Passiva
Valutaderivaten	-	-
AUD-EUR	-	15
CAD-EUR	-	1
CHF-EUR	-	7
USD-EUR	-	983
YEN-EUR	-	181
EUR-AUD	93	-
EUR-CAD	1	59
EUR-CHF	3	72
EUR-GBP	-	17
EUR-YEN	578	-
EUR-USD	995	1.422
	<u>1.670</u>	<u>2.757</u>

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2015:

Type contract	Activa	Passiva
Valutaderivaten	5.499	1.498
Aanpassing doorkijk 2015 per 1 januari 2016	40.632	19.756
	<u>46.131</u>	<u>21.254</u>

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

Specificatie naar soort:	31-12-2016	31-12-2015
Liquide middelen vermogensbeheer	1.920	6.038
Dividendbelasting	962	336
Af te handelen transacties	701	5.250
Beleggingsdebiteuren/crediteuren	3.230	-5.220
Aanpassing doorkijk 2015 per 1 januari 2016	-	-11.121
	<u>6.813</u>	<u>-4.717</u>

Beleggingsdebiteuren/crediteuren bestaat uit het saldo tussen vorderingen en verplichtingen uit hoofde van cash collateral; te vorderen € 3.500 (2015: € 260) en verschuldigd € 270 (2015: € 5.480).

2. Beleggingen voor risico deelnemers

	31-12-2016	31-12-2015
Beleggingen inzake Uitgebreid Ouderdomspensioen	36.864	34.935
Beleggingen inzake Prepensioen	13.834	14.161
Beleggingen inzake Netto Pensioensparen	644	276
	<u>51.342</u>	<u>49.372</u>

Verloopoverzicht totaal

	2016	2015
Stand per 1 januari	49.372	47.257
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	1.792	2.360
Onttrekkingen	-955	-1.387
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	1.133	1.142
Stand per 31 december	<u>51.342</u>	<u>49.372</u>

Het directe beleggingsresultaat is opgenomen onder premie en stortingen omdat dit meteen geïnvesteerd wordt. In het kasstroomoverzicht zijn deze directe beleggingsresultaten terug te vinden bij aankopen en bij directe beleggingsopbrengsten.

In de toelichting bij de staat van baten en lasten zijn de diverse componenten (premie, inkomende en uitgaande waardeoverdrachten en beleggingsresultaten) terug te vinden.

De beleggingen voor risico deelnemer kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2016	31-12-2015
Vastgoed beleggingen (indirect)	5.352	1.158
Aandelen	21.358	25.535
Vastrentende waarden	11.890	16.214
Overige beleggingen	12.742	6.465
	<u>51.342</u>	<u>49.372</u>

De beleggingen voor risico deelnemers kunnen verdeeld worden in beleggingen inzake Uitgebreid Ouderdomspensioen (UOP), beleggingen inzake Prepensioen en beleggingen inzake Netto Pensioensparen.

Beleggingen inzake Uitgebreid Ouderdomspensioen (UOP)

	2016	2015
Stand per 1 januari	34.935	33.072
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	1.311	1.952
Onttrekkingen	-415	-808
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	1.033	719
Stand per 31 december	<u>36.864</u>	<u>34.935</u>

Beleggingen inzake Prepensioen

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Stand per 1 januari	14.161	14.185
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	129	121
Onttrekkingen	-540	-577
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	84	432
Stand per 31 december	<u>13.834</u>	<u>14.161</u>

Beleggingen inzake Netto Pensioensparen

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Stand per 1 januari	276	-
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	352	287
Onttrekkingen	-	-2
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	16	-9
Stand per 31 december	<u>644</u>	<u>276</u>

3. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Te vorderen van sponsor	43	-
Te vorderen dividendbelasting m.b.t. risico deelnemers	-	35
Te vorderen van vermogensbeheerder	101	159
Overige vorderingen en overlopende activa	2	-
	<u>146</u>	<u>194</u>

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

4. Overige activa

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Liquide middelen	<u>849</u>	<u>2.102</u>

Onder de liquide middelen worden die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen opgenomen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn en niet het karakter van beleggingen hebben.

PASSIVA

5. Stichtingskapitaal en reserves

Mutatieoverzicht eigen vermogen

	Reserve 'Premiedepot'	Algemene reserve	Totaal
Stand per 1 januari 2016	20.134	99.719	119.853
Uit bestemming saldo van baten en lasten	1.163	15.047	16.210
Stand per 31 december 2016	<u>21.297</u>	<u>114.766</u>	<u>136.063</u>
	Reserve 'Premiedepot'	Algemene reserve	Totaal
Stand per 1 januari 2015	23.996	94.025	118.021
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-3.862	5.694	1.832
Stand per 31 december 2015	<u>20.134</u>	<u>99.719</u>	<u>119.853</u>

Het stichtingskapitaal bedraagt 45.000 euro (0,045) en is daarom niet opgenomen in het bovenstaand overzicht.

De reserve 'premiedepot' is een bestemmingsreserve (beklemd reserve).

Het pensioenfonds beheert het premiedepot waarbij de volgende uitgangspunten overeengekomen zijn:

- Het premiedepot kan enkel worden gebruikt voor aanvulling van de opbouw van actieve deelnemers.
- Onttrekking uit het premiedepot vindt plaats wanneer de zuivere kostendekkende premie boven het voor opbouw beschikbare deel van de gefixeerde premie ligt.
- Ontvangen jaarpremie die hoger is dan de kostendekkende premie wordt toegevoegd aan het premiedepot. In de jaarpremie is een component van 4% van de pensioengrondslag opgenomen die het pensioenfonds ontvangt ter dekking van overige elementen zoals uitvoeringskosten en risicoverzekeringspremies. Met de werkgever is afgesproken dat een overschot of tekort op deze component niet verrekend wordt met het premiedepot. Een resultaat op deze component wordt ook niet verrekend met de werkgever omdat de financiering van de premie is gebaseerd op CDC.
- Het premiedepot wordt niet meegeteld bij de bepaling van de dekkingsgraad.

	31-12-2016	31-12-2015
Solvabiliteit		
Minimaal vereist eigen vermogen	21.630	21.900
Vereist eigen vermogen	108.355	102.261

Het pensioenfonds hanteert 4,0% (2015: 4,5%) van de technische voorziening als minimaal vereist eigen vermogen. Het minimaal vereist eigen vermogen van € 21.630 (2015: € 21.900) en het vereist eigen vermogen van €108.355 (2015: € 102.261) zijn berekend volgens de bestuursuitgangspunten. Bij beiden is de technische voorziening het totaal van de technische voorzieningen risico pensioenfonds en risico deelnemers. En beiden zijn gebaseerd op de technische voorzieningen berekend met de marktrente en niet met de UFR.

Op basis van de beleidsdekkingsgraad, volgens bestuursuitgangspunten, bevindt het pensioenfonds zich ultimo 2016 in een reservetekort.

De vereiste dekkingsgraad op basis van de bestuursuitgangspunten zoals die voortvloeit uit de solvabiliteitsvoorschriften volgens de Pensioenwet bedraagt 120,0% (2015: 121,0%). De beleidsdekkingsgraad, volgens de bestuursuitgangspunten, bedraagt 113,0% (2015: 118,3%).

Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaardmodel.

Berekening dekkingsgraad

Het pensioenfonds heeft gekozen om vanaf 2009 de dekkingsgraad te berekenen als de verhouding tussen het totaal belegd vermogen (inclusief belegd vermogen risico deelnemers) ten opzichte van de totale technische voorziening (inclusief technische voorziening voor risico deelnemers).

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2016	2015
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	120,5	119,6
Premie	-11,9	1,8
Uitkeringen	13,3	-0,1
Toeslagverlening	0,1	0,3
Verandering van de rentetermijnstructuur	0,3	0,3
Rendement op beleggingen	-0,4	-1,1
Overige oorzaken en kruiseffecten	-0,7	-0,3
Dekkingsgraad per 31 december	121,2	120,5

6. Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Verloop technische voorzieningen

	Voorziening pensioen- verplichtingen
Stand per 1 januari 2016	437.299
Mutatie technische voorzieningen	52.113
Stand per 31 december 2016	489.412
	Voorziening pensioen- verplichtingen
Stand per 1 januari 2015	432.791
Mutatie technische voorzieningen	4.508
Stand per 31 december 2015	437.299

Bij het vaststellen van de technische voorzieningen is de marktrente gehanteerd waarbij geen rekening is gehouden met de UFR.

Mutatie technische voorzieningen

	2016	2015
Pensioenopbouw	12.664	12.896
Toeslagen	1.624	4.473
Rentetoevoeging	-266	704
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-7.922	-8.158
Toevoegingen voor uitvoeringskosten	107	114
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	657	790
Wijziging marktrente	53.119	-7.171
Wijziging actuariële uitgangspunten	-6.697	-
Overige wijzigingen	-1.173	860
	<u>52.113</u>	<u>4.508</u>

Voor de toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting in de staat van baten en lasten.

De voorziening pensioenverplichtingen is naar categorie van deelnemers als volgt samengesteld:

	31-12-2016		31-12-2015	
	Aantal		Aantal	
Deelnemers	794	191.809	764	164.489
Gewezen deelnemers	1.604	176.789	1.604	151.936
Pensioengerechtigden	239	116.078	231	116.817
IBNR	-	2.610	-	1.956
Schadereserve	-	2.126	-	2.101
	<u>2.637</u>	<u>489.412</u>	<u>2.599</u>	<u>437.299</u>

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand. Dit betekent dat alle opgebouwde aanspraken zijn opgenomen in de technische voorzieningen.

In 2009 is een IBNR (incurred but not reported) voorziening gevormd van € 1.400 met betrekking tot arbeidsongeschiktheidsrisico's voor zieke deelnemers. In 2016 is de IBNR opnieuw vastgesteld op € 2.610 (2015: € 1.956).

Het arbeidsongeschiktheidsrisico is verzekerd met een stop loss verzekering. De schadereserve is verhoogd op basis van volledige verzekering bij de verzekeraar. De ondergrens is tweemaal de volledige herverzekeringspremie.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling is per 1 januari 2011 overgegaan van een eindloonregeling naar een middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 65 jaar. Met ingang van 1 januari 2014 is dit verhoogd naar 67 jaar. De deelnemer heeft de mogelijkheid om het pensioen eerder, of in overleg met de werkgever, later in te laten gaan.

De pensioengrondslag is gelijk aan 13 maal het vaste maandsalaris, vermeerderd met de vakantietoeslag tot een gemaximeerd bedrag en onder aftrek van een franchise. De franchise wordt jaarlijks vastgesteld.

Tevens bestaat er recht op nabestaanden- en wezenpensioen.

Deelname aan de regeling is verplicht voor alle werknemers van Robeco Nederland B.V. vanaf de leeftijd van 21 jaar.

Jaarlijks beslist het bestuur van het pensioenfonds de mate waarin rechten van alle deelnemers (actieven, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden) worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling als een uitkeringsovereenkomst.

In 2016 was het pensioenreglement als volgt:

- De opbouw is 1,875% middelloon (2015: 1,875%). De toeslagverlening van het middelloon is voorwaardelijk en afhankelijk van het vermogen van het pensioenfonds. De toeslagambitie is 90%.
- Eigen bijdrage van 4,5% van de pensioengrondslag met een maximum van 25% van de premie.
- De beschikbare premie voor het excedent stuk is leeftijdsafhankelijk.
- Voor het salaris boven € 101.519 kan een leeftijdsafhankelijke premie netto gespaard worden.

Toeslagverlening

Het pensioenfonds heeft de ambitie de opgebouwde aanspraken te verhogen met de prijsindex dan wel de loonronde.

Het bestuur verwacht dat, over een langere periode gemeten, gemiddeld 90% van deze ambitie kan worden gerealiseerd.

Of de verhoging wordt verleend, is afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds per jaareinde. Indien uit de berekening van de dekkingsgraad blijkt dat de gewenste beleggingsbuffer aanwezig is, zal naar verwachting volledige toeslagverlening plaats vinden.

De beslissing over toeslagverlening wordt genomen in de januari vergadering. De aanpassing gaat in op 1 februari daaropvolgend.

Voor actieve deelnemers gaat vanaf 2015 de salarisaanpassing in per 1 april in plaats van per 1 januari. In 2015 heeft er géén salarisverhoging plaats gevonden.

Het bestuur heeft in de vergadering van januari 2016 besloten dat in 2016 een toeslag wordt toegekend aan inactieve deelnemers (slapers en pensioengerechtigden) van 0,6%, zijnde een volledige compensatie voor de bruto CPI.

Het bestuur heeft in de vergadering van januari 2017 besloten om de inactieve deelnemers een toeslag te verlenen van 0,28% en actieve deelnemers 0,94%. Dit is zowel voor actieven als voor niet-actieven 94% van een volledige indexering.

De toeslagverlening 2017 is niet opgenomen in de technische voorzieningen ultimo 2016.

Inhaaltoeslagen

Het bestuur heeft nadere kaders voor inhaaltoeslagen vastgelegd, waarbij is besloten dat middelen specifiek kunnen worden aangewend om deelnemers met langere dienstverbanden of pensioengerechtigden te compenseren.

7. Voorziening voor risico deelnemers

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Stand per 1 januari	49.372	47.257
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	1.792	2.360
Onttrekkingen	-955	-1.387
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	1.133	1.142
Stand per 31 december	<u>51.342</u>	<u>49.372</u>

De voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers is te splitsen in een voorziening Uitgebreid Ouderdompensioen, een voorziening Prepensioen en een voorziening Netto Pensioensparen.

Het pensioenfonds kent een vrijwillige aanvullende pensioenregeling. De deelnemer kan hierin sparen voor een aanvullend pensioen. De deelnemer kan bijdragen storten voor zover de deelnemer hiervoor "fiscale ruimte" heeft. De werknemer kan er voor kiezen extra stortingen te doen in de vrijwillige aanvullende pensioenregeling ten laste van zijn bruto en/of netto loon.

De werkgever stelt een premie beschikbaar over het excedentsalaris. De werknemer kan deze premie aanwenden voor de vrijwillige aanvullende pensioenregeling, dan wel er voor kiezen het bedrag toe te laten voegen aan zijn bruto en/of netto loon.

8. Overige schulden en overlopende passiva

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Derivaten	2.757	21.254
Schuld aan sponsor	-	34
Afdracht loonheffing en premies	222	230
Te betalen kosten	208	161
Overige schulden en overlopende passiva	25	19
	<u>3.212</u>	<u>21.698</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het pensioenfonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het pensioenfonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de marktwaarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd.

Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het pensioenfonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

	31-12-2016	31-12-2015
Het Surplus/Tekort volgens de bestuursuitgangspunten is als volgt:		
Technische voorziening	540.754	486.671
Buffers:		
S1 Renterisico	20.500	22.903
S2 Risico zakelijke waarden	89.469	81.359
S3 Valutarisico	10.328	5.198
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	10.398	10.683
S6 Verzekeringstechnisch risico	21.276	19.493
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerrisico	8.965	15.386
Diversificatie effect	-52.581	-52.761
Totaal S (vereiste buffers)	108.355	102.261
Vereist pensioenvermogen	649.109	588.932
Pensioenvermogen (totaal activa - schulden)	655.520	586.390
Surplus/Tekort	6.411	-2.542

De voorziening pensioenverplichtingen ultimo 2016 (en 2015) is niet volgens de Pensioenwet en de FTK-grondslagen berekend, maar op basis van marktrente zonder toepassing van de UFR (en het driemaandsgemiddelde).

Met de toepassing van de UFR volgens de richtlijnen van DNB is de Voorziening Pensioenverplichtingen (inclusief TV risico deelnemers) € 505.093 (2015: € 457.218), hetminimaal vereist eigen vermogen € 20.204 (2015: €20.575) en het vereist eigen vermogen € 99.841 (2015: € 94.444).

Volgens deze wettelijke maatstaven heeft het pensioenfonds een toereikende solvabiliteit op 31 december 2016, even als op 31 december 2015.

Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds de standaardmethode toe. Voor de samenstelling van de beleggingen voor risico van het pensioenfonds wordt uitgegaan van de strategische asset mix in de evenwichtssituatie.

Voor het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaardmodel zoals dat beschikbaar is gesteld door DNB. Hoewel er sprake is van een actief beleggingsbeleid voor zowel vastrentende als zakelijke waarden is er voor het bestuur geen aanleiding om daarom af te wijken van het standaardmodel. Het actieve beleid beperkt zich voor de meeste beleggingen tot een van te voren vastgestelde Tracking error (maximale afwijking ten opzichte van de gekozen benchmark) en er wordt geen gebruik gemaakt van illiquide beleggingen die het risico van de portefeuille materieel kunnen verhogen.

De meeste beleggingen worden gedaan in beleggingsfondsen die dagelijks verhandelbaar zijn.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid
- premiebeleid
- herverzekeringsbeleid
- toeslagbeleid

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van derivaten.

De beleggingsinformatie in de risicotabellen is opgenomen op basis van het doorkijk-principe.

Marktrisico's (S1 - S4)

Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en omvat het renterisico, prijs(koers)risico en valutarisico.

De strategie van het pensioenfonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis bewaakt in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overall-marktpositities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Op balansdatum is de duration van de beleggingen korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de marktrentestructuur) daalt. Hierdoor zal de dekkingsgraad stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

De hoogte van de voorzieningen is bepaald door toepassing van de marktrente. De UFR is niet toegepast.

De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer. Het pensioenfonds streeft een rente afdekking na van 50% van de verplichtingen. De werkelijke renteafdekking ultimo 2016 is 51,7% (2015: 47,8%).

	31-12-2016		31-12-2015	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Vastrentende waarden (exclusief derivaten)	319.887	10,7	307.016	8,6
Totaal belegd vermogen	624.935	10,8	555.300	9,8
Technische voorziening	540.754	25,3	486.671	24,7

Op basis van de cijfers genoemd in de tabel kan de rentehedge als volgt worden berekend:

ultimo 2016: duration van het belegd vermogen (10,8) / duration van de verplichtingen (25,3) * de dekkingsgraadfactor (121,2/100) = 51,7%.

ultimo 2015: duration van het belegd vermogen (9,8) / duration van de verplichtingen (24,7) * de dekkingsgraadfactor (120,5/100) = 47,8%.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
		in %		in %
Resterende looptijd < 1 jaar	20.393	6,4	19.649	6,4
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	47.263	14,8	45.107	14,7
Resterende looptijd > 5 jaar	252.231	78,8	242.260	78,9
	<u>319.887</u>	<u>100,0</u>	<u>307.016</u>	<u>100,0</u>

S2 Risico zakelijke waarden

Het risico zakelijke waarden of te wel het prijsrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie. In aanvulling hierop kan het prijsrisico worden gehedged door het gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar sector:				
Energie	12.316	4,5	9.689	4,3
Basismaterialen	9.006	3,3	5.866	2,6
Industrie & dienstverlening	26.297	9,4	19.306	8,4
Consumenten producten	54.085	19,8	46.320	20,3
Farmacie & gezondheidszorg	28.013	10,2	25.773	11,3
Financiële dienstverlening	49.971	18,3	46.756	20,5
Informatie technologie	31.940	11,7	25.213	11,1
Telecom	16.296	6,0	13.631	6,0
Nutsbedrijven	14.176	5,2	11.706	5,1
Hedgefonds	14.582	5,3	13.772	6,0
Private equity	8.117	3,0	10.092	4,4
Overig	8.907	3,3	-	-
	<u>273.706</u>	<u>100,0</u>	<u>228.124</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar regio:				
Nederland	2.229	0,8	2.209	1,0
Europa binnen EU	20.941	7,7	32.721	14,3
Europa buiten EU	31.278	11,4	9.221	4,0
Noord-Amerika	144.548	52,8	111.876	49,0
Wereldwijd	22.699	8,3	23.864	10,5
Asia Pacific	37.595	13,7	34.965	15,3
Australasia	9.252	3,4	8.817	3,9
Emerging Markets	5.164	1,9	4.451	2,0
	<u>273.706</u>	<u>100,0</u>	<u>228.124</u>	<u>100,0</u>

S3 Valutarisico

Het pensioenfonds heeft het beleid om het valutarisico volledig af te dekken. Hierbij wordt niet per afzonderlijke positie een afdekking ingeregeld, maar beoordeling vindt plaats op totaalniveau, echter zonder rekening te houden met de beleggingen voor rekening en risico deelnemers.

De portefeuille wordt in principe - voor zover de valuta-exposure in GBP, JPY, CHF, CAD en AUD nog niet is afgedekt binnen de fondsen - deze zoveel als praktisch mogelijk voor 100% afgedekt naar de euro op basis van benchmark gewichten.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven.

	Positie voor afdekking 2016	Valuta- derivaten 2016	Nettopositie na afdekking 2016	Nettopositie na afdekking 2015
EUR	345.962	198.000	543.962	517.673
GBP	18.208	-12.009	6.199	3.349
JPY	17.591	-20.836	-3.245	-1.733
USD	169.497	-141.034	28.463	7.870
AUD	7.762	-4.772	2.990	4.050
CAD	14.436	-9.001	5.435	2.162
CHF	8.229	-11.435	-3.206	-3.387
SEK	2.729	-	2.729	2.634
NOK	1.811	-	1.811	1.257
DKK	380	-	380	666
HKD	6.915	-	6.915	5.277
NZD	1.489	-	1.489	908
SGD	2.375	-	2.375	1.648
BRL	4.074	-	4.074	1.144
ZAR	3.362	-	3.362	1.445
Overige	21.202	-	21.202	10.337
	<u>626.022</u>	<u>-1.087</u>	<u>624.935</u>	<u>555.300</u>

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het pensioenfonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het pensioenfonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het pensioenfonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het pensioenfonds; het vragen van extra zekerheden. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het pensioenfonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert.

Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het pensioenfonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het pensioenfonds adequaat worden afgedekt door onderpand.

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Nederlandse overheidsinstellingen	108.582	33,9	70.580	23,0
Buitenlandse overheidsinstellingen	118.494	37,0	114.541	37,3
Financiële Instellingen	37.115	11,6	-	-
Handels- en industriële bedrijven	52.620	16,5	-	-
Andere instellingen	3.076	1,0	121.895	39,7
	<u>319.887</u>	<u>100,0</u>	<u>307.016</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar regio:				
Mature markets	307.260	96,1	303.046	98,7
Opkomende markten	12.627	3,9	3.970	1,3
	<u>319.887</u>	<u>100,0</u>	<u>307.016</u>	<u>100,0</u>

Beleggingen waarvan de uitgevende partij is gevestigd in Azië (exclusief Japan), Latijns Amerika of Rusland worden gerekend tot de regio 'Opkomende markten'.

De kredietwaardigheid van de debiteuren is als volgt opgebouwd:

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
AAA	198.162	62,1	168.165	54,7
AA	5.480	1,7	20.749	6,8
A	32.310	10,1	28.393	9,3
BBB	40.363	12,6	46.816	15,3
BB	-	-	16.967	5,5
B	-	-	7.761	2,5
Lager dan BBB	24.308	7,6	-	-
Lager dan B	-	-	960	0,3
Geen rating	18.664	5,9	17.205	5,6
	<u>319.287</u>	<u>100,0</u>	<u>307.016</u>	<u>100,0</u>

S6 Actuariële risico's

Langlevenrisico

Het langlevenrisico is het belangrijkste actuariële (verzekeringstechnische) risico. Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van de Prognosetafel AG2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ("schadereserve"). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het pensioenfonds heeft het arbeidsongeschiktheids- en overlijdensrisico middels een stop-loss contract herverzekerd. De herverzekeringsovereenkomst is aangegaan voor de periode van 1 januari 2015 tot en met 31 december 2019. Met de herverzekeraar zijn geen resultatendelingen overeengekomen.

De premie bedraagt 6,8% van de jaarpremie bij volledige herverzekering € 123 (2015: € 117). Het eigenbehoud bedraagt 125% van de jaarpremie bij volledige herverzekering.

Daarnaast heeft het pensioenfonds sinds 2014 het premievrijstelling bij invaliditeit (PVI) risico verzekerd bij elipsLife, waarbij de werkgever de kosten draagt. In geval van arbeidsongeschiktheid van een deelnemer keert elipsLife het verzekerde bedrag uit. Dit bedrag dient ter financiering van de toekomstige pensioenopbouw van een arbeidsongeschikte deelnemer.

Toeslagrisico

Het bestuur van het pensioenfonds heeft de ambitie om de pensioenen te indexeren. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagtoezegging van de deelnemers (actief en inactief) en pensioengerechtigden voorwaardelijk is.

Het pensioenfonds heeft in de ABTN vastgelegd dat de hoogte van de actuele dekkingsgraad bepalend is voor de toeslagruimte. Door de wijziging van regeling; van een eindloon naar een middelloonregeling per 1 januari 2011, is het voorwaardelijk toeslagbesluit ook relevant voor de actieve deelnemers.

Uit 2016 bedraagt de actuele dekkingsgraad 121,2%. Gegeven deze dekkingsgraad heeft het bestuur besloten om per 1 februari 2017 de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden te indexeren met 0,28% en de actieve deelnemers met 0,94%, zijnde 94% van een volledige indexering.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Inzake het liquiditeitsrisico wordt vermeld dat het pensioenfonds in haar beleggingsportefeuille over voldoende obligaties beschikt die onmiddellijk zonder waardeverlies verkocht kunnen worden om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt.

Dit betreft de volgende posten:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Duitse staatsobligaties	102.989	83.261
Nederlandse staatsobligaties	105.938	69.240

S9 Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden bewaakt in de SLA.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar.

Specifieke financiële instrumenten (derivaten)

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt tevens gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt, dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het pensioenfonds gebruikt derivaten hoofdzakelijk om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken. Een van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen.

Het pensioenfonds maakt gebruik van de volgende financiële instrumenten, ook binnen de beleggingsfondsen.

- Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.
- Renteswaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.

S10 Actief beheerrisico

Het actief beheerrisico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nageleefde portefeuille. De mate van actief beheer is bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de portefeuille vastgestelde benchmark. De tracking error per ultimo 2016 is 2,1% (ultimo 2015: 2,6%).

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het pensioenfonds en de sponsor, de aangesloten onderneming en haar bestuurders. Daarnaast is de fiduciair manager Robeco Institutional Asset Management aan te merken als een verbonden partij.

Transacties met bestuurders

De bestuurders, in dienst bij de werkgever, ontvangen geen beloning van het pensioenfonds. Het bestuurslid en zijn plaatsvervanger, die namens de pensioengerechtigden optreden, ontvangen ieder een vergoeding van € 6.000 op jaarbasis.

Er zijn geen leningen verstrekt aan en er zijn geen vorderingen op (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Betreffende de uitvoeringsovereenkomst tussen pensioenfonds en werkgever met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling wordt verwezen naar de uitvoeringsovereenkomst.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Bedragen in Euro's.

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een uitbestedingsovereenkomst met Syntrus Achmea Pensioenbeheer tot en met 31 december 2017.

De jaarlijks te betalen vergoeding bedraagt circa € 370.000 inclusief BTW. De totale verplichting voor de resterende looptijd bedraagt € 370.000 inclusief BTW.

Investerings- en stortingsverplichtingen

Per balansdatum 31-12-2016 bestaat er een investeringsverplichting ten aanzien van Private Equity beleggingen van € 1.266.496 (2015: € 1.368.231).

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2016 dan op grond van dit verslag kan worden verkregen.

Toeslagverlening

Op basis van de financiële positie en de verwachting dat de toeslagverlening duurzaam kan worden doorgevoerd, heeft het bestuur in januari 2017 besloten om de inactieve deelnemers een toeslag toe te kennen van 0,28% en de actieve deelnemers een toeslag van 0,94%.

Aansluiting tweede werkgever

Op 31 maart 2017 heeft de tweede werkgever RG Nederland BV zich aangesloten bij het pensioenfonds.

6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

9. Premiebijdragen van werkgever en werknemers

	2016	2015
Werkgeversgedeelte	11.746	11.621
Werknemersgedeelte	1.684	1.273
Inkoop prepensioen / UOP	-	37
Affinanciering AO-ers	-	700
	<u>13.430</u>	<u>13.631</u>

Met de werkgever is een vaste premie voor een periode van 5 jaar overeengekomen, ingegaan op 1 januari 2014. Gedurende de vijfjaars-periode kan een aanpassing van de hoogte van de pensioenpremie alleen plaatsvinden indien het per 1 januari 2014 geldende fiscale maximum van 2,15% opbouw verder verlaagd wordt als gevolg van wettelijke wijzigingen. Het pensioenfonds zal in dat geval een aangepaste pensioenpremie berekenen op dezelfde grondslagen.

Per 1 januari 2015 is dit gebeurd en is de opbouw verlaagd naar 1,875%. Vanaf 1 januari 2015 is de premie daarom tussentijds opnieuw vastgesteld op 33,2% van de pensioengrondslag. Dit is exclusief de beschikbare premieregeling.

In de periode van 5 jaar kan het voorkomen dat de werkelijke premie hoger of lager is dan de wettelijk vereiste kostendekkende premie. Het verschil tussen de werkelijke premie en de kostendekkende premie komt ten gunste of ten laste van de reserve 'premi depot'. In 2016 is het premietekort € 3.539 (2015: € 3.782), hetgeen onttrokken is aan het premie depot.

Met ingang van 1 januari 2011 betalen werknemers een eigen bijdrage van maximaal 4,5% van de pensioengrondslag met een maximum van 25% van de premie. Voor de werknemers die voor 1 september 2010 in dienst waren is de eigen bijdrage tot en met 2014 gefaseerd ingevoerd.

De kostendekkende en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2016	2015
Kostendekkende premie	17.650	18.443
Feitelijke premie	14.684	15.179

De feitelijke en kostendekkende premie zijn inclusief de premiebijdrage risico deelnemers € 1.254 (2015: € 1.548). De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate verantwoord.

De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

	2016	2015
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	14.263	14.843
Uitvoeringskosten	478	368
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	2.909	3.232
	<u>17.650</u>	<u>18.443</u>

De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt:

	2016	2015
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	14.263	14.843
Uitvoeringskosten	478	368
Financiering toeslagambitie	2.909	3.232
Premiemarge	-2.966	-3.264
	<u>14.684</u>	<u>15.179</u>

10. Premiebijdragen voor risico deelnemers

	2016	2015
Periodieke premies	<u>1.254</u>	<u>1.548</u>

11. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds

2016	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Aandelen	5.175	21.308	-657	25.826
Vastrentende waarden	-	44.723	-937	43.786
Derivaten	-	-6.653	-	-6.653
Overige beleggingen	-14	-	-	-14
Overige opbrengsten/lasten	-6	-	-14	-20
	<u>5.155</u>	<u>59.378</u>	<u>-1.608</u>	<u>62.925</u>

Het beleggingsresultaat van de beleggingen met betrekking tot het premiedepot is opgenomen onder de beleggingsresultaten risico pensioenfonds. In 2016 was dit een indirecte beleggingsopbrengst van € 4.764 (2015: - € 7) en directe kosten vermogensbeheer van € 50 (2015: € 62 inclusief nagekomen kosten 2014) opgenomen onder de beleggingscategorie vastrentende waarden.

Ontvangen en betaalde rente betreffende rente van de rekening-courant, waardeoverdrachten, verzekeringsmaatschappijen e.d. worden opgenomen onder overige opbrengsten/lasten bij directe beleggingsopbrengsten.

In tegenstelling tot de in het bestuursverslag opgenomen paragraaf "kostentransparantie" zijn hier alleen de kosten van vermogensbeheer opgenomen die het pensioenfonds op factuurbasis heeft betaald. Deze kosten bestaan onder andere uit kosten vermogensbeheerder, beheerskosten, bewaarloon, en kosten beleggingscommissie en advieskosten. De transactiekosten op factuurbasis zijn € 0 (2015: € 0).

2015	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Aandelen	2.561	22.339	-622	24.278
Vastrentende waarden	-	-9.978	-919	-10.897
Derivaten	-	-12.568	-	-12.568
Overige beleggingen	-30	-	-1	-31
Overige opbrengsten/lasten	-1	-	-	-1
	<u>2.530</u>	<u>-207</u>	<u>-1.542</u>	<u>781</u>

12. Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

2016	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Beleggingsresultaten risico deelnemers	<u>417</u>	<u>1.133</u>	<u>-</u>	<u>1.550</u>

2015	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Beleggingsresultaten risico deelnemers	<u>387</u>	<u>1.142</u>	<u>-</u>	<u>1.529</u>

13. Overige baten

	2016	2015
Incidentele baten	<u>52</u>	<u>13</u>

14. Pensioenuitkeringen

	2016	2015
Ouderdomspensioen	6.618	6.880
Partnerpensioen	1.169	1.155
Wezenpensioen	25	17
Afkopen	10	12
Arbeidsongeschiktheidspensioen	100	93
	<u>7.922</u>	<u>8.157</u>

De toeslag op de uitkeringen per 1 februari 2016, zoals vastgesteld door het bestuur, bedraagt 0,6% (2015: 1,0%).
De post Afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 465,94 (2015: € 462,88) per jaar (de afkoopgrens) overeenkomstig artikel 66 van de Pensioenwet.

15. Uitvoeringskosten

	2016	2015
Administratiekosten	373	343
Administratiekosten Flexioen	26	27
Controle en advieskosten	130	123
Kosten bestuur en Raad van Toezicht	94	71
Communicatiekosten	54	15
Overige kosten	39	34
	<u>716</u>	<u>613</u>

Bestuurskosten zijn toegenomen o.a. vanwege wervingskosten voor een nieuw Raad van Toezicht lid.
Communicatiekosten zijn toegenomen door Pensioen 123 en het opstellen van een nieuwe website.

Specificatie onafhankelijke accountantskosten:

	2016	2015
Controle van de jaarrekening (verslagjaar)	46	45
Controle van de jaarrekening (voorgaand verslagjaar)	-2	3
	<u>44</u>	<u>48</u>

Personeelsleden

Bij het pensioenfonds zijn geen werknemers in dienst. De werkzaamheden worden verricht door werknemers die in dienst zijn van de werkgever.

Bezoldiging bestuurders en Raad van Toezicht

Gepensioneerde bestuursleden ontvangen een vergoeding van € 6.000 per jaar. De overige bestuursleden ontvangen geen bezoldiging.

De leden van de Raad van Toezicht ontvangen ieder een vergoeding van € 10.000 per jaar (2015: € 10.000), eventueel te vermeerderen met omzetbelasting.

16. Mutatie technische voorzieningen voor risico fonds

	2016	2015
Pensioenopbouw	12.664	12.896
Toeslagen	1.624	4.473
Rentetoevoeging	-266	704
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-7.922	-8.158
Toevoegingen voor uitvoeringskosten	107	114
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	657	790
Wijziging marktrente	53.119	-7.171
Wijziging actuariële uitgangspunten	-6.697	-
Overige wijzigingen	-1.173	860
	<u>52.113</u>	<u>4.508</u>

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling (van de individuele werknemer).

De pensioenopbouw van de actieve deelnemers vindt plaats op basis van middelloon.

Toeslagen

Het pensioenfonds streeft ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de consumentenprijsindex. Deze toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op toeslagverlening bestaat en dat het niet zeker is of / en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening zal plaats vinden. Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan in principe worden ingehaald.

Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met - 0,06% (2015: 0,159%) (marktrente).

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

Toevoegingen voor uitvoeringskosten

Toekomstige uitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de rentetermijnstructuur. De gehanteerde rentetermijnstructuur 2016 is de marktrente waarbij geen rekening is gehouden met de UFR. De rentetermijnstructuur is bepaald door de swap bid koersen om te zetten naar DNB zero.

Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien. Vanaf boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016.

Overige wijzigingen

	2016	2015
Resultaat op kanssystemen:		
Resultaat op sterfte	-944	816
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-279	494
Resultaat op mutaties	50	40
Resultaat op overige technische grondslagen	-	-238
Resultaat overige resultaten	-	-252
	<u>-1.173</u>	<u>860</u>

In bovenstaande tabel is een positief getal een last en een negatief getal een baat.

17. Mutatie voorziening voor risico deelnemers

	2016	2015
Mutatie boekjaar	<u>1.970</u>	<u>2.115</u>

18. Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds

	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten	-1.012	-1.785
Uitgaande waardeoverdrachten	343	1.002
	<u>-669</u>	<u>-783</u>

Dit betreft de ontvangst van of betaling aan pensioenfonds of pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd.

De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra dienstjaren.

	2016	2015
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
Toevoeging aan de technische voorzieningen	-1.130	-2.161
Onttrekking aan de technische voorzieningen	473	1.308
	<u>-657</u>	<u>-853</u>

	2016	2015
Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:		
- de overgenomen pensioenverplichting	-118	-376
- de overgedragen pensioenverplichting	130	306
	<u>12</u>	<u>-70</u>

19. Saldo overdrachten van rechten voor risico deelnemers

	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten	-121	-425
Uitgaande waardeoverdrachten	955	1.387
	<u>834</u>	<u>962</u>

20. Herverzekeringen

	2016	2015
Premies voor pensioenverzekering	123	117
Periodieke uitkeringen	-8	-19
	<u>115</u>	<u>98</u>

Belastingen

De activiteiten van het pensioenfonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting. Het pensioenfonds is een onderneming in de zin van de wet op de omzetbelasting. De afdracht omzetbelasting, sinds 2014, is opgenomen onder kosten van vermogensbeheer bij beleggingsresultaten risico pensioenfonds.

Bestemming saldo van baten en lasten

Het bestuur heeft besloten om het saldo baten en lasten van € 16.210 als volgt te verdelen:

- toe te voegen aan de Algemene Reserve € 15.047,
- toe te voegen aan de Reserve 'Premiedepot' €1.163.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Robeco heeft de jaarrekening 2016 vastgesteld in de vergadering van 15 mei 2017.

Het bestuur:

Ivo Frielink

Wilma de Groot

Harry Horlings

Hans Roodhorst

Martine Snoek

Tom Steenkamp

Cees van Breugel

Machiel Zwanenburg

Anton Fiolet

OVERIGE GEGEVENS

7 ACTUARIËLE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Robeco te Rotterdam is aan Aon Hewitt Nederland cv de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Robeco, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Omdat Aon Hewitt Nederland cv beschikt over een door de toezichthouder goedgekeurde gedragscode, is het toegestaan dat andere actuarissen en deskundigen aangesloten bij Aon Hewitt Nederland cv wel andere werkzaamheden verrichten voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op EUR 1.834.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven EUR 122.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum ten minste gelijk aan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Robeco is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening goed. Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen toereikend zijn.

Eindhoven, 15 mei 2017

Ir. M.J.M. Pernot AAG
verbonden aan Aon Hewitt Nederland cv

8 CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van Stichting Pensioenfonds Robeco

Verklaring over de jaarrekening 2016

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarrapport opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Robeco op 31 december 2016 en van het resultaat over 2016 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarrapport opgenomen jaarrekening 2016 van Stichting Pensioenfonds Robeco te Rotterdam ('de stichting') gecontroleerd. De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2016;
- de staat van baten en lasten over 2016; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Robeco zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Benadrukking van gehanteerde rentetermijnstructuur onderliggend aan de waardering van de technische voorzieningen in de jaarrekening

Wij vestigen de aandacht op pagina 63 in de toelichting van de jaarrekening. Op deze pagina zet het bestuur uiteen dat voor de waardering van de technische voorzieningen is besloten een rentecurve te hanteren die afwijkt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur, omdat de gebruikte rentecurve naar de mening van het bestuur de actuele waarde van de technische voorzieningen beter weergeeft. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

Verklaring over de in het jaarrapport opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarrapport andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens;

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel. Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken. Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen.

De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Amsterdam, 15 mei 2017

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

drs. H.C. van der Rijst RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2016 van Stichting Pensioenfonds Robeco

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de raad van toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

BIJLAGEN

1 VERLOOPSTAAT DEELNEMERS

	2016		2015	
	Aantal	Aantal	Aantal	Aantal
Deelnemers				
Stand vorig boekjaar		764		746
Nieuwe toetredingen	71		63	
Ontslag met premievrije aanspraak	-38		-44	
Ingang pensioen	-		-1	
Revalidering	-2		-	
Overlijden	-1		-	
		30		18
Stand einde boekjaar		794		764
Gewezen deelnemers				
Stand vorig boekjaar		1.604		1.595
Ingang pensioen	-13		-9	
Revalidering	2		-	
Overlijden	-2		-6	
Ontslag met premievrije aanspraak	38		44	
Waardeoverdrachten	-5		-12	
Afkopen	-3		-2	
Overige oorzaken	-17		-6	
		-		9
Stand einde boekjaar		1.604		1.604
Pensioengerechtigden				
Stand vorig boekjaar		231		213
Ingang pensioen	13		10	
Overlijden	-9		-5	
Toekenning nabestaandenpensioen	4		13	
		8		18
Stand einde boekjaar		239		231
		2.637		2.599